๒. นามกณฺฑ

อถ นามิกวิภตฺยาวตาโร วุจฺจเต.

อตฺถาภิมุขํ นมนโต, อตฺตนิ จตฺถสฺส นามนโต นามํ, ทพฺพาภิธานํ.

ตํ ปน ทุวิธํ อนฺวตฺถรูฬฺหิวเสน.

ติวิธํ ปุมิตฺถินปุํสกลิงฺควเสน. ยถา รุกฺโข มาลา ธนํ.

จตุพฺพิธํ สามญฺญคุณกฺริยายทิจฺฉาวเสน.[๑] ยถา รุกฺโข นีโล ปาจโก สิริวฑฺโฒติอาทิ.

อฏฺฐวิธํ อวณฺณิวณฺณุวณฺโณการนิคฺคหีตนฺตปกติเภเทน.

๒.๑. ปุลฺลิงฺค

ตตฺถ ปรมํ อการนฺตมฺหา ปุลฺลิงฺคา ชาตินิมิตฺตา **ปุริส**สทฺทา **สฺยา**ทิวิภตฺติโย ปรา โยชียนฺเต.

๖๐. **ชินวจนยุตฺตํ หิ.**[๒]

อธิกาโรยํ. ตตฺถ ปญฺจ มาเร ชิตวาติ **ชิโน**, พุทฺโธ. ชินสฺส วจนํ **ชินวจนํ**. ตสฺส ชินวจนสฺส ยุตฺตํ **ชินวจนยุตฺตํ**. เตปิฏกสฺส พุทฺธวจนสฺส มาคธิกาย สภาวนิรุตฺติยา ยุตฺตํ อนุรูปเมวาติ อิทํ อธิการตฺถํ เวทิตพฺพํ.

---

๑ สี. ...ยทิจฺฉานามวเสน ๒ กจฺ. ๕๒

สา มาคธี มูลภาสา นรา ยายาทิกปฺปิกา
พฺรหฺมาโน จสฺสุตาลาปา สมฺพุทฺธา จาปิ ภาสเร.[๑]

อธิกาโร ปน ติวิโธ สีหคติก-มณฺฑูกคติก-ยถานุปุพฺพิกวเสน. อยํ ปน สีหคติโก ปุพฺพาปรวิโลกนโต, ยถานุปุพฺพิโกเยว วา.

สกฺกตวิสทิสํ กตฺวา ชินวจนานุรูปวเสน ปกติฏฺฐปนตฺถํ ปริภาสมาห.

๖๑. **ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต.**[๒]

ลิงฺคํ ปาฏิปทิกํ. ยถา ยถา ชินวจนยุตฺตํ หิ ลิงฺคํ, ตถา ตถา อิธ ลิงฺคํ นิปจฺจเต จปียติ. **จ**สทฺเทน ธาตโว จาติ ชินวจนานุรูปโต "ปุริส"อิติ ลิงฺเค จปิเต ตโต ตสฺส ธาตุปฺปจฺจยวิภตฺติวชฺชิตสฺส อตฺถวโต สทฺทสฺส "ปรสมญฺญา ปโยเค"ติ ปริภาสโต ลิงฺคสญฺญายํ

อิโต ปรํ วิภตฺติปฺปจฺจยาทิวิธาเน สพฺพตฺถ **ลิงฺค**คฺคหณมนุวตฺตเต.

๖๒. **ตโต จ วิภตฺติโย.**[๓]

ตโต ชินวจนยุตฺเตหิ ลิงฺเคหิ ปรา วิภตฺติโย โหนฺติ. **จ**สทฺทคฺคหเณน ตเว-ตุนาทิปจฺจยนฺตนิปาตโตปิ. กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ ลิงฺคตฺถํ วิภชนฺตีติ **วิภตฺติโย**.

---

๑ สมฺโมหวิโนทนิยํ ปฏิสมฺภิทาวิภงฺเค (๔๑๕-ปิฏฺเฐ) "โยปิ อคามเก มหารญฺเญ นิพฺพตฺโต" อิตฺยาทิวจนํ ปสฺสิตพฺพํ.

๒ กจฺ. ๕๓, ก. นิปฺปชฺชเต, นิปฺปชฺฌเต

๓ กจฺ. ๕๔, โมคฺ. ๒/๑, นีติ. ๒๐๒-๓

กา จ ปน ตา วิภตฺติโย.

“วิภตฺติโย”ติ อธิกาโร.

๖๓. สิ โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมึ สุ.[๑]

สฺยาทโย ทฺวิสตฺต **วิภตฺติโย** นาม โหนฺติ. ตตฺถ **สิ โย**อิติ ปฐมา. **อํ โย**อิติ ทุติยา. **นา หิ**อิติ ตติยา. **ส นํ**อิติ จตุตฺถี. **สฺมา หิ**อิติ ปญฺจมี. **ส นํ**อิติ ฉฏฺฐี. **สฺมึ สุ**อิติ สตฺตมี.

อิทํ ปน สญฺญาธิการปริภาสาวิธิสุตฺเตสุ **สญฺญาสุตฺตนฺ**ติ ทฏฺฐพฺพํ. วุตฺตํ หิ วุตฺติยํ “วิภตฺติอิจฺจเนน กฺวตฺโถ, อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส”ติ. อิตรถา ปุริมสุตฺเตน เอกโยโค กตฺตพฺโพติ.

เอตฺถ จ ปฐมาทิโวหาโร เอกวจนาทิโวหาโร จ อนฺวตฺถวเสน ปรสมญฺญาวเสน วา สิทฺโธติ เวทิตพฺโพ.

เอกสฺส วจนํ **เอกวจนํ**. พหูนํ วจนํ **พหุวจนํ**. ทฺวินฺนํ ปูรณี **ทุติยา**ติอาทิ. อิตรถา ปุริมสุตฺเต **จ**สทฺเทน สญฺญากรเณ อปฺปกตนิรตฺถกวิธิปฺปสงฺโค สิยา.

“ชินวจนยุตฺตํ หิ, ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต”ติ จ วตฺตเต. อิธ ปน ปทนิปฺผาทนมฺปิ ชินวจนสฺสาวิโรเธนาติ ญาเปตุํ ปริภาสนฺตรมาห.

๖๔. ตทนุปโรเธน.[๒]

ยถา ยถา เตสํ ชินวจนานํ อุปโรโธ น โหติ, ตถา ตถา อิธ ลิงฺคํ **จ**สทฺเทนาขฺยาตญฺจ นิปจฺจเต, นิปฺผาทียตีติ อตฺโถ. เตเนว

---

๑ กจฺ. ๕๕, โมคฺ. ๒/๑, นีติ. ๒๐๐ ๒ กจฺ. ๕๖

อิธ จ อาขฺยาเต จ ทฺวิวจนาคฺคหณํ สกฺกตวิสทิสโต วิภตฺติปฺ-ปจฺจยาทิวิธานญฺจ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

ตตฺถ อวิเสเสน สพฺพสฺยาทิวิภตฺติปฺปสงฺเค “วตฺติจฺฉานุปุพฺพิกา สทฺทปฺปฏิปตฺตี”ติ วตฺติจฺฉาวสา

๖๕. **ลิงฺคตฺเถ ปจมา.**[๑]

ลิงฺคตฺถาภิธานมตฺเต ปจมาวิภตฺติ โหตีติ ปจมา. ตตฺถาปิ อนิยเมเนกวจนพหุวจนปฺปสงฺเค “เอกมฺหิ วตฺตพฺเพ เอกวจนนฺ”ติ[๒] ปริภาสโต ลิงฺคตฺถสฺเสกตฺตวจนิจฺฉายํ ปจเมกวจนํ **สิ**.

“อโต เนนา”ติ อิโต “อโต”ติ วตฺตเต, **ลิงฺค**คฺคหณญฺจ.

๖๖. **โส.**[๓]

สิ โอ อิติ ทฺวิปทมิทํ. ลิงฺคสฺส **อ**การโต ปรสฺส **สิ**วจนสฺส **โอ**กาโร โหติ.

สุตฺเตสุ หิ ปจมานิทฺทิฏฺฐสฺส การิยิโน ฉฏฺฐีวิปริณาเมน วิวรณํ อาเทสาเปกฺขนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

เอตฺถ จ **สี**ติ วิภตฺติ คยฺหเต วิภตฺติการิยวิธิปฺปกรณโต “ตโต จ วิภตฺติโย”ติ อิโต **วิภตฺติ**คฺคหณานุวตฺตนโต วา. เอวํ สพฺพตฺถ **สฺยา**ทีนํ การิยวิธาเน วิภตฺติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ.

“วา ปโร อสรูปา”ติ ปรโลเป สมฺปตฺเต ตทปวาเทน ปุพฺพโลปมาห.

---

๑ กจฺ. ๒๘๔, โมคฺ. ๒/๓๗, นีติ. ๕๗๗

๒ ปาณินีย. ๑/๔/๒๒

๓ กจฺ. ๑๐๔, โมคฺ. ๒/๑๐๙, นีติ. ๒๗๒

๖๗. สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ.[๑]

ปุพฺพสฺสรสฺส โลโป โหติ **อํ**วจเน อาเทสปฺปจฺจยาทิภูเต จ สเร ปเร. สรโลเป กเต ตุ ปรสฺสรสฺส **ปกติ**ภาโว โหติ. เอตฺถ จ “สรโลเป”ติ ปุนคฺคหณํ อิมินาว กตสรโลปนิมิตฺเตเยว ปรสฺส วิกาเร สมฺปตฺเต ปกติภาวตฺถํ. ปรสรสฺส ปกติภาววิธานสามตฺถิยโต อาเทสปฺปจฺจยาทิภูเต สเร ปเรติปิ สิทฺธํ.

ตฺยาทิวิภตฺติโย เจตฺถ ปจฺจยตฺเตน คยฺหเร
อาทิคฺคหณมาขฺยาต- กิตเกสฺวาคมตฺถิทํ.
ปจฺจยสาหจริยา จาเทโส ปกตีปโร
ปทนฺตสฺสรโลโป น เตนพฺภาหาทิเก ปเร.

ตุคฺคหณํ ภิกฺขุนีอาทีสุ สรโลปนิวตฺตนตฺถํ. “นเย ปรํ ยุตฺเต”ติ ปรํ เนตพฺพํ. ปุริโส ติฏฺฐติ.

ปุริโส จ ปุริโส จาติ “ปุริส ปุริส” อิติ วตฺตพฺเพ

๖๘. สรูปานเมกเสสฺวสกึ.[๒]

สรูปานํ สมานรูปานํ ปทพฺยญฺชนานํ มชฺเฌ เอโกว สิสฺสเต, อญฺเญ โลปมาปชฺชนฺเต อสกินฺติ **เอกเสโส**.

เอตฺถ จ “สรูปานนฺ”ติ วุตฺตตฺตาว สิทฺเธ อสกิมฺปโยเค ปุนาสกึคหณํ เอกวิภตฺติวิสยานเมวาสกิมฺปโยเค เอวายนฺติ ทสฺสนตฺถํ, น จ วิจฺฉาปโยเคติปฺปสงฺโค “วคฺคา ปญฺจปญฺจโส มนฺตา”ติ เอตฺถ “ปญฺจปญฺจโส”ติ นิทฺเทเสเนว วิจฺฉาปโยคสิทฺธิยา ญาปิตตฺตา. อถ วา

---

๑ กจฺ. ๔๓, นีติ. ๒๓๖ ๒ กจฺ. ๓๘๔, นีติ. ๔๒๐-๓

สหวจนิจฺฉายมยเมกเสโส.

โยควิภาคโต เจตฺถ เอกเสสฺวสกึ อิติ
วิรูเปกเสโส โหติ วา “ปิตูนนฺ”ติอาทิสุ.

ตตฺเถว[1] ลิงฺคตฺถสฺส พหุตฺตวจนิจฺฉายํ “พหุมฺหิ วตฺตพฺเพ พหุวจนนฺ”ติ[2] ปฐมาพหุวจนํ **โย**. “ปุริส โย” อิตีธ

“อโต, วา”ติ จ วตฺตเต.

๖๙. **สพฺพโยนีนมาเอ.**[3]

อการนฺตโต ลิงฺคมฺหา ปเรสํ สพฺเพสํ ปฐมาโยนีนํ ทุติยาโยนีนญฺจ ยถากฺกมํ **อา**กา**เร**การาเทสา โหนฺติ วาติ **อา**กาโร. **สพฺพ**คฺคหณํ สพฺพาเทสตฺถํ. สรโลปาทิ ปุริมสทิสเมว. ปุริสา ติฏฺฐนฺติ.

วา อิจฺเจว. รูปา รูปานิ, อคฺคโย, มุนโย.

วาสทฺโทยํ ววตฺถิตวิภาสตฺโถ. เตน เจตฺถ

นิจฺจเมว จ ปุลฺลิงฺเค อนิจฺจญฺจ นปุํสเก
อสนฺตํ เฌ กตตฺเต ตุ วิธึ ทีเปติ **วา**สุติ.

ตตฺเถวาลปนวจนิจฺฉายํ “ลิงฺคตฺเถ ปฐมา”ติ วตฺตเต.

๗๐. **อาลปเน จ.**[4]

อภิมุขํ กตฺวา ลปนํ **อาลปนํ**, สมฺโพธนํ. ตสฺมึ อาลปนตฺถาธิเก

---

[1] สี, ก. ตเถว
[2] ปาณินีย. ๑/๔/๒๑
[3] กจฺ. ๑๐๗, โมคฺ.๒/๔๑, นีติ. ๒๗๕
[4] กจฺ. ๒๘๕, โมคฺ. ๒/๓๘, นีติ. ๕๗๘

ลิงฺคตฺถาภิธานมตฺเต จ ปฐมาวิภตฺติ โหติ. ปุเร วิย เอกวจนาทิ.

“ปุริส สิ” อิจฺจตฺร

๗๑. อาลปเน สิ คสญฺโญ.[๑]

อาลปนตฺเถ วิหิโต **สิ** **ค**สญฺโญ โหตีติ **ค**สญฺญายํ

“โภ เค ตู”ติ อิโต “เค”ติ วตฺตเต.

๗๒. อการปิตาทฺยนฺตานมา.[๒]

ลิงฺคสฺส สมฺพนฺธี **อ**กาโร จ ปิตุสตฺถุอิจฺเจวมาทีนมนฺโต จ **อา**การตฺตมาปชฺชเต เค ปเร.

“เค, รสฺส” มิติ จ วตฺตเต.

๗๓. อาการโร วา.[๓]

ลิงฺคสฺส สมฺพนฺธี **อา**กาโร รสฺสมาปชฺชเต เค ปเร วิกปฺเปน. อทูรฏฺฐสฺสาลปเนวายํ.

๗๔. เสสโต โลปํ คสิปิ.[๔]

“สึ, โส, สฺยา จ, สขโต คสฺเส วา, ฆเต จา”ติเอวมาทีหิ นิทฺทิฏฺเฐหิ อญฺโญ **เสโส** นาม. ตโต เสสโต ลิงฺคมฺหา **คสิ**อิจฺเจเต **โลป**มาปชฺชนฺเต. **อปิ**คฺคหณํ ทุติยตฺถสมฺปิณฺฑนตฺถํ. เอตฺถ จ สติปิ

---

๑ กจฺ. ๕๗, โมคฺ. ๑/๑๒, นีติ. ๒๐๔

๒ กจฺ. ๒๔๔, โมคฺ. ๒/๕๘-๙, นีติ. ๔๗๕

๓ กจฺ. ๒๔๖, โมคฺ. ๒/๖๒, นีติ. ๔๗๖

๔ กจฺ. ๒๒๐, โมคฺ. ๒/๑๑๗, นีติ. ๔๔๗

สิคฺคหเณ **ค**อิติ วจนเมว ญาปกมญฺญตฺถาปิ **สิ**คฺคหเณ อาลปนาคฺคหณสฺส. เกจิ อาลปนาภิพฺยตฺติยา ***ภวนฺต***สทฺทํ วา **เห**สทฺทํ วา ปยุชฺชนฺเต.

โภ ปุริส ติฏฺฐ, เห ปุริสา วา. พหุวจเน น วิเสโส. ภวนฺโต ปุริสา ติฏฺฐถ.

ตฺเถว กมฺมตฺถวจนิจฺฉายํ "วา"ติ วตฺตเต.

๗๕. **ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.**[๑]

ยํ วา กโรติ, ยํ วา วิกโรติ, ยํ วา ปาปุณาติ, ตํ การกํ กฺริยานิมิตฺตํ **กมฺม**สญฺญํ โหติ.

๗๖. **กมฺมตฺเถ ทุติยา.**[๒]

กมฺมตฺเถ ทุติยาวิภตฺติ โหติ. ปุเร วิย ทุติเยกวจนํ **อํ**. "สรโลโป"ติอาทินา สเร ลุตฺเต "ทีฆนฺ"ติ ทีเฆ สมฺปตฺเต ปกติภาโว จ. ปุริสํ ปสฺส. พหุวจเน "สพฺพโยนีนมาเอ"ติ **โย**วจนสฺ**เส**กาโร. ปุริเส ปสฺส.

ตฺเถว กตฺตุวจนิจฺฉายํ,

๗๗. **โย กโรติ ส กตฺตา.**[๓]

โย อตฺตปฺปธาโน กฺริยํ กโรติ, โส **กตฺตุ**สญฺโญ โหติ.

"ตติยา"ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๘๐, นีติ. ๕๕๑
๒ กจฺ. ๒๙๗, โมคฺ. ๒/๒, นีติ. ๕๘๐
๓ กจฺ. ๒๘๑, นีติ. ๕๔๘

๗๘. **กตฺตริ จ.**[๑]

กตฺตริ จ การเก ตติยาวิภตฺติ โหตีติ ตติเยกวจนํ **นา**.

๗๙. **อโต เนน.**[๒]

เอนาติ อวิภตฺติกนิทฺเทโส. **อ**การนฺตโต ลิงฺคมฺหา ปรสฺส **นา**วจนสฺส **เอน**าเทโส โหติ. สรโลปาทิ. ปุริเสน กตํ.

พหุวจนมฺหิ

๘๐. **สุหิสฺวกาโร เอ.**[๓]

สุหิอิจฺเจเตสุ วิภตฺติรูเปสุ ปเรสุ ลิงฺคสฺส สมฺพนฺธี **อ**กาโร **เอ**ตฺตมาปชฺชเต.

๘๑. **สฺมาหิสฺมึนํ**[๔] **มฺหาภิมฺหิ วา.**[๕]

สพฺพโต ลิงฺคมฺหา **สฺมาหิสฺมึ**อิจฺเจเตสํ ยถากฺกมํ **มฺหาภิมฺหิ**-อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา. ปุริเสหิ, ปุริเสภิ กตํ.

ตตฺเถว กรณวจนิจฺฉายํ,

๘๒. **เยน วา กยิรเต ตํ กรณํ.**[๖]

เยน วา กยิรเต, เยน วา ปสฺสติ, เยน วา สุณาติ, ตํ การกํ **กรณ**สญฺญํ โหติ.

---

๑ กจฺ. ๒๘๘, โมคฺ. ๒/๑๖, นีติ. ๕๙๔
๒ กจฺ. ๑๐๓, โมคฺ. ๒/๘๐,๑๐๘, นีติ. ๒๗๑
๓ กจฺ. ๑๐๑, โมคฺ. ๒/๙๘, นีติ. ๒๖๘
๔ สี. สฺมาหิสฺมินฺนํ
๕ กจฺ. ๙๙, โมคฺ. ๒/๙๗, นีติ. ๒๖๕-๖
๖ กจฺ. ๒๗๙, นีติ. ๕๕๒

๘๓. กรเณ ตติยา.[๑]

กรณการเก ตติยาวิภตฺติ โหติ, เสสํ กตฺตุสมํ.

อาวิฏฺเฐน ปุริเสน โส ปุญฺญํ กโรติ, ปุริเสหิ, ปุริเสภิ.

ตตฺเถว สมฺปทานวจนิจฺฉายํ,

๘๔. ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.[๒]

ยสฺส วา ทาตุกาโม, ยสฺส วา โรจเต, ยสฺส วา ธารยเต, ตํ การกํ **สมฺปทาน**สญฺญํ โหติ.

๘๕. สมฺปทาเน จตุตฺถี.[๓]

สมฺปทานการเก จตุตฺถีวิภตฺติ โหตีติ จตุตฺถิยา เอกวจนํ **ส**.

๘๖. สาคโม เส.[๔]

สพฺพโต ลิงฺคมฺหา **ส**การาคโม โหติ **เส** วิภตฺติมฺหิ ปเร.

ปุริสสฺส ธนํ ททาติ.

พหุวจนมฺหิ "ทีฆนฺ"ติ วตฺตเต.

๘๗. สุนํหิสุ จ.[๕]

สุนํหิอิจฺเจเตสุ ปเรสุ ลิงฺคสฺส อนฺตภูตา สพฺเพ รสฺสสรา

---

๑ กจฺ. ๒๘๖, โมคฺ. ๒/๑๗, นีติ. ๕๙๑
๒ กจฺ. ๒๗๖, นีติ. ๕๕๓
๓ กจฺ. ๒๙๓, โมคฺ. ๒/๒๔, นีติ. ๖๐๕
๔ กจฺ. ๖๑, โมคฺ. ๒/๕๑, นีติ. ๒๐๘
๕ กจฺ. ๘๙, โมคฺ. ๒/๘๙, นีติ. ๒๔๖

ทีฆมาปชฺชนฺเต. **จ**คฺคหณ**มิ**การ**ุ**การานํ กฺวจิ นิวตฺตนตฺถํ. ปุริสานํ.

ตตฺเถวาปาทานวจนิจฺฉายํ,

๘๘. ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.[๑]

ยสฺมา วา อวธิภูตา อเปติ, ยสฺมา วา ภยํ, ยสฺมา วา อาทตฺเต, ตํ การกํ **อปาทาน**สญฺญํ โหติ.

๘๙. อปาทาเน ปญฺจมี.[๒]

อปาทานการเก ปญฺจมีวิภตฺติ โหตีติ ปญฺจมิยา เอกวจนํ **สฺมา**.

“อโต, สพฺเพสํ, อาเอ”ติ จ วตฺตเต.

๙๐. สฺมาสฺมึนํ วา.[๓]

อการนฺตโต ลิงฺคมฺหา สพฺเพสํ **สฺมาสฺมึ**อิจฺเจเตสํ ยถากฺกมํ **อา**กา**เร**การาเทสา โหนฺติ วา. อญฺญตฺถ **มฺหา**เทโส. ปุริสา อเปติ, ปุริสมฺหา ปุริสสฺมา.

พหุวจเน สพฺพตฺถ ตติยาสมํ. **หิ**สฺส **ภิ**อาเทโส โหติ. ปุริเสหิ ปุริเสภิ อเปติ.

ตตฺเถว สามิวจนิจฺฉายํ

๙๑. ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.[๔]

ยสฺส วา ปริคฺคโห, ตํ **สามิ**สญฺญํ โหติ.

---

๑ กจฺ. ๒๗๑, นีติ. ๕๕๕ ๒ กจฺ. ๒๙๕, โมคฺ. ๒/๒๖, นีติ. ๖๐๗

๓ สี. สฺมาสฺมินฺนํ วา, กจฺ. ๑๐๘, โมคฺ. ๒/๔๓, นีติ. ๒๗๖ ๔ กจฺ. ๒๘๓, นีติ. ๕๗๕

๙๒. **สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.**[๑]

สามิสฺมึ ฉฏฺฐีวิภตฺติ โหติ. จเปตฺวา **อาย**าเทสํ สพฺพตฺถ จตุตฺถีฉฏฺฐีนํ สมานํ รูปํ. ปุริสสฺส เอตํ ธนํ, ปุริสานํ.

ตตฺเถว โอกาสวจนิจฺฉายํ

๙๓. **โยธาโร ตโมกาสํ.**[๒]

โย กตฺตุกมฺมานํ กฺริยาย อาธาโร, ตํ การกํ **โอกาส**สญฺญํ โหติ.

๙๔. **โอกาเส สตฺตมี.**[๓]

โอกาสการเก สตฺตมีวิภตฺติ โหตีติ สตฺตมิยา เอกวจนํ **สฺมึ**, ตสฺส "สฺมาสฺมึนํ วา"ติ **เอ**กาโร, **มฺหิ**อาเทโส จ. ปุริเส ปติฏฺฐิตํ, ปุริสมฺหิ, ปุริสสฺมึ.

พหุวจเน "สุหิสฺวกาโร เอ"ติ **เอ**กาโร. ปุริเสสุ.

ปุริโส ปุริสา, โภ ปุริส โภ ปุริสา วา ภวนฺโต ปุริสา, ปุริสํ ปุริเส, ปุริเสน ปุริเสหิ ปุริเสภิ, ปุริสสฺส ปุริสานํ, ปุริสา ปุริสสฺมา ปุริสมฺหา ปุริเสหิ ปุริเสภิ, ปุริสสฺส ปุริสานํ, ปุริเส ปุริสสฺมึ ปุริสมฺหิ ปุริเสสุ.

ตถา สุคโต สุคตา, โภ สุคต โภ สุคตา วา ภวนฺโต สุคตา, สุคตํ สุคเต, สุคเตน สุคเตหิ สุคเตภิ, สุคตสฺส สุคตานํ, สุคตา สุคตสฺมา สุคตมฺหา สุคเตหิ สุคเตภิ, สุคตสฺส สุคตานํ, สุคเต สุคตสฺมึ สุคตมฺหิ สุคเตสุ.

---

๑ กจฺ. ๓๐๑, โมคฺ. ๒/๓๙, นีติ. ๖๐๙ ๒ กจฺ. ๒๗๘, นีติ. ๕๗๒-๓

๓ กจฺ. ๓๐๒, โมคฺ. ๒/๓๒, นีติ. ๖๓๐

เอวํ สุราสุร นโรรค นาค ยกฺข-
คนฺธพฺพ กินฺนร มนุสฺส ปิสาจ เปตา
มาตงฺค ชงฺคม ตุรงฺค วราห สีห-
พฺยคฺฆจฺฉ กจฺฉป ตรจฺฉ มิคสฺส โสณา.
อาโลก โลก นิลยานิล จาค โยค-
วายาม คาม นิคมาคม ธมฺม กามา
สํโฆฆ โฆส ปฏิฆาสว โกธ โลภ-
สารมฺภ ถมฺภ มท มาน ปมาท มกฺขา.
ปุนฺนาค ปูค ปนสาสน จมฺปกมฺพ-
หินฺตาล ตาล พกุลชฺชุน กึสุกา จ
มนฺทาร กุนฺท ปุจิมนฺท กรญฺช รุกฺขา
เณยฺยา มยูร สกุนณฺฑช โกญฺจ หํสา[๑]

อิจฺจาทโยปิ.

มโนคณาทิสฺส ตุ **นาสสฺมึ**สุ วิเสโส. อณฺณตฺถ ปุริสสมํ.

มโน มนา, เห มน เห มนา วา ภวนฺโต มนา, มนํ มเน. “วา”ติ วตฺตเต.

๙๕. มโนคณาทิโต สฺมึนานมิอา.[๒]

มโนปภุติ คโณ **มโนคโณ**.

มโนคณาทิโต **สฺมึนา**อิจฺเจเตสํ ยถากฺกมํ **อิ**การ**รา**การาเทสา โหนฺติ วา.

---

๑ วสนฺตติลกาคาถา ๒ กจฺ. ๑๘๑, โมคฺ. ๒/๑๐๕-๖,๑๔๔, นีติ. ๓๗๓

อาทิคฺคหเณน พิลปทาทิโตปิ.

“มโนคณาทิโต”ติ วตฺตเต.

๙๖. **ส สเร วาคโม.**[๑]

เอเตเหว มโนคณาทีหิ สเร ปเร **ส**าคโม โหติ วา.

มนสา, มเนน.

วฺวตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. เตน “มโน มนา มนํ มเน มนอายตนนฺ”ติอาทีสุ น โหติ. “มานสิกํ, เจตสิกนฺ”ติอาทีสุ นิจฺจํ. มเนหิ, มเนภิ.

“มโนคณาทิโต, วา”ติ จ วตฺตเต.

๙๗. **สสฺส โจ.**[๒]

มโนคณาทิโต ปรสฺส **ส**สฺส วิภตฺติสฺส **โอ**กาโร โหติ วา. **ส**าคโม.

มนโส มนสฺส มนานํ, มนา มนสฺมา มนมฺหา มเนหิ มเนภิ, มนโส มนสฺส มนานํ, มนสิ มเน มนสฺมึ มนมฺหิ มเนสุ.

เอวํ วโจ วโย เตโช ตโป เจโต ตโม ยโส
อโย ปโย สิโร ฉนฺโท สโร อุโร รโห อโห

อิจฺจาทิ **มโนคโณ**.

คุณวนฺตุสทฺทสฺส เภโท. “คุณวนฺตุ สิ” อิตีธ

“สวิภตฺติสฺส, นฺตุสฺสา”ติ จ อธิกาโร.

---

๑ กจฺ. ๑๘๔, โมคฺ. ๒/๑๔๔, นีติ. ๓๗๖ ๒ กจฺ. ๑๘๒, โมคฺ. ๒/๑๔๔, นีติ. ๓๗๔

๙๘. **อา สิมฺหิ.**[๑]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **อา**อาเทโส โหติ **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. คุณวา.

“โยมฺหิ, ปรเม”ติ, สีหคติยา “วา”ติ จ วตฺตเต.

๙๙. **นฺตุสฺส นฺโต.**[๒]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **นฺโต**อาเทโส โหติ วา **โย**มฺหิ ปรเม. คุณวนฺโต ติฏฺฐนฺติ.

“สุนํหิสุ, อตฺตนฺ”ติ จ วตฺตเต.

๑๐๐. **นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ.**[๓]

นฺตุปจฺจยสฺส อนฺโต **อุ**กาโร **อ**ตฺตมาปชฺชเต **สุนํหิโย**อิจฺเจเตสุ. **จ**คฺคหเณน อญฺเญสุ **อํนาสฺมาสฺมึ**สุ จ. คุณวนฺตา.

ฉฏฺฐิยา สิทฺเธปิ อนฺตาเทเส ปุน **อนฺต**คฺคหณกรณโต **โยนํ** **อิ**กาโร จ กฺวจิ. คุณวนฺติ.

“อ”มิติ วตฺตเต.

๑๐๑. **อวณฺณา จ เค.**[๔]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **อํอวณฺณ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **เค** ปเร.

---

๑ กจฺ. ๑๒๔, โมคฺ. ๒/๑๕๑, นีติ. ๒๙๙
๒ กจฺ. ๑๒๒, โมคฺ. ๒/๒๑๕, นีติ. ๒๙๗
๓ กจฺ. ๙๒, โมคฺ. ๒/๙๑, นีติ. ๒๔๙
๔ กจฺ. ๑๒๖, โมคฺ. ๒/๒๑๘, นีติ. ๓๐๑

โภ คุณวํ โภ คุณว โภ คุณวา ภวนฺโต คุณวนฺโต คุณวนฺตา, คุณวนฺตํ คุณวนฺเต.

“วา”ติ วตฺตเต.

๑๐๒. โตติตา สสฺมึนาสุ.[๑]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **โตติตา**อาเทสา โหนฺติ วา **สสฺมึนา**อิจฺเจเตสุ ยถาสงฺขฺยํ. คุณวตา คุณวนฺเตน คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตภิ.

๑๐๓. นฺตสฺส เส วา.[๒]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **นฺตสฺส**อิจฺจยมาเทโส โหติ วา **เส** วิภตฺติมฺหิ. คุณวนฺตสฺส คุณวโต.

๑๐๔. นํมฺหิ[๓] ตํ วา.[๔]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **ตํ**อาเทโส โหติ วา **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. คุณวตํ คุณวนฺตานํ.

“อมฺหตุมฺหนฺตุ”อิจฺจาทินา **สฺมา**วจนสฺส **นา**พฺยปเทโส.

คุณวตา คุณวนฺตา คุณวนฺตสฺมา คุณวนฺตมฺหา คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตภิ, คุณวนฺตสฺส คุณวโต คุณวตํ คุณวนฺตานํ, คุณวติ คุณวนฺเต คุณวนฺตสฺมึ คุณวนฺตมฺหิ คุณวนฺเตสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๒๗, โมคฺ. ๒/๒๑๗, นีติ. ๓๐๓ ๒ กจฺ. ๑๒๓, โมคฺ. ๒/๙๑, นีติ. ๒๙๘
๓ สี. นมฺหิ ๔ กจฺ. ๑๒๘, โมคฺ. ๒/๒๑๖, นีติ. ๓๐๔

เอวํ คณวา กุลวา พลวา ยสวา ธนวา สุตวา ภควา หิมวา ผลวา สีลวา ปญฺญวา อิจฺจาทโย.

หิมวนฺตุสทฺทโต **สิมฺหิ** กเต

“อตฺตํ, นฺตุสฺสนฺโต”ติ จ วตฺตมาเน

๑๐๕. สิมฺหิ วา.[๑]

นฺตุปจฺจยสฺส อนฺโต **อ**ตฺตํ โหติ วา **สิมฺหิ** วิภตฺติมฺหิ. หิมวนฺโต, หิมวา. เสสํ สมํ.

ปุน **วา**คฺคหณกรณํ **หิมวนฺตุ**สทฺทโต อญฺญตฺร อตฺตนิเสธนตฺถํ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. เตน คุณวนฺตาทีสุ นาติปฺปสงฺโค.

เอวํ สติมา ธิติมา คติมา มติมา มุติมา มุตฺติมา ชุติมา สิริมา หิริมา ถุติมา รติมา ยติมา สุจิมา กลิมา พลิมา กสิมา รุจิมา พุทฺธิมา จกฺขุมา พนฺธุมา เหตุมา เสตุมา เกตุมา ราหุมา ภาณุมา ขาณุมา วิชฺชุมา อิจฺจาทโย.

ตตฺถ **สติมนฺตุพนฺธุมนฺตุ**สทฺทานํ **อํเส**สุ รูปเภโท.

“อตฺตํ, นฺตุสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๑๐๖. สพฺพสฺส วา อํเสสุ.[๒]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปจฺจยสฺส **อ**ตฺตํ โหติ วา **อํส**อิจฺเจเตสุ.

อิธาปิ **วา**สทฺทสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา นาติปฺปสงฺโค.

---

๑ กจฺ. ๙๔, โมคฺ. ๒/๑๕๓, นีติ. ๒๕๒

๒ กจฺ. ๙๓, โมคฺ. ๒/๙๒, นีติ. ๒๕๑

สติมํ สติมนฺตํ, พนฺธุมํ พนฺธุมนฺตํ, สติมสฺส สติมโต สติมนฺตสฺส, พนฺธุมสฺส พนฺธุมโต พนฺธุมนฺตสฺส. เสสํ สมํ.

คจฺฉนฺตสทฺทสฺส เภโท. คจฺฉนฺต สิ.

“วา”ติ วตฺตเต.

๑๐๗. สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ.[๑]

คจฺฉนฺตอิจฺเจวมาทีนํ **อนฺต**ปฺปจฺจยนฺตานํ **นฺต**สทฺโท **อํ**รูปํ อาปชฺชเต วา **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

สรโลปสิโลปา. โส คจฺฉํ คจฺฉนฺโต วา คณฺหาติ.

“คจฺฉนฺตาทีนํ, นฺตสทฺโท”ติ จ วตฺตมาเน

๑๐๘. เสเสสุ นฺตุว.[๒]

คจฺฉนฺตาทีนํ **นฺต**สทฺโท **นฺตุ**ปจฺจโยว ทฏฺฐพฺโพ เสเสสุ วิภตฺติปฺปจฺจเยสุ. **อสิ**มฺหิ การิยาติเทโสยํ. เสสํ **คุณวนฺตุ**สมํ.

เต คจฺฉนฺโต คจฺฉนฺตา, โภ คจฺฉํ โภ คจฺฉ โภ คจฺฉา ภวนฺโต คจฺฉนฺโต คจฺฉนฺตา, (คจฺฉํ) คจฺฉนฺตํ คจฺฉนฺเต, คจฺฉตา คจฺฉนฺเตน คจฺฉนฺเตหิ คจฺฉนฺเตภิ, คจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส คจฺฉตํ คจฺฉนฺตานํ, คจฺฉตา คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺตสฺมา คจฺฉนฺตมฺหา คจฺฉนฺเตหิ คจฺฉนฺเตภิ, คจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส คจฺฉตํ คจฺฉนฺตานํ, คจฺฉติ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺตสฺมึ คจฺฉนฺตมฺหิ คจฺฉนฺเตสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๘๖, โมคฺ. ๒/๑๔๘, นีติ. ๓๘๒ ๒ กจฺ. ๑๘๗, โมคฺ. ๒/๒๑๕, นีติ. ๓๘๖

เอวํ มหํ[๑] จรํ ติฏฺฐํ ททํ ภุญฺชํ สุณํ ปจํ[๒]
ชยํ ชีรํ จวํ มียํ[๓] สรํ กุพฺพํ ชปํ วชํ

อิจฺจาทโย.

ภวนฺตสทฺทสฺส **คโยนาส**วจเนสุ วิเสโส. โส ภวํ.[๔]

“ภวโต”ติ วตฺตเต.

๑๐๙. โอภาโว กฺวจิ โยสุ วการสฺส.[๕]

ภวนฺตอิจฺเจตสฺส **ว**การสฺส **โอ**ภาโว โหติ กฺวจิ **โย**อิจฺเจเตสุ. เต โภนฺโต ภวนฺโต ภวนฺตา.

“ภวโต”ติ วตฺตเต.

๑๑๐. โภ เค ตุ.[๖]

สพฺพสฺเสว **ภวนฺต**สทฺทสฺส **โภ** โหติ **เค** ปเร.

ตุสทฺเทน ภนฺเต โภนฺตาทิ จ.[๗] **ค**โลโป. โภ ภนฺเต โภนฺต โภนฺตา, โภนฺโต ภวนฺโต ภวนฺตา. ภวนฺตํ, โภนฺเต ภวนฺเต.

นาเสสุ “โอภาโว กฺวจี”ติ โยควิภาเคน **โอ**ภาโว.[๘]

โภตา ภวตา ภวนฺเตน, โภโต ภวโต ภวนฺตสฺส อิจฺจาทิ.

---

๑ โมคฺ. ๒/๑๕๐-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๒ ก. ปูชํ
๓ ก. ปิยํ
๔ โมคฺ. ๒/๑๔๙
๕ โมคฺ. ๒/๑๔๖, นีติ. ๔๘๔-๖, อิทํ กจฺจายเน นตฺถิ.
๖ กจฺ. ๒๔๓, โมคฺ. ๒/๑๔๖, นีติ. ๔๗๓
๗ นีติ. ๔๘๐
๘ โมคฺ. ๒/๑๔๖

๑๑๑. ภทนฺตสฺส ภทฺทนฺตภนฺเต.[๑]

สพฺพสฺเสว **ภทนฺต**สทฺทสฺส **ภทฺทนฺตภนฺเต**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ กฺวจิ **เค** ปเร **โย**สุ จ. โภ ภทฺทนฺต ภนฺเต ภทนฺต ภทนฺตา วา อิจฺจาทิ. ปุริสสทฺทสมํ.

๑๑๒. สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จนฺเต.[๒]

สพฺพสฺเสว **สนฺต**สทฺทสฺส **ส**สทฺทาเทโส โหติ **ภ**กาเร ปเร, อนฺเต จ **พ**การาคโม โหติ.

จสทฺทคฺคหเณน **อภ**กาเรปิ สมาเส กฺวจิ **ส**การาเทโส. สพฺภิ.

เภติ กึ. สนฺเตหิ. เสสํ คจฺฉนฺตสทฺทสมํ.

อตฺถิ **ราช-พฺรหฺม-อตฺต-สข**สทฺทาทีนํ เภโท. ตเถว สฺยาทฺยุปฺปตฺติ. “ราช สิ” อิติ ฐิเต

“พฺรหฺมตฺตสขราชาทิโต”ติ อธิกาโร.

๑๑๓. สฺยา จ.[๓]

พฺรหฺมอตฺตสขราชอิจฺเจวมาทิโต **สิ**วจนสฺส **อา**กาโร โหติ.

อาทิสทฺเทน **อาตุม**าทิสทฺทโต จ. สรโลปาทิ. ราชา ติฏฺฐติ.

๑๑๔. โยนมาโน.[๔]

พฺรหฺมตฺตสขราชาทิโต **โยนํ** **อาโน**อาเทโส โหติ. ราชาโน

---

๑ โมคฺ. ๒/๑๔๖, นีติ. ๔๘๗-๘, อิทํ สุตฺตํ กจฺจายเน นตฺถิ.

๒ กจฺ. ๑๘๕, โมคฺ. ๒/๑๔๕, นีติ. ๓๗๘ ๓ กจฺ. ๑๘๙, โมคฺ. ๒/๑๕๔, นีติ. ๓๙๐

๔ กจฺ. ๑๙๐, โมคฺ. ๒,๑๕๖, นีติ. ๓๙๒

ติฏฺฐนฺติ, โภ ราช โภ ราชา ภวนฺโต ราชาโน.

“วา”ติ วตฺตเต.

๑๑๕. พฺรหฺมตฺตสขราชาทิโต อมานํ.[๑]

พฺรหฺมาทีหิ ปรสฺส **อํ**วจนสฺส **อานํ** โหติ วา. ราชานํ ปสฺส ราชํ วา, ราชาโน.

“สวิภตฺติสฺส, ราชสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๑๑๖. นามฺหิ รญฺญา วา.[๒]

สพฺพสฺเสว **ราช**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **รญฺญา**อาเทโส โหติ วา **นา**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. รญฺญา กตํ ราเชน วา.

๑๑๗. ราชสฺส ราชุ สุนํหิสุ จ.[๓]

สพฺพสฺส **ราช**สทฺทสฺส **ราชุ**อาเทโส โหติ **สุนํหิ**อิจฺเจเตสุ วจเนสุ. **จ**สทฺโท วิกปฺปนตฺโถ. “สุนํหิสุ จา”ติ ทีโฆ. ราชูหิ ราชูภิ, ราเชหิ ราเชภิ วา.

“สวิภตฺติสฺสา”ติ อธิกาโร.

๑๑๘. ราชสฺส รญฺโญราชิโน เส.[๔]

สพฺพสฺเสว **ราช**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **รญฺโญ-ราชิโน**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **เส** วิภตฺติมฺหิ. รญฺโญ, ราชิโน เทติ.

---

๑ กจฺ. ๑๘๘, โมคฺ. ๒/๑๕๕, นีติ. ๓๙๓ ๒ กจฺ. ๑๓๗, โมคฺ. ๒/๒๒๒, นีติ. ๓๑๖
๓ กจฺ. ๑๖๙, โมคฺ. ๒/๒๒๔, นีติ. ๓๕๔ ๔ กจฺ. ๑๓๕, โมคฺ. ๒/๒๒๓, นีติ. ๓๑๔

“ราชสฺสา”ติ วตฺตเต.

๑๑๙. รญฺญํ นํมฺหิ[๑] วา.[๒]

สพฺพสฺเสว **ราช**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **รญฺญํ**อาเทโส โหติ วา **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. รญฺญํ ราชูนํ ราชานํ.

ปญฺจมิยํ

๑๒๐. อมฺหตุมฺหนฺตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตฺถุปิตาทีหิ สฺมา นาว.[๓]

อมฺหตุมฺหนฺตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตฺถุปิตุอิจฺเจวมาทีหิ **สฺมา**วจนํ **นาว** ทฏฺฐพฺพนฺติ **สฺมา**วจนสฺส **นา**ภาวาติเทโส.[๔]

อติเทโส ปน ฉพฺพิโธ. วุตฺตญฺจ

“พฺยปเทโส นิมิตฺตญฺจ ตํรูปํ ตํสภาวตา
สุตฺตญฺเจว ตถา การิ- ยาติเทโสติ ฉพฺพิโธ”ติ.

ตตฺรายํ **พฺรหฺมตฺตสขา**ทีสุ ปาจสามตฺถิยโต **รูปาติเทโส**. เสสํ ตติยาสมํ.

รญฺญา อเปติ ราชูหิ ราชูภิ ราเชหิ ราเชภิ, รญฺโญ ราชิโน สนฺตกํ, รญฺญํ ราชูนํ ราชานํ.

“ราชสฺสา”ติ วตฺตเต.

---

๑ สี. นมฺหิ

๒ กจฺ. ๑๓๖, โมคฺ. ๒/๒๒๑, นีติ. ๓๑๕

๓ กจฺ. ๒๗๐, โมคฺ. ๒/๘๒,๑๙๖, นีติ. ๕๔๒

๔ สี. นาพฺยปเทสาติเทโส, ม. นาพฺยปเทโส.

๑๒๑. **สฺมึมฺหิ[๑] รญฺเญราชินิ.**[๒]

สพฺพสฺเสว **ราช**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **รญฺเญ-ราชินิ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **สฺมึ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. รญฺเญ ราชินิ ปติฏฺฐิตํ, ราชูสุ ราเชสุ.

พฺรหฺมสทฺทสฺส จ **คนาสสฺมึ**สุ วิเสโส. พฺรหฺมา, พฺรหฺมาโน.

อาลปเน จ "เอ"ติ วตฺตเต.

๑๒๒. **พฺรหฺมโต[๓] คสฺส จ.**[๔]

พฺรหฺมสทฺทโต **ค**สฺส จ **เอ**กาโร โหติ.

จคฺคหณํ **เอ**คฺคหณานุกฑฺฒนตฺถํ.

โภ พฺรหฺเม ภวนฺโต พฺรหฺมาโน, พฺรหฺมานํ พฺรหฺมํ พฺรหฺมาโน.

วิปริณาเมน "พฺรหฺมสฺส, อนฺโต"ติ จ วตฺตเต.

๑๒๓. **อุตฺตํ สนาสุ.**[๕]

พฺรหฺมสทฺทสฺส อนฺโต **อุ**ตฺตมาปชฺชเต **สนา**อิจฺเจเตสุ วจเนสุ.

อุตฺตมิติ ภาวนิทฺเทโส กตฺถจิ อภาวทสฺสนตฺโถ. พฺรหฺมุนา, พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ.

สสฺมึ **อุ**ตฺเต กเต "อิวณฺณุวณฺณา ฌลา"ติ **ล**สญฺญายํ

---

๑ สี. สมิมฺหิ
๒ กจฺ. ๑๓๘, โมคฺ. ๒/๒๒๔, นีติ. ๓๑๗
๓ สี. พฺรหฺมาโต
๔ กจฺ. ๑๙๓, โมคฺ. ๒/๖๐, นีติ. ๒๘๗
๕ กจฺ. ๑๙๘, โมคฺ. ๒/๑๙๐-๑, นีติ. ๔๑๐

๑๒๔. **ฌลโต สสฺส โน วา.**[๑]

ฌลสญฺเญหิ **อิวณฺณุ**วณฺเณหิ ปรสฺส **ส**อิจฺเจตสฺส วจนสฺส **โน**อิจฺจาเทโส โหติ วา.

พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺส, พฺรหฺมานํ พฺรหฺมูนํ วา. “อุตฺต”มิติ โยควิภาเคน อญฺญตฺถาปิ **อุ**ตฺตํ.[๒]

ปญฺจมิยํ นาภาวาติเทโส. พฺรหฺมุนา พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ, พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺส พฺรหฺมานํ พฺรหฺมูนํ วา.

๑๒๕. **พฺรหฺมโต[๓] ตุ สฺมึ นิ.**[๔]

พฺรหฺมสทฺทโต **สฺมึ**วจนสฺส **นิ** โหติ. **ตุ**สทฺเทน **กมฺมจมฺมมุทฺ**ธาทิโต จ กฺวจิ. พฺรหฺมนิ, พฺรหฺเมสุ.

อตฺตสทฺทสฺส ตติยาทีเสฺวว วิเสโส.

อตฺตา อตฺตาโน, โภ อตฺต โภ อตฺตา ภวนฺโต อตฺตาโน, อตฺตานํ อตฺตํ อตฺตาโน.

นามฺหิ “อ กมฺมนฺตสฺส จา”ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน อตฺตนฺตสฺส **อ**ตฺตํ วา. อตฺตนา อตฺเตน วา.

๑๒๖. **อตฺตนฺโต หิสฺมิมนตฺตํ.**[๕]

อตฺตสทฺทสฺส อนฺโต **อน**ตฺตมาปชฺชเต **หิ**สฺมึ ปเร. อตฺตเนหิ

---

๑ กจฺ. ๑๑๗, โมคฺ. ๒/๘๑, นีติ. ๒๙๒
๒ สี. อุตฺตมิติ โยควิภาเคน อุตฺตํ.
๓ สี. พฺรหฺมาโต
๔ ก. สฺมินฺนิ, กจฺ. ๑๙๗, โมคฺ. ๒/๗๙, นีติ. ๔๐๕
๕ กจฺ. ๒๑๑, โมคฺ. ๒/๑๙๕, นีติ. ๔๓๙

อตฺตเนภิ.

“ตโต, อตฺตโต”ติ จ วตฺตเต.

๑๒๗. สสฺส โน.[๑]

ตโต **อตฺต**สทฺทโต **ส**สฺส วิภตฺติสฺส **โน** โหติ.

อตฺตโน, อตฺตานํ.

๑๒๘. สฺมา นา.[๒]

ตโต **อตฺต**สทฺทโต **สฺมา**วจนสฺส **นา** โหติ. อตฺตนา อเปติ.

นาภาวาติเทเสเนว สิทฺเธปิ อุตฺตรสุตฺเตน เอกโยคมกตฺวา ภินฺนโยคกรณํ อตฺถนฺตรวิญฺญาปนตฺถํ. เตน อตฺตนฺต**ต**การสฺส **ร**กาโร **ช**กาเร กฺวจิ. อตฺรโช อตฺตโช วา. อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ, อตฺตโน, อตฺตานํ.

“อตฺตโต”ติ วตฺตเต.

๑๒๙. ตโต สฺมึ นิ.[๓]

ตโต **อตฺต**สทฺทโต **สฺมึ**วจนสฺส **นิ** โหติ. อตฺตนิ, อตฺเตสุ.

สขสทฺทสฺส เภโท. สขา, สขาโน.

“โยน”มิติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๑๓, โมคฺ. ๒/๑๙๔, นีติ. ๔๔๐ ๒ กจฺ. ๒๑๔, โมคฺ. ๒/๑๙๖, นีติ. ๔๔๑
๓ กจฺ. ๒๑๒, โมคฺ. ๒/๗๙, นีติ. ๔๐๕

๑๓๐. สขโต[1] จาโยโน.[2]

สขสทฺทโต **โยนํ** **อาโย-โน**อาเทสา จ โหนฺติ. สขาโย.

๑๓๑. สขนฺตสฺสิ โนนานํเสสุ.[3]

สขสทฺทนฺตสฺส **อิ**การาเทโส โหติ **โนนานํส**อิจฺเจเตสุ ปเรสุ. สขิโน ติฏฺฐนฺติ.

อาลปเน **ค**สญฺญายํ

๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.[4]

สขโต **ค**สฺส **อ**การ**อา**การ**อิ**การ**อี**การ**เอ**การาเทสา โหนฺติ.

วาสทฺเทน อญฺญสฺมาปิ กฺวจิ **เอ**กาโร. ยถา ภทฺทนฺเต อิเส อิติ.

อ จ อา จ อิ จ อี จ เอ จาติปิ **เอ**. ปุพฺพสฺสรานํ กเมน โลโป.

โภ สข โภ สขา โภ สขิ โภ สขี โภ สเข, ภวนฺโต สขาโน สขาโย สขิโน.

“สขนฺตสฺส, อาโร”ติ จ วตฺตเต.

๑๓๓. สุนมํสุ วา.[5]

สขนฺตสฺส **อาโร** โหติ วา **สุนํอํ**อิจฺเจเตสุ ปเรสุ. สขารํ สขานํ สขํ, สขาโน สขาโย สขิโน, สขินา.

---

๑ สี. สขาโต

๒ กจฺ. ๑๙๑, โมคฺ. ๒/๑๕๗, นีติ. ๓๙๔

๓ กจฺ. ๑๙๔, โมคฺ. ๒/๑๕๙, นีติ. ๔๐๗

๔ กจฺ. ๑๑๓, โมคฺ. ๒/๖๐, นีติ. ๒๘๕

๕ กจฺ. ๑๙๖, โมคฺ. ๒/๑๖๑, นีติ. ๔๐๙

“สขนฺตสฺสา”ติ วตฺตเต.

๑๓๔. **อาโร หิมฺหิ วา.**[๑]

สขนฺตสฺส **อาโร** โหติ วา **หิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. สขาเรหิ สขาเรภิ สเขหิ สเขภิ.

อิการาเทเส “ฌลโต สสฺส โน วา”ติ **โน**. สขิโน สขิสฺส สขารานํ สขีนํ.

สฺมาวจนสฺส **นา**ภาโว. สขินา สขาเรหิ สขาเรภิ สเขหิ สเขภิ, สขิโน สขิสฺส สขารานํ สขีนํ.

“สขโต”ติ วตฺตเต.

๑๓๕. **สฺมิเม.**[๒]

สขโต **สฺมึ**วจนสฺส **เอ**กาโร โหติ.

นิจฺจตฺโถยมารมฺโภ. สเข, สขาเรสุ สเขสุ.

อาตุมสทฺทสฺส ปฐมาทุติยาสุ **อตฺต**สทฺทสฺเสว รูปนโย.

อาตุมา อาตุมาโน, โภ อาตุม โภ อาตุมา, ภวนฺโต อาตุมาโน, อาตุมานํ อาตุมํ, อาตุมาโน, อาตุเมน อิจฺจาทิ ปุริสสมํ.

ปุมสทฺทสฺส เภโท. ปุม สิ.

“สวิภตฺติสฺสา”ติ อธิกาโร.

---

๑ กจฺ. ๑๙๕, โมคฺ. ๒/๑๖๑, นีติ. ๔๐๘ ๒ กจฺ. ๑๙๒, โมคฺ. ๒/๑๕๘

๑๓๖. ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ.[๑]

ปุมสทฺทนฺตสฺส สวิภตฺติสฺส **อา**การาเทโส โหติ **สิมฺหิ** วิภตฺติมฺหิ.

อนฺตคฺคหเณน **มฆวยุวา**ทีนมนฺตสฺส จ. ปุมา.

"ปุมนฺตสฺสา"ติ อธิกาโร.

๑๓๗. โยสฺวาโน.[๒]

ปุมนฺตสฺส สวิภตฺติสฺส **อาโน**อาเทโส โหติ **โย**สุ วิภตฺตีสุ. ปุมาโน.

๑๓๘. อมาลปเนกวจเน.[๓]

ปุมนฺตสฺส สวิภตฺติสฺส **อํ** โหติ อาลปเนกวจเน ปเร. เห ปุมํ เห ปุมาโน, ปุมํ ปุมาโน.

"อา, วา"ติ จ วตฺตเต.

๑๓๙. อุ นามฺหิ จ.[๔]

ปุมนฺตสฺส **อาอุ**อาเทสา โหนฺติ วา **นา**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

จสทฺเทน **ปุมกมฺมถาม**นฺตสฺส **จุ**กาโร วา **สสฺมา**สุ. ปุมานา ปุมุนา ปุเมน.

"อาเน"ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๑๕๒, โมคฺ. ๒/๑๕๔, นีติ. ๓๓๑
๒ กจฺ. ๑๕๕, โมคฺ. ๒/๑๕๖, นีติ. ๓๓๕
๓ กจฺ. ๑๕๓, โมคฺ. ๒/๑๘๗, นีติ. ๓๓๓
๔ กจฺ. ๑๕๙, โมคฺ. ๒/๑๘๕, นีติ. ๓๔๐

๑๔๐. **หิวิภตฺติมฺหิ จ.**[๑]

ปุมนฺตสฺส **หิ**วิภตฺติมฺหิ จ **อาเน**อาเทโส โหติ.

วิภตฺติคฺคหณํ สวิภตฺติคฺคหณนิวตฺตนตฺถํ. ปุมาเนหิ ปุมาเนภิ.

จสทฺเทน **ยุวมฆว**าทีนมนฺตสฺส วา **อาน**าเทโส โหติ สพฺพวิภตฺตีสุ.[๒] "อุ นามฺหิ จา"ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน **ปุม**นฺตสฺ**สุ**กาโร วา **สสฺมา**สุ วิภตฺตีสุ.[๓] "ฌลโต สสฺส โน วา"ติ **โน**. ปุมุโน ปุมสฺส ปุมานํ.

"สฺมา นา"ติ วตฺตเต.

๑๔๑. **ฌลโต จ.**[๔]

ฌลอิจฺเจเตหิ **สฺมา**วจนสฺส **นา** โหติ.

จคฺคหณํ กฺวจิ นิวตฺตนตฺถํ.[๕] ปุมานา ปุมุนา ปุมา ปุมสฺมา ปุมมฺหา ปุมาเนหิ ปุมาเนภิ ปุเมหิ ปุเมภิ, ปุมุโน ปุมสฺส, ปุมานํ.

๑๔๒. **อาเน สฺมึมฺหิ**[๖] **วา.**[๗]

ปุมนฺตสฺส สวิภตฺติสฺส **อาเน**อาเทโส โหติ วา **สฺมึ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. ปุมาเน ปุเม ปุมสฺมึ ปุมมฺหิ.

---

๑ กจฺ. ๑๕๗, โมคฺ. ๒/๑๗๘, นีติ. ๓๓๗-๘
๒ โมคฺ. ๒/๑๗๘, นีติ. ๓๔๓
๓ โมคฺ. ๒/๑๙๒
๔ กจฺ. ๒๑๕, โมคฺ. ๒/๑๙๒, นีติ. ๔๔๒
๕ นฺยาเส "จคฺคหณํ ตทนุกฑฺฒนตฺถ"นฺติ วุตฺตํ
๖ สี. สฺมิมฺหิ
๗ กจฺ. ๑๕๖, โมคฺ. ๒/๑๔๔, นีติ. ๓๓๖

๑๔๓. **สุสฺมิมา วา.**[๑]

ปุมนฺตสฺส **สุ**อิจฺเจตสฺมึ ปเร **อา**อาเทโส โหติ วา. ปุมาสุ ปุเมสุ.

ยุวาทีสุ "ยุว สิ" อิตีธ

"ปุมนฺตสฺสา สิมฺหี"ติ เอตฺถ **อนฺต**คฺคหเณน **อา**กาโร, "หิวิภตฺติมฺหิ จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **อาน**าเทโส จ.[๒]

ยุวา ยุวาโน ยุวานา ยุวา, เห ยุว เห ยุวา เห ยุวาน เห ยุวานา ภวนฺโต ยุวานา, ยุวานํ ยุวํ ยุวาเน ยุเว.

"อ กมฺมนฺตสฺส จา"ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน **ยุวมฆว**าทีนมนฺตสฺส **อา** โหติ วา **นาสุ**อิจฺเจเตสฺวติ **อา**ตฺตํ.

ยุวานา ยุเวน ยุวาเนน วา ยุวาเนหิ ยุวาเนภิ ยุเวหิ ยุเวภิ, ยุวานสฺส ยุวสฺส ยุวานานํ ยุวานํ, ยุวานา ยุวานสฺมา ยุวานมฺหา ยุวาเนหิ ยุวาเนภิ ยุเวหิ ยุเวภิ, ยุวานสฺส ยุวสฺส ยุวานานํ ยุวานํ, ยุวาเน ยุวานสฺมึ ยุวานมฺหิ ยุเว ยุวสฺมึ ยุวมฺหิ ยุวาเนสุ ยุวาสุ ยุเวสุ.

เอวํ มฆวา มฆวาโน, มฆวานา อิจฺจาทิ ยุวสทฺทสมํ.

อการนฺตํ.

อาการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **สา**สทฺโท.

สา สิ. สิโลโป. สา สุนโข.

พหุวจเน

---

๑ กจฺ. ๑๕๘, โมคฺ. ๒/๑๘๖, นีติ. ๓๓๙ ๒ โมคฺ. ๒/๑๗๘-๘๑, นีติ. ๑๔๓

๑๔๔. **อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จ.**[๑]

ฆสญฺญกอาการวชฺชิโต ลิงฺคสฺสนฺโต สโร รสฺสมาปชฺชเต เอกวจเนสุ **โย**สุ จ ปเรสูติ รสฺสตฺตํ. **อปิ**คฺคหณํ สิมฺหิ นิวตฺตนตฺถํ. เสสํ เนยฺยํ.

สา ติฏฺฐนฺติ, เห ส เห สา, เห สา, สํ, เส, เสน สาหิ สาภิ, สสฺส สาย, สานํ, สา สสฺมา สมฺหา, สาหิ สาภิ, สสฺส, สานํ, เส สสฺมึ สมฺหิ, สาสุ.[๒]

เอวํ ปจฺจกฺขธมฺมา คาณฺฑีวธนฺวาปภุตโย.

อาการนฺตํ.

อิการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **อคฺคิ**สทฺโท. **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. อคฺคิ สิ. "อนฺโต, สิมฺหิ, วา"ติ จ วตฺตเต.

๑๔๕. **อคฺคิสฺสิน.**[๓]

อคฺคิสฺส อนฺโต **อินิ** โหติ วา **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

"เสสโต โลปํ คสิปี"ติ **สิ**โลโป. อคฺคินิ อคฺคิ.

พหุวจเน "อิวณฺณุวณฺณา ฌลา"ติ **ฌล**สญฺญายํ

"ฌลโต, วา"ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๘๔, โมคฺ. ๒/๖๔, นีติ. ๒๓๗-๘ ๒ โมคฺ. ๒/๑๘๘

๓ กจฺ. ๙๕, โมคฺ. ๒/๑๔๗, นีติ. ๒๕๔

๑๔๖. **ฌปโต จ โยนํ โลโป.**[๑]

ฌปสญฺเญหิ อิตฺถิวาจเกหิ **อา**การิ**วณฺณุ**วณฺเณหิ **ฌล**สญฺเญหิ จ ปเรสํ **โย**วจนานํ โลโป โหติ วา.

วฺวตฺถิตวิภาสายํ

๑๔๗. **โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆํ.**[๒]

ลิงฺคสฺสนฺตภูตา สพฺเพ รสฺสสรา **โย**สุ กตนิการโลเปสุ **ทีฆ**-มาปชฺชนฺเต. กตา นิการโลปา เยสํ เต **กตนิการโลปา**. อคฺคี.

"ปญฺจาทีนมตฺตนฺ"ติ อิโต "อตฺต"มิติ วตฺตเต.

๑๔๘. **โยสฺวกตรสฺโส โฌ.**[๓]

โยสุ ปเรสุ อกตรสฺโส **โฌ** **อ**ตฺตมาปชฺชเต. อคฺคโย.

โฌติ กึ. รตฺติโย.

อาลปเนเปวํ. เห อคฺคิ เห อคฺคี เห อคฺคโย.

ทุติเยกวจเน ปุพฺพสฺสรโลเป สมฺปตฺเต

๑๔๙. **อํโม**[๔] **นิคฺคหีตํ ฌลเปหิ.**[๕]

ฌลปอิจฺเจเตหิ ปรสฺส **อํ**วจนสฺส **ม**การสฺส จ นิคฺคหีตํ อาเทโส โหติ. อคฺคึ.

---

๑ กจฺ. ๑๑๘, โมคฺ. ๒/๑๑๔-๕, นีติ. ๒๙๓
๒ กจฺ. ๘๘, โมคฺ. ๒/๘๘, นีติ. ๒๔๕
๓ กจฺ. ๙๖, โมคฺ. ๒/๙๓, นีติ. ๒๕๙
๔ สี. อมฺโม
๕ กจฺ. ๘๒, นีติ. ๒๓๕

อคฺคี อคฺคโย, อคฺคินา อคฺคีหิ อคฺคีภิ. “สุนํหิสุ จา”ติ เอตฺถ **จ**คฺคหเณน กตฺถจิ ทีฆาภาโว. อคฺคิหิ อคฺคิภิ.

“ฌลโต สสฺส โน วา”ติ **โน**. อคฺคิโน อคฺคิสฺส อคฺคีนํ อคฺคินํ.

“สฺมา นา”ติ วตฺตมาเน “ฌลโต จา”ติ วิกปฺเปน **นา**. อคฺคินา อคฺคิสฺมา อคฺคิมฺหา อคฺคีหิ อคฺคีภิ อคฺคิหิ อคฺคิภิ, อคฺคิโน อคฺคิสฺส อคฺคีนํ อคฺคินํ, อคฺคิมฺหิ อคฺคิสฺมึ อคฺคีสุ อคฺคิสุ.

เอวมญฺเญปิ

โชติ ปาณิ คณฺฐิ มุฏฺฐิ กุจฺฉิ วตฺถิ สาลิ วีหิ
พฺยาธิ โอธิ โพธิ สนฺธิ ราสิ เกสิ สาติ ทีปิ.[๑]
อิสิ มุนิ มณิ ธนิ ยติ คิริ รวิ กวิ
กปิ อสิ มสิ นิธิ วิธิ อหิ กิมิ ปติ.
หริ อริ ติมิ กลิ พลิ ชลธิ คหปติ
อุรฺุธิติ[๒] วรมติ นิรุปธิ อธิปติ.[๓]
อญฺชลิ สารถิ อติถิ สมาธิ อุทธิปฺปภุตโย.

อิการนฺตํ.

อีการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **ทณฺฑี**สทฺโท.

“ทณฺฑี สิ” อิตีธ

“อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จา”ติ รสฺสตฺเต สมฺปตฺเต เอตฺเถ**วา-ปิ**คฺคหเณน สิสฺมึ ตทภาเว สิทฺเธ นิยมตฺถมาห.

---

๑ สมานิกาคาถา ๒ ก. อุรธิติ ๓ อจลธิติคาถา

"รสฺสนฺ"ติ วตฺตมาเน[๑]

๑๕๐. **น สิสฺมิมนปุํสกานิ.**[๒]

สิสฺมึ นปุํสกวชฺชิตานิ ลิงฺคานิ น รสฺสมาปชฺชนฺเตติ รสฺสตฺตาภาโว. **สิ**โลโป. ทณฺฑี ติฏฺฐติ.

อนปุํสกานีติ กึ. สุขการิ ทานํ.

เอตฺถ จ

วิสทาวิสทาการ- โวหาโรภยมุตฺตกา
ปุมาทิชานเน เหตุ- ภาวโต ลิงฺคมีริตา.

โยโลเป ทณฺฑี ติฏฺฐนฺติ.

อิตรตฺร "อโฆ รสฺส"มิจฺจาทินา รสฺสตฺเต กเต

"ฌโต, กตรสฺสา"ติ จ วตฺตเต.

๑๕๑. **โยนํ โน.**[๓]

สพฺเพสํ **โยนํ** สาลปนานํ **ฌ**โต กตรสฺสา ปเรสํ **โน**อิจฺจาเทโส โหติ. ทณฺฑิโน ติฏฺฐนฺติ.

กตรสฺสาติ กึ. อคฺคโย.

อธิการํ วินา "โยนํ โน"ติ โยควิภาคโต
กฺวจิ อกตรสฺสาปิ โน สารมติโน[๔] ยถา.

---

๑ สี. วตฺตเต
๒ กจฺ. ๘๕, โมคฺ. ๒/๖๖, นีติ. ๒๓๙-๔๐
๓ ก. โยนนฺโน, กจฺ. ๒๒๕, โมคฺ. ๒/๗๕-๖, นีติ. ๔๕๒
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๗

อาลปเน “เค”ติ วตฺตเต.

๑๕๒. **ฌลปา รสฺสํ.**[๑]

ฌลปอิจฺเจเต **รสฺส**มาปชฺชนฺเต **เค** ปเร. โภ ทณฺฑิ.

“อโฆ รสฺสนฺ”ติอาทินาว สิทฺเธปิ รสฺสตฺเต ปุนารมฺโภ นิยมตฺโถ. เตน “โภ โค”ติอาทีสุ น ภวติ. ทณฺฑี ทณฺฑิโน.

ทุติยายํ รสฺสตฺเต กเต

“อ”มิติ วตฺตเต, “ฆปโต สฺมึ ยํ วา”ติ อิโต มณฺฑูกคติยา “วา”ติ วตฺตเต.

๑๕๓. **นํ ฌโต กตรสฺสา.**[๒]

ฌโต กตรสฺสา ปรสฺส **อํ**วจนสฺส **นํ** โหติ วา.

ทณฺฑินํ ทณฺฑึ ทณฺฑี ทณฺฑิโน, ทณฺฑินา ทณฺฑีหิ ทณฺฑีภิ, ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส ทณฺฑีนํ.

“ฌลโต จา”ติ **นา**. ทณฺฑินา ทณฺฑิสฺมา ทณฺฑิมฺหา ทณฺฑีหิ ทณฺฑีภิ, ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส ทณฺฑีนํ.

“ฌโต, กตรสฺสา”ติ จ วตฺตเต, ปุเร วิย “วา”ติ จ.

๑๕๔. **สฺมึ นิ.**[๓]

ฌโต กตรสฺสา ปรสฺส **สฺมึ**วจนสฺส **นิ**อิจฺจาเทโส โหติ วา.

---

๑ กจฺ. ๒๔๕, โมคฺ. ๒/๖๕, นีติ. ๔๗๗ ๒ กจฺ. ๒๒๔, โมคฺ. ๒/๗๔, นีติ. ๔๕๑

๓ ก. สฺมินฺนิ, กจฺ. ๒๒๖, โมคฺ. ๒/๗๗, นีติ. ๔๐๖

ทณฺฑินิ ทณฺฑิสฺมึ ทณฺฑิมฺหิ, ทณฺฑีสุ.

เอวมญฺญานิปิ

ธมฺมี สํฆี ญาณี หตฺถี จกฺกี ปกฺขี ทาฐี รฏฺฐี
ฉตฺตี มาลี วมฺมี โยคี ภาคี โภคี กามี สามี.[๑]
ธชี คณี สสี กุฏฺฐี ชฏี ยานี สุขี สิขี
ทนฺตี มนฺตี กรี จาคี กุสลี มุสลี พลี.[๒]
ปาปการี สตฺตุฆาตี มาลฺยการี ทีฆชีวี
ธมฺมจารี สีฆยายี สีหนาที ภูมิสายี[๓]

อิจฺจาทีนิ **อี**การนฺตนามานิ.

คามณีสทฺทสฺส ตุ สตฺตมิยํ เภโท.

คามณี คามณี คามณิโน, โภ คามณิ โภนฺโต คามณี โภนฺโต คามณิโน, คามณินํ คามณึ คามณี คามณิโน.

เสสํ ทณฺฑีสมํ. **นิ**อาเทสาภาโวว วิเสโส.

เอวํ **เสนานี สุธี**ปฺปภุตโย.

อีการนฺตํ.

อุการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **ภิกฺขุ**สทฺโท.

ตเถว **ภิกฺขุ**สทฺทโต **สิ**. **สิ**โลโป. โส ภิกฺขุ.

พหุวจเน “ฌปโต จ โยนํ โลโป”ติ **โย**โลโป. “โยสุ กต”-อิจฺจาทินา ทีโฆ. เต ภิกฺขู.

---

๑ วิชฺชุมฺมาลาคาถา ๒ ปฐฺยาวตฺตคาถา ๓ รการวิปุลาคาถา

โลปาภาเว "วา, โยนนฺ"ติ จ วตฺตเต.

๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.[๑]

ลสญฺญโต ปเรสํ **โย**วจนานํ **โว**การาเทโส โหติ วา.

การคฺคหเณน **โยนํ** **โน** จ โหติ. **จ**สทฺทคฺคหณํ กตฺถจิ นิวตฺตนตฺถํ.

อถ วา **จ**คฺคหณํ **โน**คฺคหณานุวตฺตนตฺถํ. เตน **ชนฺตุสพฺพญฺญู**-อาทิโต โยนํ **โน** จ โหติ.

วาสทฺโท ววตฺถิตวิภาสตฺโถ. เตน

ภิกฺขุปฺปภุติโต นิจฺจํ โว โยนํ เหตุอาทิโต
วิภาสา น จ โว โน จ อมุปฺปภุติโต ภเว.

"อตฺตํ, อกตรสฺโส"ติ จ วตฺตเต.

๑๕๖. เวโวสุ โล จ.[๒]

เวโวอิจฺเจเตสุ จ ปเรสุ อกตรสฺโส **โล** **อ**ตฺตมาปชฺชเต. ภิกฺขโว, โภ ภิกฺขุ ภวนฺโต ภิกฺขู.

โลปาภาเว

๑๕๗. อกตรสฺสา ลโต ยฺวาลปนสฺส เวโว.[๓]

อกตรสฺสา **ล**โต ปรสฺส อาลปเน วิหิตสฺส **โย**อิจฺเจตสฺส **เวโว**อาเทสา โหนฺติ. **อ**ตฺตํ. ภวนฺโต ภิกฺขเว ภิกฺขโว. "อํโม นิคฺคหีตํ

---

๑ กจฺ. ๑๑๙, โมคฺ. ๒/๘๓, นีติ. ๒๙๔ ๒ กจฺ. ๙๗, โมคฺ. ๒/๙๔, นีติ. ๒๖๐
๓ กจฺ. ๑๑๖, โมคฺ. ๒/๙๖, นีติ. ๒๙๑

ฌลเปหี”ติ นิคฺคหีตํ.

ภิกฺขุํ ภิกฺขู ภิกฺขโว, ภิกฺขุนา ภิกฺขูหิ ภิกฺขูภิ ภิกฺขุหิ ภิกฺขุภิ, ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺส ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนํ, ภิกฺขุนา ภิกฺขุสฺมา ภิกฺขุมฺหา ภิกฺขูหิ ภิกฺขูภิ ภิกฺขุหิ ภิกฺขุภิ, ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺส ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนํ, ภิกฺขุสฺมึ ภิกฺขุมฺหิ ภิกฺขูสุ ภิกฺขุสุ.

เอวํ เสตุ เกตุ ราหุ ภานุ[1] ปงฺคุ[2] อุจฺฉุ เวฬุ มจฺจุ สินฺธุ พนฺธุ เนรุ เมรุ สตฺตุ การุ เหตุ ชนฺตุ รุรุ ปฏุ อิจฺจาทโย.

เหตุชนฺตุสทฺทานํ ปรมาทุติยาสุ วิเสโส.

เหตุ เหตู เหตโว เหตุโย,[3] โภ เหตุ โภนฺโต เหตู เหตเว เหตโว, เหตุํ เหตู เหตโว เหตุโย. เสสํ **ภิกฺขุ**สมํ.

ชนฺตุ ชนฺตู ชนฺตโว. **การ**คฺคหเณน **โยนํ โน** จ[4] โหติ. ชนฺตุโน ชนฺตุโย, โภ ชนฺตุ โภนฺโต ชนฺตู ชนฺตเว ชนฺตโว, ชนฺตุํ ชนฺตู ชนฺตโว ชนฺตุโน ชนฺตุโย อิจฺจาทิ.

สตฺถุสทฺทสฺส เภโท. “สตฺถุ สิ” อิตีธ

“อนฺโต”ติ วตฺตเต.

๑๕๘. สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ.[5]

สตฺถุปิตุมาตุภาตุธีตุกตฺตุอิจฺเจวมาทีนมนฺโต **อา**ตฺตมาปชฺชเต **สิ**สฺมึ, **สิ**โลโป จ โหติ. สตฺถา.

---

๑ ก. ภาณุ ๒ สี. สงฺกุ ๓ โมคฺ. ๒/๙๕,๑๑๕
๔ โมคฺ. ๒/๘๔, นีติ. ๒๙๔ ๕ กจฺ. ๑๙๙, โมคฺ. ๒/๕๗, นีติ. ๔๑๑

“สตฺถุปิตาทีนนฺ”ติ อธิกาโร.

๑๕๙. อญฺเญสฺวารตฺตํ.[๑]

สตฺถุปิตาทีนมนฺโต **สิ**วจนโต อญฺเญสุ วจเนสุ **อาร**ตฺตมาปชฺชเต.

อารตฺตมิติภาวนิทฺเทเสน กตฺถจิ อนิยมํ ทสฺเสติ.

อารคฺคหณมนุวตฺตเต.

๑๖๐. ตโต โยนโม ตุ.[๒]

ตโต **อาร**าเทสโต สพฺเพสํ **โยนํ โอ**การาเทโส โหติ.

ตุคฺคหเณน อญฺเญหิปิ **จตุอุภนทีคว**าทีหิ **โยนโม**กาโร โหติ. สรโลปาทิ. สตฺถาโร.

อาลปเน “อการปิตาทฺยนฺตานมา”ติ **อา**ตฺตํ. “เค รสฺสนฺ”ติ อธิกิจฺจ “อากาโร วา”ติ วิกปฺเปน รสฺสตฺตํ. **ค**โลโป.[๓] โภ สตฺถ โภ สตฺถา ภวนฺโต สตฺถาโร, สตฺถารํ สตฺถาเร สตฺถาโร.

“ตโต”ติ วตฺตเต.

๑๖๑. นา อา.[๔]

ตโต **อาร**าเทสโต **นา**วจนสฺส **อา**การาเทโส โหติ.

สตฺถารา. สตฺถุนาติ **อารตฺต**มิติ ภาวนิทฺเทเสน สิทฺธํ. สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ.

---

๑ กจฺ. ๒๐๐, โมคฺ. ๒/๑๖๒, นีติ. ๔๑๒
๒ กจฺ. ๒๐๕, โมคฺ. ๒/๑๗๑, นีติ. ๔๒๑
๓ โมคฺ. ๒/๕๘
๔ กจฺ. ๒๐๗, โมคฺ. ๒/๑๗๓, นีติ. ๔๒๓

“วา นํมฺหี”ติ อิโต “วา”ติ วตฺตเต.

๑๖๒. **อุ สสฺมึ สโลโป จ.**[๑]

สตฺถุปิตุอิจฺเจวมาทีนมนฺตสฺส **อุ**ตฺตํ โหติ วา **ส**สฺมึ, **ส**โลโป จ โหติ. **อาร**าเทสาปวาโทยํ. สตฺถุ. อณฺณตฺถ ภาวนิทฺเทเสน**ารา**ภาโว. สตฺถุสฺส สตฺถุโน.

“อารตฺตนฺ”ติ วตฺตเต.

๑๖๓. **วา นํมฺหิ.**[๒]

สตฺถุปิตุอาทีนมนฺโต **อาร**ตฺตมาปชฺชเต วา **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. สตฺถารานํ.

อาราภาเว “วา นํมฺหี”ติ วตฺตเต.

๑๖๔. **สตฺถุนตฺตญฺจ.**[๓]

สตฺถุสทฺทนฺตสฺส **ปิต**าทีนมนฺตสฺส จ **อ**ตฺตํ โหติ วา **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

ปุน **สตฺถุ**คฺคหณํ สตฺถุโน นิจฺจวิธานตฺถํ. สตฺถานํ.

“อมฺหตุมฺหนฺตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตฺถุปิตาทีหิ สฺมา นาวา”ติ **สฺมา**วจนสฺส **นา**ภาโว. สตฺถารา สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ, สตฺถุ สตฺถุโน สตฺถุสฺส สตฺถารานํ สตฺถานํ.

---

๑ กจฺ. ๒๐๓, โมคฺ. ๒/๑๖๕, นีติ. ๔๑๘

๒ สี. นมฺหิ. กจฺ. ๒๐๑, โมคฺ. ๒/๑๖๓, นีติ. ๔๑๖

๓ สี. สตฺถุนาตฺตญฺจ. กจฺ. ๒๐๒, โมคฺ. ๒/๑๖๔, นีติ. ๔๑๗

"อารโต"ติ วตฺตเต.

๑๖๕. **ตโต สฺมิมิ.**[๑]

ตโต **อาร**าเทสโต **สฺมึ**วจนสฺส **อิ**การาเทโส โหติ.

ปุน **ตโต**คฺคหเณน อญฺญสฺมาปิ **สฺมึ**วจนสฺส **อิ**กาโร. ยถา ภุวิ,[๒] ทิวิ.

๑๖๖. **อาโร รสฺสมิกาเร.**[๓]

อาราเทโส รสฺสมาปชฺชเต **อิ**กาเร ปเร. สตฺถริ สตฺถาเรสุ.

เอวํ กตฺตา กตฺตาโร, โภ กตฺต โภ กตฺตา ภวนฺโต กตฺตาโร, กตฺตารํ กตฺตาเร[๔] กตฺตาโร, กตฺตารา กตฺตาเรหิ กตฺตาเรภิ. "อุ สสฺมึ สโลโป จา"ติ **อุ**ตฺตํ **ส**โลโป จ. กตฺตุ กตฺตุโน กตฺตุสฺส กตฺตารานํ กตฺตานํ กตฺตูนํ กตฺตุนํ, กตฺตารา[๕] กตฺตาเรหิ กตฺตาเรภิ, กตฺตุ กตฺตุโน กตฺตุสฺส กตฺตารานํ กตฺตานํ กตฺตูนํ กตฺตุนํ, กตฺตริ กตฺตาเรสุ.

อาราภาเว กตฺตูสุ กตฺตุสุ.

เอวํ

ภตฺตุ วตฺตุ เนตุ โสตุ ญาตุ เชตุ เฉตฺตุ เภตฺตุ
ทาตุ ธาตุ นตฺตุ โพทฺธุ วิญฺญาเปตุ อาทโยปิ.[๖]

"อุ สสฺมึ สโลโป จา"ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๐๖, โมคฺ. ๒/๑๗๔, นีติ. ๔๒๒
๒ ๓๑-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๓ กจฺ. ๒๐๘, โมคฺ. ๒/๑๗๖, นีติ. ๔๒๔
๔ โมคฺ. ๒/๑๗
๕ โมคฺ. ๒/๑๗๓
๖ สมานิกาคาถา

๑๖๗. **สกมนฺธาตาทีนญฺจ.**[๑]

สกมนฺธาตุอิจฺเจวมาทีนมนฺโต จ **อุ**ตฺตมาปชฺชเต **ส**สฺมึ **ส**โลโป จ.

นิจฺจํ ปุนพฺพิธานา. สกมนฺธาตุ วิย อสฺส ราชิโน วิภโว. เสสํ สมํ. เอวํ **มหามนฺธาตุ**ปฺปภุตโย.

ปิตุสทฺทสฺส เภโท. **สิ**มฺหิ **อา**ตฺตํ. **สิ**โลโป. ปิตา.

โยมฺหิ "อาโร, รสฺสนฺ"ติ จ วตฺตเต.

๑๖๘. **ปิตาทีนมสิมฺหิ.**[๒]

ปิตาทีนมาราเทโส **รสฺส**มาปชฺชเต **อสิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

สิสฺมึ อาราเทสาภาเวปิ **อสิมฺหี**ติ อธิกวจนมตฺถนฺตรวิญฺญาปนตฺถํ. เตน **โต**อาทิมฺหิ ปิตาทีน**มิ**กาโร จ.[๓] ยถา ปิติโต, มาติโต, ภาติโต, ธีติโต, ปิติปกฺโข, มาติปกฺโขติ.

ปิตโร. เสสํ กตฺตุสมํ. โภ ปิต โภ ปิตา ภวนฺโต ปิตโร, ปิตรํ ปิตเร ปิตโร, ปิตรา ปิตุนา ปิตเรหิ ปิตเรภิ. ภาวนิทฺเทเสน อาราเทสาภาเว ปิตูหิ ปิตูภิ ปิตุหิ ปิตุภิ, ปิตุ ปิตุโน ปิตุสฺส ปิตรานํ ปิตานํ ปิตูนํ, ทีฆาภาเว ปิตุนํ วา, ปิตรา ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ ปิตุหิ ปิตุภิ, ปิตุ ปิตุโน ปิตุสฺส ปิตรานํ ปิตานํ ปิตูนํ ปิตุนํ, ปิตริ ปิตเรสุ ปิตูสุ ปิตุสุ.

เอวํ ภาตา ภาตโร อิจฺจาทิ.

อุการนฺตํ.

---

๑ กจฺ. ๒๐๔, โมคฺ. ๒/๑๖๕. นีติ. ๔๑๘

๒ กจฺ. ๒๐๙, โมคฺ. ๒/๑๗๗. นีติ. ๔๒๕

๓ นีติ. ๔๒๗

อูการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **อภิภู**สทฺโท.

ตเถว **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. โส อภิภู. **โย**โลเป กเต. เต อภิภู.

“อโฆ รสฺสนฺ”ติอาทินา รสฺสตฺตํ. **โว**กาโร. กตรสฺสตฺตา **อ**ตฺตาภาโว. อภิภุโว, โภ อภิภุ ภวนฺโต อภิภู อภิภุโว.

กตรสฺสตฺตา **เว**อาเทโส น โหติ. เสสํ ภิกฺขุสทฺทสมํ. รสฺสตฺตเมว วิเสโส. อภิภุํ อภิภู อภิภุโว, อภิภุนา อภิภูหิ อภิภูภิ, อภิภุโน อภิภุสฺส อภิภูนํ อิจฺจาทิ.

เอวํ สยมฺภู เวสฺสภู ปราภิภู สหภูอาทโย. **สหภู**สทฺทสฺส **โย**นํ **โน**อาเทโสว วิเสโส. สหภู สหภู สหภุโว สหภุโน อิจฺจาทิ.

ตถา **สพฺพญฺญู**สทฺทสฺส **โย**เสฺวว วิเสโส. โส สพฺพญฺญู เต สพฺพญฺญู. **โย**โลปาภาเว **รสฺส**ตฺตํ. “ลโต โวกาโร จา”ติ เอตฺถ **การ**คฺคหเณน **โย**นํ **โน**อาเทโส.[1] **วา**ธิการสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา น จ **โว**กาโร. สพฺพญฺญุโน, โภ สพฺพญฺญุ โภนฺโต สพฺพญฺญู สพฺพญฺญุโน, สพฺพญฺญุํ สพฺพญฺญู สพฺพญฺญุโน อิจฺจาทิ.

เอวํ มคฺคญฺญู ธมฺมญฺญู อตฺถญฺญู กาลญฺญู รตฺตญฺญู มตฺตญฺญู กตญฺญู ตถญฺญู วิญฺญู วิทู เวทคู ปารคู อิจฺจาทโย.

อูการนฺตํ.

เอการนฺโต อปฺปสิทฺโธ.

---

๑ โมคฺ. ๒/๘๕

โอการนฺโต ปุลฺลิงฺโค **โค**สทฺโท.

ตโต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. โค คจฺฉติ.

"คาว เส"ติ อิโต "โค"ติ อธิกาโร, "อาวา"ติ จ วตฺตเต.

๑๖๙. **โยสุ จ.**[๑]

โคอิจฺเจตสฺส **โอ**การสฺส **อาว**าเทโส โหติ **โย**สุ.

จสทฺเทน **นาสฺมาสฺมึสุ**อิจฺเจเตสุ จ.[๒] "ตโต โยนโม ตู"ติ เอตฺถ **ตุ**คฺคหเณน **โยนโม**กาโร. สรโลปาทิ. คาโว ติฏฺฐนฺติ.

๑๗๐. **อวํมฺหิ จ.**[๓]

โคอิจฺเจตสฺส **โอ**การสฺส **อาวอว**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

จสทฺเทน **โยนาสสฺมาสฺมึสุ**อิจฺเจเตสุ **อว**าเทโส โหติ.[๔] คโว คจฺฉนฺติ, เห โค เห คาโว เห คโว.

ทุติยายํ "อํมฺหี"ติ วตฺตเต.

๑๗๑. **อาวสฺสุ วา.**[๕]

อาวอิจฺเจตสฺส **คว**าเทสสฺส อนฺตสรสฺส **อุ**การาเทโส โหติ วา **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

---

๑ กจฺ. ๗๔, โมคฺ. ๒/๖๗, นีติ. ๒๒๔

๒ โมคฺ. ๒/๖๗-๘

๓ กจฺ. ๗๕, โมคฺ. ๒/๖๗, นีติ. ๒๒๔

๔ โมคฺ. ๒/๖๗-๘

๕ กจฺ. ๗๖, โมคฺ. ๒/๗๒, นีติ. ๒๒๖

อาวสฺส อ **อาว**, ตสฺส **อาว**สทฺทนฺตสฺส. “อํโม”ติอาทินา นิคฺคหีตํ. คาวุํ คาวํ ควํ คาโว คโว.

“โคณ, วา”ติ จ วตฺตเต.

๑๗๒. สุหินาสุ จ.[๑]

สุหินาอิจฺเจเตสุ สพฺพสฺส **โค**สทฺทสฺส **โคณา**เทโส โหติ วา.

จสทฺเทน เสเสสุ จ. โคโณ โคณา, เห โคณ เห โคณา, โคณํ โคเณ, โคเณน โคเณหิ โคเณภิ, โคณสฺส.

๑๗๓. โคณ นํมฺหิ[๒] วา.[๓]

สพฺพสฺส **โค**สทฺทสฺส **โคณ**าเทโส โหติ วา **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

โคณานํ, โคณา โคณสฺมา โคณมฺหา โคเณหิ โคเณภิ, โคณสฺส โคณานํ, โคเณ โคณสฺมึ โคณมฺหิ โคเณสุ.

โคณาเทสาภาเว คาเวน คเวน โคหิ โคภิ.

๑๗๔. คาว เส.[๔]

“โค อาว เส”อิติ ติปทมิทํ.[๕] โคสฺส โอ **โค**.

โคสทฺ**โท**การสฺส **อาว**าเทโส โหติ **เส** วิภตฺติมฺหิ. คาวสฺส ควสฺส.

นํมฺหิ “โค, อวา”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๘๑, โมคฺ. ๒/๘๒, นีติ. ๒๓๑-๒

๒ สี. นมฺหิ

๓ กจฺ. ๘๐, โมคฺ. ๒/๗๒, นีติ. ๒๓๑

๔ กจฺ. ๗๓, โมคฺ. ๒/๖๗, นีติ. ๒๒๔

๕ นฺยาสมเตน ทฺวิปทมิทํ สุตฺตํ

๑๗๕. ตโต นมํ ปติมฺหาลุตฺเต จ สมาเส.[๑]

ตโต **โค**สทฺทโต ปรสฺส **นํ**วจนสฺส **อํ**อาเทโส โหติ, **โค**สทฺ**โท**การสฺส **อว**าเทโส จ ปติมฺหิ ปเร อลุตฺเต จ สมาเส.

จสทฺเทน อสมาเสปิ **อํอว**าเทสา.[๒] ควํปติสฺส เถรสฺส, ควํ.

"สุหินาสุ จา"ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน **นํ**มฺหิ **คุ**อาเทโส. "โน จ ทฺวาทิโต นํมฺหี"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **น**การาคโม จ. คุนฺนํ[๓] โคนํ วา.

คาวา คาวมฺหา คาวสฺมา ควา ควมฺหา ควสฺมา โคหิ โคภิ, คาวสฺส ควสฺส ควํ คุนฺนํ โคนํ, คาเว คาวมฺหิ คาวสฺมึ คเว ควมฺหิ ควสฺมึ คาเวสุ คเวสุ โคสุ.

โอการนฺตํ.

ปุริโส คุณวา ราชา สาคฺคิ ทณฺฑี จ ภิกฺขุ จ
สตฺถาภิภู จ สพฺพญฺญู โคติ ปุลฺลิงฺคสงฺคโห.

ปุลฺลิงฺคํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ กจฺ. ๗๗, โมค. ๑/๗๐,๑๑๙, นีติ. ๒๒๗-๘

๒ โมคฺ. ๒/๗๐ ๓ โมคฺ. ๒/๗๐, นีติ. ๒๓๐

๒.๒. อิตฺถิลิงฺค

อถ อิตฺถิลิงฺคานิ วุจฺจนฺเต.

อการนฺโต อิตฺถิลิงฺคสทฺโท อปฺปสิทฺโธ.

อาการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **กญฺญา**สทฺโท. “กญฺญ” อิติ ฐิเต

๑๗๖. อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย.[๑]

อิตฺถิยํ วตฺตมานา **อ**การนฺตโต ลิงฺคมฺหา ปโร **อา**ปจฺจโย โหติ.

ปกตฺยตฺถโชตกา อิตฺถิปฺ- ปจฺจยา สฺยาทโย วิย
ณาทโย ปจฺจยตฺถสฺส สกตฺถสฺสาปิ วาจกา.

“สรโลโป”ติอาทินา ปุพฺพสฺสเร ลุตฺเต ปรนยเน จ กเต “ธาตุปฺปจฺจยวิภตฺติวชฺชิตมตฺถวํ ลิงฺคนฺ”ติ วุตฺตตฺตาว ปจฺจยนฺตสฺสาปิ อลิงฺคตฺตา วิภตฺตุปฺปตฺติยมสมฺปตฺตายํ “ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวา-ตเวตุนาทีสุ จา”ติ เอตฺถ **จ**คฺคหเณน อิตฺถิปฺปจฺจยนฺตสฺสาปิ นามพฺยปเทโส. ปุเร วิย **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. “เสสโต โลปํ คสิปี”ติ **สิ**โลโป. สา กญฺญา.

พหุวจเน “อาลปเน สิ คสญฺโญ”ติ อิโต “สญฺโญ”ติ, “เต อิตฺถิขฺยา โป”ติ อิโต “อิตฺถิขฺยา”ติ จ วตฺตเต.

๑๗๗. อา โฆ.[๒]

ลิงฺคสฺสนฺโต **อา**กาโร ยทา อิตฺถิขฺโย, ตทา **ฆ**สญฺโญ โหตีติ

๑ กจฺ. ๒๓๗, โมคฺ. ๓/๒๖, นีติ. ๔๖๖ ๒ กจฺ. ๖๐, โมคฺ. ๑/๑๑, นีติ. ๒๐๗

ฆสญฺญายํ “ฆปโต จ โยนํ โลโป”ติ วิกปฺเปน **โย**โลโป. ตา กญฺญา กญฺญาโย.

อาลปเน “สขโต คสฺเส วา”ติ อิโต “คสฺสา”ติ วตฺตเต.

๑๗๘. **ฆเต จ.**[๑]

ฆโต ปรสฺส **ค**สฺส **เอ**กาโร โหติ. สรโลปาทิ.

โภติ กญฺเญ โภติโย กญฺญา กญฺญาโย.

อํมฺหิ สรโลปปกติภาวา. กญฺญํ กญฺญา กญฺญาโย.

ตติยาทีสุ “อาย จตุตฺเถกวจนสฺส ตู”ติ อิโต “อาโย, เอกวจนานนฺ”ติ จ วตฺตเต.

๑๗๙. **ฆโต นาทีนํ.**[๒]

ฆสญฺญโต ลิงฺคสฺ**สา**การา ปเรสํ **นา**ทีนํ **สฺมึ**ปริยนฺตานํ เอกวจนานํ วิภตฺติคณานํ **อาย**าเทโส โหติ.

สรโลปปรนยนานิ. กญฺญาย กญฺญาหิ กญฺญาภิ, กญฺญาย กญฺญานํ, กญฺญาย กญฺญาหิ กญฺญาภิ, กญฺญาย กญฺญานํ.

สฺมึมฺหิ

๑๘๐. **ฆปโต สฺมึ ยํ วา.**[๓]

ฆปโต ปรสฺส **สฺมึ**วจนสฺส **ยํ** โหติ วา. อญฺญตฺถา**ย**าเทโส. กญฺญายํ กญฺญาย กญฺญาสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๑๔, โมคฺ. ๒/๖๐, นีติ. ๒๘๘ ๒ กจฺ. ๑๑๑, โมคฺ. ๒/๔๕, นีติ. ๒๘๓
๓ กจฺ. ๒๑๖, โมคฺ. ๒/๑๐๓, นีติ. ๔๔๓

เอวมญฺเญปิ

สทฺธา เมธา ปญฺญา วิชฺชา จินฺตา มนฺตา วีณา ตณฺหา
อิจฺฉา มุจฺฉา เอชา มายา เมตฺตา มตฺตา สิกฺขา ภิกฺขา.
ชงฺฆา คีวา ชิวฺหา วาจา ฉายา อาสา คงฺคา นาวา
คาถา เสนา เลขา สาลา มาลา เวลา ปูชา ขิฑฺฑา.[1]
ปิปาสา เวทนา สญฺญา เจตนา ตสินา ปชา
เทวตา วฏฺฏกา โคธา พลากา ปริสา สภา.
อูกา เสผาลิกา ลงฺกา สลากา วาลิกา สิขา
วิสาขา วิสิขา สาขา วจา วญฺฌา ชฏา ฆฏา.
เชฏฺฐา โสณฺฑา วิตณฺฑา จ กรุณา วนิตา ลตา
กถา นิทฺทา สุธา ราธา วาสนา สึสปา ปปา.
ปภา สีมา ขมา ชายา ขตฺติยา สกฺขรา สุรา
โทลา ตุลา สิลา ลีลา ลาเลลา เมขลา กลา.
วฬวาลมฺพุสา มูสา มญฺชูสา สุลสา ทิสา
นาสา ชุณฺหา คุหา อีหา ลสิกา วสุธาทโย.[2]

อมฺมาทีนํ อาลปเนว รูปเภโท. อมฺม อมฺมา อมฺมาโย.

คสฺส “ฆเต จา”ติ **เอ**กาเร สมฺปตฺเต

๑๘๑. น อมฺมาทิโต.[3]

อมฺมาอนฺนาอิจฺเจวมาทิโต ปรสฺส **ค**สฺส อาลปเนกวจนสฺส น **เอ**การตฺตํ โหติ.

---

๑ วิชฺชุมาลาคาถา ๒ ปฐฺยาวตฺตคาถา ๓ กจฺ. ๑๑๕, โมคฺ. ๒/๖๑, นีติ. ๒๙๐

“อากาโร วา”ติ รสฺสตฺตํ.

โภติ อมฺม โภติ อมฺมา โภติโย อมฺมา อมฺมาโย. เอวํ อนฺนา อนฺนา อนฺนาโย, โภติ อนฺน โภติ อนฺนา โภติโย อนฺนา อนฺนาโย. อมฺพา อมฺพา อมฺพาโย, โภติ อมฺพ โภติ อมฺพา โภติโย อมฺพา อมฺพาโย อิจฺจาทิ.

อาการนฺตํ.

อิการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **รตฺติ**สทฺโท.

ตเถว **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. รตฺติ.

พหุวจเน “สญฺญา, อิวณฺณุวณฺณา”ติ จ วตฺตเต.

๑๘๒. **เต อิตฺถิขฺยา โป.**[๑]

อิตฺถิยา อาขฺยา สญฺญา **อิตฺถิขฺยา**.

ลิงฺคสฺสนฺตา เต **อิวณฺณุวณฺณา** ยทา อิตฺถิขฺยา, ตทา **ป**สญฺญา โหนฺตีติ **ป**สญฺญายํ “ฌปโต จา”ติอาทินา **โย**โลโป. “โยสุ กต”-อิจฺจาทินา ทีโฆ. รตฺตี รตฺติโย รโตฺย[๒] วา, เห รตฺติ เห รตฺตี เห รตฺติโย.

“อํโม”ติอาทินา นิคฺคหีตํ. รตฺตึ รตฺตี รตฺติโย.

ตติยาทีสุ “เอกวจนานํ, นาทีนนฺ”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๕๙, โมคฺ. ๑/๑๐, นีติ. ๒๐๖ ๒ โมคฺ. ๒/๑๑๖

๑๘๓. **ปโต ยา.**[๑]

ปสญฺญโต **อิ**วณฺ**ณุ**วณฺเณหิ ปเรสํ **นา**ทีนเมกวจนานํ วิภตฺติคณานํ **ยา**อาเทโส โหติ.

รตฺติยา รตฺตีหิ รตฺตีภิ รตฺติหิ รตฺติภิ, รตฺติยา รตฺตีนํ รตฺตินํ.

ปญฺจมิยํ

๑๘๔. **อมา ปโต สฺมึสฺมานํ วา.**[๒]

ปอิจฺเจตสฺมา ปเรสํ **สฺมึสฺมา**อิจฺเจเตสํ ยถากฺกมํ **อํอา**อาเทสา โหนฺติ วา.

ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. เตน **อุ**วณฺณนฺตโต น โหนฺติ. **อิ**วณฺณนฺตโตปิ ยถาปโยคํ.

“สเร, ยกาโร”ติ จ วตฺตเต สีหมณฺฑูกคตีหิ โยวจเนกวจนคฺคหณญฺจ.

๑๘๕. **ปสญฺญสฺส จ.**[๓]

ปสญฺญสฺส **อิ**วณฺณสฺส **โย**วจเนกวจนวิภตฺตีนมาเทเส สเร ปเร **ย**กาโร โหติ.

เอตฺถ จ **ย**การสฺเสวาธิการโต **ปสญฺญ**คฺคหเณน **อิ**วณฺโณว คยฺหติ. **จ**คฺคหณํ “รตฺโต”ติอาทีสุ นิวตฺตนตฺถํ.

---

๑ กจฺ. ๑๑๒, โมคฺ. ๒/๔๕, นีติ. ๒๘๔ ๒ กจฺ. ๖๘, นีติ. ๒๑๖
๓ กจฺ. ๗๒, นีติ. ๒๒๒

รตฺยา รตฺติยา รตฺตีหิ รตฺตีภิ, รตฺติหิ รตฺติภิ, รตฺติยา รตฺตีนํ รตฺตินํ.

สฺมึวจเน **อม**าเทสย**ก**าราเทสา. รตฺยํ. "ฆปโต สฺมึ ยํ วา"ติ **ยํ**อาเทโส. รตฺติยํ.

อญฺญตฺถ "อํ, สฺมึ, วา"ติ จ วตฺตเต.

๑๘๖. อาทิโต โอ จ.[๑]

อาทิอิจฺเจตสฺมา **สฺมึ**วจนสฺส **อํโอ**อาเทสา โหนฺติ วา.

จสทฺเทน อญฺญสฺมาปิ **อาอํโอ**อาเทสา.[๒] รตฺยา รตฺตึ รตฺโต รตฺติยา รตฺตีสุ รตฺติสุ.

เอวมญฺญานิปิ

ปตฺติ ยุตฺติ วุตฺติ กิตฺติ มุตฺติ ติตฺติ ขนฺติ กนฺติ
สนฺติ ตนฺติ สิทฺธิ สุทฺธิ อิทฺธิ วุทฺธิ พุทฺธิ โพธิ.
ภูมิ ชาติ ปีติ สูติ นนฺทิ สนฺธิ สาณิ โกฏฺฐิ
ทิฏฺฐิ วุฑฺฒิ ตุฏฺฐิ ยฏฺฐิ ปาฬิ อาฬิ นาฬิ เกฬิ.[๓]

สติ มติ คติ จุติ ธิติ ยุวติ วิกติ รติ รุจิ รสฺมิ อสนิ วสนิ โอสธิ องฺคุลิ ธูลิ ทุนฺทุภิ โทณิ อฏวิ ฉวิ อาทีนิ อิการนฺตนามานิ.

อิการนฺตํ.

---

๑ กจฺ. ๖๙, โมคฺ. ๒/๕๕, นีติ. ๒๑๘-๙
๒ นีติ. ๒๑๙
๓ สมานิกาคาถา

อีการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **อิตฺถี**สทฺโท.

“อิตฺถ” อิตีธ[๑]

“อิตฺถิยํ, ปจฺจโย”ติ จ วตฺตเต.

๑๘๗. **นทาทิโต วา อี.**[๒]

นทาทิโต วา **อนท**าทิโต วา อิตฺถิยํ วตฺตมานา ลิงฺคมฺหา **อี**ปจฺจโย โหติ.

วาคฺคหณมนทาทิสมฺปิณฺฑนตฺถํ. เตน ปุถุควาทิโต จ **อี**.

สรโลเป “กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต”ติ อสวณฺเณ สมฺปตฺเต ปกติภาโว นามพฺยปเทโส, **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. อิตฺถี, อิตฺถี. “อโฆ รสฺสนฺ”ติอาทินา รสฺสตฺตํ. อิตฺถิโย. สมฺโพธเน “ฌลปา รสฺสนฺ”ติ รสฺสตฺตํ. โภติ อิตฺถิ โภติโย อิตฺถี อิตฺถิโย.

ทุติเยกวจเน “ฆปโต สฺมึ ยํ วา”ติ อิโต “วา”ติ วตฺตเต.

๑๘๘. **อํ ยมีโต ปสญฺญโต.**[๓]

ปสญฺญโต **อี**การโต ปรสฺส **อํ**วจนสฺส **ยํ** โหติ วา.

อิตฺถิยํ อิตฺถึ อิตฺถี อิตฺถิโย, อิตฺถิยา อิตฺถีหิ อิตฺถีภิ, อิตฺถิยา อิตฺถีนํ, อิตฺถิยา อิตฺถีหิ อิตฺถีภิ, อิตฺถิยา อิตฺถีนํ, อิตฺถิยํ อิตฺถิยา อิตฺถีสุ.

---

๑ สี. อิตฺถี อิตีธ. ๒ กจฺ. ๒๓๘, โมคฺ. ๓/๒๗, นีติ. ๔๖๗

๓ สี. ปสญฺญาโต, กจฺ. ๒๒๓, โมคฺ. ๒/๗๓, นีติ. ๔๕๐

เอวํ นที นที, **โย**โลปาภาเว “ตโต โยนโม ตู”ติ เอตฺถ **ตุ**สทฺเทน **โยนโม**กาโร จ. “ปสญฺญสฺส จา”ติ **อี**การสฺส **ย**กาโร. “ยวตํ ตลน”-อิจฺจาทินา **ทฺย**สฺส **ช**กาโร ทฺวิตฺตํ. นชฺโช สนฺทนฺติ[๑] นทิโย.

เอตฺถ เจวํ สิชฺฌนฺตานํ **นชฺโช**อาทีนํ วุตฺติยํ **อานตฺต**คฺคหณาทินา นิปฺผาทนํ อตฺรช-สุคตาทีนํ วิย นิปฺผาทนูปายนฺตรทสฺสนตฺถนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

เห นทิ เห นที เห นชฺโช เห นทิโย, นทิยํ นทึ นที นชฺโช นทิโย.

อมาทิสุตฺเต “อา ปโต”ติ โยควิภาเคน กฺวจิ นาสานญฺจาตฺตํ.[๒] เตน “น ชจฺจา วสโล โหติ,[๓] ปถพฺยา เอกรชฺเชนา”ติ[๔]อาทิ สิชฺฌติ. ปุเร วิย **ย**การ**ช**การาเทสทฺวิตฺตานิ.

นชฺชา กตํ นทิยา นทีหิ นทีภิ, นชฺชา นทิยา นทีนํ, นชฺชา นทิยา นทีหิ นทีภิ, นชฺชา นทิยา นทีนํ, นชฺชํ นทิยํ นทิยา นทีสุ.

อญฺเญปิ[๕]

มหี เวตรณี วาปี ปาฏลี กทลี ฆฏี
นารี กุมารี ตรุณี วารุณี พฺราหฺมณี สขี.
คนฺธพฺพี กินฺนรี นาคี เทวี ยกฺขี อชี มิคี
วานรี สูกรี สีหี หํสี กากี จ กุกฺกุฏี

อิจฺจาทโย **อิตฺถี**สทฺทสมา.

---

๑ นีติ. ๒๖๒-๔ ๒ นีติ. ๒๑๗ ๓ ขุ.สุ. ๒๕/๑๔๒/๓๖๑
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๑๗๘/๔๘ ๕ ก. เอวมญฺเญปิ

ตเถว **มาตุล**สทฺทโต **อี**ปจฺจเย กเต

๑๘๙. มาตุลาทีนมานตฺตมีกาเร.[๑]

มาตุลอยฺยกวรุณอิจฺเจวมาทีนมนฺโต **อาน**ตฺตมาปชฺชเต **อี**กาเร ปจฺจเย ปเร.

อนฺตาเปกฺขายํ ฉฏฺฐี. สรโลปาทิ. มาตุลานี. เอวํ อยฺยกานี, วรุณานี. เสสํ อิตฺถีสทฺทสมํ.

อนทาทีสุ **ปุถุ**สทฺทโต **อี**ปจฺจโย. “โอ สเร จา”ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน **อุ**การสฺส **อว**าเทโส. ปุถวี[๒] ปุถวิโย, **สสฺมาสฺมึ**สุ ปุถพฺยา ปุถวิยา, ปุถพฺยา ปุถวิยา, ปุถพฺยํ ปุถวิยํ ปุถวิยา อิจฺจาทิ.

โคสทฺทโต “นทาทิโต วา อี”ติ **อี**ปจฺจโย. มหาวุตฺตินา วา “คาว เส”ติ เอตฺถ **คาว**อิติ โยควิภาเคน วา **โอ**การสฺส **อาว**าเทโส.[๓] คาวี คาวี คาวิโย อิจฺจาทิ อิตฺถีสทฺทสมํ.

“มานว” อิตีธ

“อิตฺถิยํ, วา, อี”ติ จ วตฺตเต.

๑๙๐. ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ.[๔]

ณวณิกเณยฺยณนฺตุปฺปจฺจยนฺเตหิ อิตฺถิยํ วตฺตมาเนหิ ลิงฺเคหิ **อี**ปจฺจโย โหติ.

---

๑ กจฺ. ๙๘, โมคฺ. ๓/๓๓, นีติ. ๒๖๑
๒ โมคฺ. ๓/๓๙
๓ โมคฺ. ๓/๓๘
๔ กจฺ. ๒๓๙, โมคฺ. ๓/๒๗, นีติ. ๔๖๘

วาธิกาโร กตฺถจิ นิวตฺตนตฺโถ. สรโลปาทิ. มานวี. เอวํ นาวิกี, เวนเตยฺยี, โคตมี.

“คุณวนฺตุ อี” อิตีธ

“วา”ติ วตฺตเต.

๑๙๑. นฺตุสฺส ตมีกาเร.[๑]

สพฺพสฺเสว **นฺตุ**ปฺปจฺจยสฺส **ต**กาโร โหติ วา **อี**การปฺปจฺจเย ปเร.

อญฺญตฺถ สรโลปาทิ. คุณวตี คุณวตี คุณวติโย, คุณวนฺตี คุณวนฺตี คุณวนฺติโย อิจฺจาทิ อิตฺถีสทฺทสมํ.

เอวํ กุลวตี, สีลวตี, ยสวตี, รูปวตี, สติมตี, โคตฺตมตี.[๒]

มหนฺตสทฺทโต “นทาทิโต วา อี”ติ **อี**ปจฺจโย. **นฺตุ**พฺยปเทเส วิกปฺเปน **ต**การาเทโส. มหตี มหนฺตี.

“ภวนฺต อี” อิตีธ

“อีกาเร”ติ วตฺตเต.

๑๙๒. ภวโต โภโต.[๓]

สพฺพสฺเสว **ภวนฺต**สทฺทสฺส **โภต**าเทโส โหติ **อี**กาเร อิตฺถิคเต ปเร. สา โภตี โภตี โภติโย, เห โภติ เห โภตี โภติโย อิจฺจาทิ.

“ภิกฺขุ” อิตีธ

“อิตฺถิยนฺ”ติ วตฺตเต “วา”ติ จ.

---

๑ กจฺ. ๒๔๑, โมคฺ. ๓/๓๖, นีติ. ๔๗๑ ๒ สี. โคมตี

๓ กจฺ. ๒๔๒, โมคฺ. ๓/๓๗, นีติ. ๔๗๒

๑๙๓. ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี.[๑]

ปติภิกฺขุราชอิจฺเจเตหิ **อี**การนฺเตหิ จ อิตฺถิยํ วตฺตมาเนหิ ลิงฺเคหิ **อินี**ปจฺจโย โหติ.

“สรโลโปมาเทส”อิจฺจาทิสุตฺเต **ตุ**คฺคหเณน กฺวจิ ปุพฺพโลปสฺส นิเสธนโต “วา ปโร อสรูปา”ติ ปรโลโป. ภิกฺขุนี ภิกฺขุนี ภิกฺขุนิโย อิจฺจาทิ.

คหปติสทฺทโต **อินี**.

“อตฺต”มิติ วตฺตเต.

๑๙๔. ปติสฺสินีมฺหิ.[๒]

ปติสทฺทสฺส อนฺโต **อ**ตฺตมาปชฺชเต **อินี**ปจฺจเย ปเร.

ตเถว ปรสฺสเร ลุตฺเต “ปุพฺโพ จา”ติ ทีโฆ. คหปตานี.[๓]

ตเถว **ราช**สทฺทโต **อินี**. สรโลปปกติภาวา. ราชินี. **อี**การนฺเตสุ **ทณฺฑี**สทฺทโต **อินี**. สรโลปาทิ. ทณฺฑินี ทณฺฑินี ทณฺฑินิโย. เอวํ หตฺถินี เมธาวินี ตปสฺสินี ปิยภาณินี อิจฺจาทิ.

“โปกฺขรินี” อิตีธ “เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา **อิ**การ**น**การานํ **อ**การ**ณ**การาเทสา. โปกฺขรณี[๔] โปกฺขรณี. “ตโต โยนโม ตู”ติ สุตฺเต **ตุ**คฺคหเณน **โยนโม**กาโร จ. **อี**การสฺส **ย**กาโร. “ยวต”-มิจฺจาทิสุตฺเต **การ**คฺคหเณน **ณฺย**สฺส **ณ**กาโร. ทฺวิตฺตํ. โปกฺขรญฺโญ[๕]

---

๑ กจฺ. ๒๔๐, โมคฺ. ๓/๒๙-๓๐, นีติ. ๔๖๙-๗๐
๒ กจฺ. ๙๑, นีติ. ๒๔๘
๓ โมคฺ. ๓/๓๓
๔ โมคฺ. ๓/๓๒
๕ โมคฺ. ๒/๑๑๖, นีติ. ๑๑๗

โปกฺขรณิโย วา อิจฺจาทิ.

วาธิกาโร อนุตฺตสมุจฺจยตฺโถ. เตน **วิทูยกฺข**าทิโตปิ **อินี**.[๑] ปรจิตฺตวิทุนี. ปรโลปรสฺสตฺตานิ. ปรจิตฺตวิทุนี ปรจิตฺตวิทุนิโย, ยกฺขินี ยกฺขินิโย, สีหินี สีหินิโย อิจฺจาทิ.

อีการนฺตํ.

อุการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **ยาคุ**สทฺโท.

ตสฺส **รตฺติ**สทฺทสฺเสว รูปนโย. อมาเทสาทิอภาโวว วิเสโส.

ยาคุ ยาคู ยาคุโย, เห ยาคุ เห ยาคู ยาคุโย, ยาคุํ ยาคู ยาคุโย, ยาคุยา ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคุหิ ยาคุภิ, ยาคุยา ยาคูนํ ยาคุนํ, ยาคุยา ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคุหิ ยาคุภิ, ยาคุยา ยาคูนํ ยาคุนํ, ยาคุยํ ยาคุยา ยาคูสุ ยาคุสุ.

เอวํ ธาตุ เธนุ กาสุ ททฺทุ กจฺฉุ กณฺฑุ รชฺชุ กเรณุ ปิยงฺคุ สสฺสุ อาทีนิ.

มาตุสทฺทสฺส เภโท. ตสฺส **ปิตุ**สทฺทสฺเสว รูปนโย. “อารตฺต”มิติ ภาวนิทฺเทเสน **อาร**าเทสาภาเว “ปโต ยา”ติ **ยา**เทโสว วิเสโส.

มาตา มาตโร, โภติ มาต โภติ มาตา โภติโย มาตโร, มาตรํ มาตเร มาตโร, มาตรา มาตุยา มตฺยา. “เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา **อุ**การโลโป รสฺสตฺตญฺจ. มาตเรหิ มาตเรภิ มาตูหิ มาตูภิ มาตุหิ มาตุภิ, มาตุ มาตุสฺส มาตุยา มาตรานํ มาตานํ มาตูนํ มาตุนํ,

---

๑ โมคฺ. ๓/๒๘,๓๐

มาตรา มาตุยา มาตเรหิ มาตเรภิ มาตูหิ มาตูภิ มาตุหิ มาตุภิ, มาตุ มาตุสฺส[๑] มาตุยา มาตรานํ มาตานํ มาตูนํ มาตุนํ, มาตริ มาตเรสุ มาตูสุ มาตุสุ.

เอวํ ธีตา ธีตโร, ทุหิตา ทุหิตโร อิจฺจาทิ.

อุการนฺตํ.

อูการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **ชมฺพู**สทฺโท.

ชมฺพู ชมฺพู ชมฺพุโย, เห ชมฺพุ เห ชมฺพู ชมฺพุโย, ชมฺพุํ ชมฺพู ชมฺพุโย อิจฺจาทิ อิตฺถีสทฺทสมํ.

เอวํ วธู จ สรภู สรพู สุตนู จมู
วามูรู[๒] นาคนาสูรู[๓] สมานิ ขลุ ชมฺพุยา.

อูการนฺตํ.

โอการนฺโต อิตฺถิลิงฺโค **โค**สทฺโท.

ตสฺส ปุลฺลิงฺค**โค**สทฺทสฺเสว รูปนโย.

กญฺญา รตฺติ นที อิตฺถี มาตุลานี จ ภิกฺขุนี
ทณฺฑินี ยาคุ มาตา จ ชมฺพู โคติตฺถิสงฺคโห.

อิตฺถิลิงฺคํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ นีติ. ๔๑๘ ๒ โมคฺ. ๓/๓๔ ๓ โมคฺ. ๓/๓๔

๒.๓. นปุํสกลิงฺค

อถ นปุํสกลิงฺคานิ วุจฺจนฺเต.

อการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **จิตฺต**สทฺโท.

ปุเร วิย **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. "จิตฺต สิ" อิตีธ

"นปุํสเกหิ, อโต นิจฺจนฺ"ติ จ วตฺตเต.

๑๙๕. **สึ.**[๑]

"สิ อํ" อิติ ทฺวิปทมิทํ.

อการนฺเตหิ นปุํสกลิงฺเคหิ ปรสฺส **สิ**วจนสฺส **อํ** โหติ นิจฺจํ. สรโลปปกติภาวาทิ. จิตฺตํ.

พหุวจเน "โยนํ นิ นปุํสเกหี"ติ วตฺตเต.

๑๙๖. **อโต นิจฺจํ.**[๒]

อการนฺเตหิ นปุํสกลิงฺเคหิ **โยนํ** นิจฺจํ **นิ** โหติ.

"สพฺพโยนีนมาเอ"ติ **นิ**สฺส วา **อา**กาโร. อญฺญตฺถ "โยสุ กต"อิจฺจาทินา ทีโฆ. จิตฺตา จิตฺตานิ.

โยนํ นิภาเว จาเอตฺเต สิทฺเธปิ อวิเสสโต
"อโต นิจฺจนฺ"ติ อารมฺภา อาเอตฺตํ กฺวจิเทวิธ.

๑ กจฺ. ๒๑๙, โมคฺ. ๒/๑๑๑, นีติ. ๔๔๖ ๒ กจฺ. ๒๑๘, โมคฺ. ๒/๑๑๒, นีติ. ๔๔๕

อาลปเน **ค**โลโป. เห จิตฺต เห จิตฺตา จิตฺตานิ, ทุติยายํ **นิ**สฺส วิกปฺเป**เน**กาโร. จิตฺตํ จิตฺเต จิตฺตานิ. เสสํ ปุริสสทฺเทน สมํ.

เอวมญฺญานิปิ

ปุญฺญ-ปาป-ผล-รูป-สาธนํ
โสต-ฆาน-สุข-ทุกฺข-การณํ
ทาน-สีล-ธน-ฌาน-โลจนํ
มูล-กูล-พล-ชาล-มงฺคลํ.[๑]
นฬิน-ลิงฺค-มุขงฺค-ชลมฺพุชํ
ปุลิน-ธญฺญ-หิรญฺญ-ปทามตํ
ปทุม-ปณฺณ-สุสาน-วนายุธํ
หทย-จีวร-วตฺถ-กุลินฺทฺริยํ.[๒]
นยน-วทน-ยาโนทาน-โสปาน-ปานํ
ภวน-ภุวน-โลหาลาต-ตุณฺฑณฺฑ-ปีฐํ
กรณ-มรณ-ญาณารมฺมณารญฺญ-ตาณํ
จรณ-นคร-ตีรจฺฉตฺต-ฉิทฺโททกานิ[๓]

อิจฺจาทีนิ.

กมฺมสทฺทสฺส ตติเยกวจนาทีสุ รูปเภโท.

กมฺมํ กมฺมา กมฺมานิ, เห กมฺม เห กมฺมา กมฺมานิ, กมฺมํ กมฺเม กมฺมานิ.

“วา, อุ, นามฺหี”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ รโถทฺธตาคาถา ๒ ทุตวิลมฺพิตคาถา ๓ มาลินีคาถา

๑๙๗. อ กมฺมนฺตสฺส จ.[๑]

กมฺมสทฺทนฺตสฺส **อุ**การ**อ**การาเทสา โหนฺติ วา **นา**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

อนฺตคฺคหเณน **ถามทฺ**ธาทีนมนฺตสฺสปิ **อุ**ตฺตํ.[๒] **จ**สทฺทคฺคหเณน **ยุวมฆว**านมนฺตสฺส **อา** โหติ กฺวจิ **นาสุ**อิจฺเจเตสุ.[๓] กมฺมุนา กมฺมนา กมฺเมน วา กมฺเมหิ กมฺเมภิ.

สสฺมาสุ "อุ นามฺหิ จา"ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน ปุมกมฺมถามนฺตสฺส **จุ**กาโร วา **สสฺมา**สูติ **อุ**ตฺตํ.[๔] กมฺมุโน กมฺมสฺส กมฺมานํ, กมฺมุนา กมฺมา กมฺมมฺหา กมฺมสฺมา กมฺเมหิ กมฺเมภิ, กมฺมุโน กมฺมสฺส กมฺมานํ.

สฺมึวจเน "พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นี"ติ เอตฺถ **ตุ**สทฺเทน กฺวจิ **นิ** โหติ.[๕] กมฺมนิ กมฺเม กมฺมมฺหิ กมฺมสฺมึ กมฺเมสุ.

เอวํ ถามุนา ถาเมน ถามสา วา, ถามุโน ถามสฺส, ถามุนา ถามา. อทฺธุนา อทฺธุโน อิจฺจาทิ ปุริมสมํ.

คุณวนฺตุ สิ.

"สวิภตฺติสฺส, นฺตุสฺส, สิมฺหี"ติ จ วตฺตเต.

๑๙๘. อํ นปุํสเก.[๖]

นปุํสเก วตฺตมานสฺส ลิงฺคสฺส สมฺพนฺธิโน **นฺตุ**ปฺปจฺจยสฺส สวิภตฺติสฺส **อํ** โหติ **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. คุณวํ จิตฺตํ.

---

๑ กจฺ. ๑๖๐, โมคฺ. ๒/๑๙๒, นีติ. ๓๔๑
๒ โมคฺ. ๒/๑๙๒, นีติ. ๓๓๘,๔๐๓
๓ โมคฺ. ๒/๑๗๙, นีติ. ๓๓๘
๔ โมคฺ. ๒/๑๙๒. นีติ. ๓๓๘
๕ โมคฺ. ๒/๗๙
๖ กจฺ. ๑๒๕, โมคฺ. ๒/๑๕๒. นีติ. ๓๐๐, ก. อนฺนปุํสเก

โยมฺหิ “นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จา”ติ **อ**ตฺตํ **อิ**กาโร จ.[๑] คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ. เสสํ เณยฺยํ.

คจฺฉนฺต สิ. “สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อ”มิติ **อํ**. คจฺฉํ คจฺฉนฺตํ คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺตานิ.

อการนฺตํ.

อาการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **อสฺสทฺธา**สทฺโท.

“อสฺสทฺธา” อิติ ฐิเต

“สมาสสฺส อนฺโต”ติ อธิกิจฺจ “สโร รสฺโส นปุํสเก”ติ สมาสนฺตสฺส รสฺสตฺตํ. สมาสตฺตา นามพฺยปเทโส. **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. เสสํ จิตฺตสมํ.

อสฺสทฺธํ กุลํ อสฺสทฺธา อสฺสทฺธานิ กุลานิ อิจฺจาทิ.

ตถา **มุขนาสิกา**สทฺโท. ตสฺส ทฺวนฺเทกตฺตา สพฺพตฺเถกวจนเมว. มุขนาสิกํ, เห มุขนาสิก, มุขนาสิกํ, มุขนาสิเกน อิจฺจาทิ.

อาการนฺตํ.

อิการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **อฏฺฐิ**สทฺโท.

สฺยาทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. อฏฺฐิ.

“วา”ติ วตฺตเต.

๑ นีติ. ๒๕๐

๑๙๙. **โยนํ นิ**[๑] **นปุํสเกหิ.**[๒]

นปุํสกลิงฺเคหิ ปเรสํ สพฺเพสํ **โยนํ นิ** โหติ วา. อฏฺฐีนิ.

อญฺญตฺถ นิจฺจํ **โย**โลโป[๓] ทีโฆ จ. อฏฺฐี. ตถา เห อฏฺฐิ เห อฏฺฐี อฏฺฐีนิ, อฏฺฐึ อฏฺฐี อฏฺฐีนิ, อฏฺฐินา อิจฺจาทิ อคฺคิสทฺทสมํ.

เอวํ สตฺถิ ทธิ วาริ อกฺขิ อจฺฉิ อจฺจิ อิจฺจาทีนิ.

อิการนฺตํ.

อีการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **สุขการี**สทฺโท.

"สุขการี สิ" อิตีธ อนปุํสกตฺตาภาวา สิสฺมิมฺปิ "อโฆ รสฺส"-มิจฺจาทินา รสฺสตฺตํ. **สิ**โลโป. สุขการิ ทานํ, สุขการี สุขการีนิ, เห สุขการิ เห สุขการี สุขการีนิ, สุขการินํ สุขการึ สุขการี สุขการีนิ.

เสสํ ทณฺฑีสทฺทสมํ. เอวํ สีฆยายีอาทีนิ.

อีการนฺตํ.

อุการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **อายุ**สทฺโท. ตสฺส **อฏฺฐิ**สทฺทสฺเสว รูปนโย.

อายุ อายู อายูนิ, เห อายุ เห อายู เห อายูนิ, อายุํ อายู อายูนิ, อายุนา อายุสาติ มโนคณาทิตฺตา สิทฺธํ. อายูหิ อายูภิ, อายุโน อายุสฺส อายูนมิจฺจาทิ.

---

๑ ก. โยนนฺนิ

๒ กจฺ. ๒๑๗, โมคฺ. ๒/๑๑๓, นีติ. ๔๔๔

๓ โมคฺ. ๒/๑๑๔

เอวํ จกฺขุ วสุ ธนุ ทารุ ติปุ มธุ หิงฺคุ สิคฺคุ วตฺถุ มตฺถุ ชตุ อมฺพุ อสฺสุอาทีนิ.

อุการนฺตํ.

อูการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **โคตฺรภู**สทฺโท.

โคตฺรภู สิ. นปุํสกตฺตา รสฺสตฺตํ. **สิ**โลโป. โคตฺรภุ จิตฺตํ โคตฺรภู โคตฺรภูนิ, เห โคตฺรภุ เห โคตฺรภู เห โคตฺรภูนิ, โคตฺรภุํ โคตฺรภู โคตฺรภูนิ, โคตฺรภุนา อิจฺจาทิ ปุลฺลิงฺเค อภิภูสทฺทสมํ.

เอวํ อภิภู สยมฺภู ธมฺมญฺญูอาทีนิ.

อูการนฺตํ.

โอการนฺโต นปุํสกลิงฺโค **จิตฺตโค**สทฺโท.

“จิตฺตา คาโว อสฺส กุลสฺสา”ติ อตฺเถ พหุพฺพีหิสมาเส กเต “สโร รสฺโส นปุํสเก”ติ **โอ**การสฺส ฐานปฺปยตนาสนฺนตฺตา รสฺสตฺต**มุ**กาโร,[๑] **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. จิตฺตคุ กุลํ จิตฺตคู จิตฺตคูนิ อิจฺจาทิ อายุสทฺทสมํ.

โอการนฺตํ.

จิตฺตํ กมฺมญฺจ อสฺสทฺธ- มฏฺฐิ สุขการิ จ
อายุ โคตฺรภุ ธมฺมญฺญุ จิตฺตคูติ นปุํสเก.

นปุํสกลิงฺคํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ โมคฺ. ๓/๒๕

๒.๔. สพฺพนาม

อถ สพฺพนามานิ วุจฺจนฺเต.

สพฺพ กตร กตม อุภย อิตร อญฺญ อญฺญตร อญฺญตม ปุพฺพ ปร อปร ทกฺขิณ อุตฺตร อธร ย ต เอต อิม อมุ กึ เอก อุภ ทฺวิ ติ จตุ ตุมฺห อมฺห อิติ สตฺตวีสติ สพฺพนามานิ. ตานิ สพฺพนามตฺตา ติลิงฺคานิ.

ติลิงฺคนาม

ตตฺถ **สพฺพ**สทฺโท นิรวเสสตฺโถ. โส ยทา ปุลฺลิงฺค-วิสิฏฺฐตฺถาภิธายี, ตทา รูปนโย. ปุเร วิย **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ, "โส"ติ **สิ**สฺส **โอ**กาโร. สรโลปปรนยนานิ. สพฺโพ ชโน.

พหุวจเน "สพฺพ โย" อิตีธ "ปรสมญฺญา ปโยเค"ติ **สพฺพา**ทีนํ **สพฺพนาม**สญฺญา.

"โย"ติ วตฺตเต.

๒๐๐. **สพฺพนามการเต ปจฺโม.**[๑]

สพฺเพสํ อิตฺถิปุมนปุํสกานํ นามานิ **สพฺพนามานิ**.

เตสํ สพฺเพสํ สพฺพนามสญฺญานํ ลิงฺคานํ **อ**การโต ปโร ปจฺโม **โย เอ**ตฺตมาปชฺชเต. สพฺเพ ปุริสา.

อการโตติ กึ. สพฺพา อมู.

เห สพฺพ สพฺพา เห สพฺเพ, สพฺพํ สพฺเพ, สพฺเพน สพฺเพหิ สพฺเพภิ.

---

๑ กจฺ. ๑๖๔, โมคฺ. ๒/๑๓๘, นีติ. ๓๔๗

จตุตฺเถกวจเน อายาเทเส สมฺปตฺเต

“อโต, อาเอ, สฺมาสฺมึนํ, อาย, จตุตฺเถกวจนสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๒๐๑. **ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.**[๑]

อการนฺเตหิ สพฺพนาเมหิ ปเรสํ **สฺมาสฺมึ**อิจฺเจเตสํ จตุตฺเถกวจนสฺส จ **อาเออาย**อิจฺเจเต อาเทสา เนว โหนฺตีติ **อาย**าเทสาภาโว. **จ**คฺคหณํ กตฺถจิ ปฏิเสธนิวตฺตนตฺถํ. เตน ปุพฺพาทีหิ **สฺมาสฺมึนํ อาเอ** จ โหนฺติ. สพฺพสฺส.

“อกาโร, เอ”ติ จ วตฺตเต.

๒๐๒. **สพฺพนามานํ นํมฺหิ จ.**[๒]

สพฺเพสํ สพฺพนามานํ **อ**กาโร **เอ**ตฺตมาปชฺชเต **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

“สพฺพนามโต”ติ วตฺตเต.

๒๐๓. **สพฺพโต นํ สํสานํ.**[๓]

สพฺพโต สพฺพนามโต ปรสฺส **นํ**วจนสฺส **สํสานํ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ.

สพฺเพสํ สพฺเพสานํ, สพฺพสฺมา สพฺพมฺหา สพฺเพหิ สพฺเพภิ, สพฺพสฺส สพฺเพสํ สพฺเพสานํ, สพฺพสฺมึ สพฺพมฺหิ สพฺเพสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๑๐, โมคฺ. ๒/๔๔, นีติ. ๒๘๑ ๒ กจฺ. ๑๐๒, โมคฺ. ๒/๙๙, นีติ. ๒๗๐

๓ กจฺ. ๑๖๘, โมคฺ. ๒/๑๐๐, นีติ. ๓๕๓,๓๖๗-๘

อิตฺถิยํ “อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย”ติ **อา**ปจฺจโย. อญฺญํ **กญฺญา**-สทฺทสมํ อญฺญตฺร **สนํสฺมึ**วจเนหิ. สพฺพา ปชา, สพฺพา สพฺพาโย, เห สพฺเพ เห สพฺพา สพฺพาโย, สพฺพํ สพฺพา สพฺพาโย, สพฺพาย สพฺพาหิ สพฺพาภิ.

จตุตฺเถกวจเน “สพฺพนามโต, วา”, “สพฺพโต โก”ติ อิโต “สพฺพโต”ติ จ วตฺตเต.

๒๐๔. **ฆปโต สฺมึสานํ สํสา.**[๑]

สพฺพโต สพฺพนามโต **ฆป**สญฺญโต **สฺมึส**อิจฺเจเตสํ ยถากฺกมํ **สํสา**อาเทสา โหนฺติ วา.

“สํสาเสฺวกวจเนสุ จา”ติ วตฺตเต.

๒๐๕. **โฆ รสฺสํ.**[๒]

ฆสญฺโญ **อา**กาโร รสฺสมาปชฺชเต **สํสา**เสฺวกวจเนสุ วิภตฺตา-เทเสสุ ปเรสุ.

“สาคโม”ติ วตฺตเต.

๒๐๖. **สํสาเสฺวกวจเนสุ จ.**[๓]

สํสาอิจฺเจเตสุ เอกวจนฏฺฐานสมฺภูเตสุ วิภตฺตาเทเสสุ ปเรสุ ลิงฺคมฺหา **ส**การาคโม โหติ.

---

๑ กจฺ. ๑๗๙, โมคฺ. ๒/๔๖,๑๐๑-๒, นีติ. ๓๖๕ ๒ กจฺ. ๖๖, โมคฺ. ๒/๖๓, นีติ. ๒๑๓
๓ กจฺ. ๖๒, โมคฺ. ๒/๕๑-๕๒, นีติ. ๒๐๙

สพฺพสฺสา สพฺพาย สพฺพาสํ สพฺพาสานํ, สพฺพาย สพฺพาหิ สพฺพาภิ, สพฺพสฺสา สพฺพาย สพฺพาสํ สพฺพาสานํ.

สฺมึมฺหิ "สพฺพนามโต" "ฆปโต"ติ จ วตฺตเต.

๒๐๗. **เนตาหิ สฺมิมายยา.**[๑]

เอเตหิ สพฺพนาเมหิ **ฆป**สญฺเญหิ ปรสฺส **สฺมึ**วจนสฺส เนว **อายยา**เทสา โหนฺตีติ **อาย**าภาโว.

วาธิการโต กฺวจิ โหติ. ทกฺขิณาย อุตฺตรายาติอาทิ.

สํยมาเทสา. สพฺพสฺสํ สพฺพายํ สพฺพาสุ.

นปุํสเก สพฺพํ จิตฺตํ สพฺพานิ, เห สพฺพ เห สพฺพานิ, สพฺพํ สพฺพานิ. เสสํ ปุลฺลิงฺเค วิย เญยฺยํ.

เอวํ **กตรา**ทีนํ **อญฺญตม**สทฺทปริยนฺตานํ ตีสุปิ ลิงฺเคสุ รูปนโย.

ตตฺถ **กตร-กตม**สทฺทา ปุจฺฉนตฺถา.

อุภยสทฺโท ทฺวิอวยวสมุทายวจโน.

อิตรสทฺโท วุตฺตปฺปฏิโยควจโน.

อญฺญสทฺโท อธิคตาปรวจโน.

อญฺญตร-อญฺญตมสทฺทา อนิยมตฺถา.

"โย, สพฺพนามการเต ปจฺโม"ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๑๘๐, โมคฺ. ๒/๑๐๒ - สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ., นีติ. ๓๖๙-๗๐

๒๐๘. **ทฺวนฺทฏฺฐา วา.**[1]

ทฺวนฺทสมาสฏฺฐา สพฺพนามการโต ปโร ปจฺโม โย **เอ**ตฺตมาปชฺชเต วา.

กตโร จ กตโม จาติ **กตรกตเม**, กตรกตมา วา อิจฺจาทิ.

ปุพฺพาทโย ทิสาทิววตฺถานวจนา. ปุพฺโพ กาโล.

พหุวจเน “ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา”ติ เอตฺถ **ปรา**ติ นิทฺเทสโต ปุพฺพาทีหิ **โย**วจนสฺส วิกปฺเป**เน**กาโร.

ปุพฺเพ ปุพฺพา, เห ปุพฺพ เห ปุพฺเพ เห ปุพฺพา, ปุพฺพํ ปุพฺเพ, ปุพฺเพน ปุพฺเพหิ ปุพฺเพภิ, ปุพฺพสฺส ปุพฺเพสํ ปุพฺเพสานํ. “สฺมาสฺมึนํ วา”ติ วิกปฺเป**นา**กา**เร**การา. ปุพฺพา ปุพฺพสฺมา ปุพฺพมฺหา ปุพฺเพหิ ปุพฺเพภิ, ปุพฺพสฺส ปุพฺเพสํ ปุพฺเพสานํ, ปุพฺเพ ปุพฺพสฺมึ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺเพสุ.

อิตฺถิยํ ปุพฺพา ทิสา, ปุพฺพา ปุพฺพาโย อิจฺจาทิ. สพฺพาสทฺทสมํ.

นปุํสเก ปุพฺพํ ฐานํ, ปุพฺพานิ, เห ปุพฺพ เห ปุพฺพานิ, ปุพฺพํ ปุพฺพานิ. เสสํ ปุลฺลิงฺคสมํ.

เอวํ **ปราปรทกฺขิณุตฺตราธร**สทฺทา.

“สพฺพนามโต, ทฺวนฺทฏฺฐา”ติ จ วตฺตเต.

๒๐๙. **นาญฺญํ สพฺพนามิกํ.**[2]

ทฺวนฺทฏฺฐา สพฺพนามโต ปรสฺส **โย**วจนสฺส ฐเปตฺวา **เอ**ตฺตํ

---

๑ กจฺ. ๑๖๕, โมคฺ. ๒/๑๔๒, นีติ. ๓๔๘ ๒ กจฺ. ๑๖๖, โมคฺ. ๒/๑๔๑, นีติ. ๓๔๙

อญฺญํ สพฺพนามิกํ การิยํ น โหตีติ **สํสาน**มาเทสาภาโว.

ปุพฺพาปรานํ, ปุพฺพุตฺตรานํ, อธรุตฺตรานํ. "นาญฺญํ สพฺพนามิก"นฺติ วินาธิกาเรน โยเคน ตติยาสมาเสปิ.[๑] มาสปุพฺพาย มาสปุพฺพานํ.

"นาญฺญํ สพฺพนามิกนฺ"ติ วตฺตเต.

๒๑๐. พหุพฺพีหิมฺหิ จ.[๒]

พหุพฺพีหิมฺหิ จ สมาเส สพฺพนามิกวิธานํ นาญฺญํ โหติ.

ปิยปุพฺพาย ปิยปุพฺพานํ ปิยปุพฺเพ.

จสทฺทคฺคหเณน ทิสตฺถสพฺพนามานํ พหุพฺพีหิมฺหิ สพฺพนามิกวิธานํว โหติ.

ทกฺขิณสฺสา จ ปุพฺพสฺสา จ ยทนฺตราฬนฺติ อตฺเถ พหุพฺพีหิ. ทกฺขิณปุพฺพสฺสํ, ทกฺขิณปุพฺพสฺสา. เอวํ อุตฺตรปุพฺพสฺสํ, อุตฺตรปุพฺพสฺสา อิจฺจาทิ.

ยเตตสทฺทาทีนมาลปเน รูปํ น สมฺภวติ. **ย**สทฺโท อนิยมตฺโถ.

โย ปุริโส เย ปุริสา, ยํ เย. ยา กญฺญา ยา ยาโย, ยํ ยา ยาโย. ยํ จิตฺตํ ยานิ, ยํ ยานิ. เสสํ สพฺพตฺถ สพฺพสทฺทสมํ.

ต-เอต-อิม-อมุ-กึอิจฺเจเต ปรมฺมุข-สมีป-อจฺจนฺตสมีป-ทูร-ปุจฺฉนตฺถ-วจนา.

---

๑ กจฺ. ๑๖๗, โมคฺ. ๒/๑๔๐, นีติ. ๓๕๐ ๒ กจฺ. ๑๖๗, โมคฺ. ๒/๑๓๙, นีติ. ๓๕๑

ตสทฺทสฺส เภโท. “ต สิ” อิตีธ

“อนปุํสกสฺส, สิมฺหี”ติ “ส”มิติ จ วตฺตเต.

๒๑๑. **เอตเตสํ โต.**[๑]

เอตตอิจฺเจเตสํ อนปุํสกานํ **ต**กาโร **ส**การมาปชฺชเต สิมฺหิ วิภตฺติมฺหิ. โส ปุริโส,

สพฺพนามคฺคหณญฺจ อิโต **ต**คฺคหณญฺจ วตฺตเต.

๒๑๒. **ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺถ.**[๒]

ตอิจฺเจตสฺส[๓] สพฺพนามสฺส **ต**การสฺส **น**ตฺตํ โหติ วา สพฺพตฺถ ลิงฺเคสุ.

เน เต, นํ ตํ เน เต, เนน เตน เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ.

“สพฺพสฺส, ตสฺส, วา, สพฺพตฺถา”ติ จ วตฺตเต.

๒๑๓. **สสฺมาสฺมึสํสาสฺวตฺตํ.**[๔]

ตอิจฺเจตสฺส สพฺพนามสฺส สพฺพสฺเสว **อ**ตฺตํ โหติ วา **สสฺมาสฺมึสํสา**อิจฺเจเตสุ วจเนสุ สพฺพตฺถ ลิงฺเคสุ.

อสฺส นสฺส ตสฺส เนสํ เตสํ เนสานํ เตสานํ.

“สฺมาหิสฺมึนํ มฺหาภิมฺหิ วา”ติ อิโต “สฺมาสฺมึนํ” “มฺหามฺหี”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๑๗๔, โมคฺ. ๒/๑๒๘, นีติ. ๓๖๐
๒ กจฺ. ๑๗๕, โมคฺ. ๒/๑๓๑, นีติ. ๓๖๑
๓ กจฺ. ตสฺส
๔ กจฺ. ๑๗๖, โมคฺ. ๒/๑๓๒, นีติ. ๓๖๒,๓๖๘

๒๑๔. น ติเมหิ กตากาเรหิ.[๑]

ตอิมอิจฺเจเตหิ กตากาเรหิ ปเรสํ **สฺมาสฺมึนํ มฺหามฺหิ**อิจฺเจเต อาเทสา น โหนฺติ.

อสฺมา นสฺมา ตสฺมา นมฺหา ตมฺหา เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ, อสฺส นสฺส ตสฺส เนสํ เตสํ เนสานํ เตสานํ, อสฺมึ นสฺมึ ตสฺมึ นมฺหิ ตมฺหิ เนสุ เตสุ.

อิตฺถิยํ "ตา สิ" อิตีธ **สา**เทส**สิ**โลปา. สา กญฺญา. **น**ตฺตํ. นา ตา นาโย ตาโย, นํ ตํ นา ตา นาโย ตาโย, นาย ตาย นาหิ ตาหิ นาภิ ตาภิ.

"เอติมาสมี"ติ อิโต **เอติมา**คฺคหณญฺจ "ตสฺสา วา"ติ อิโต **ต**คฺคหณญฺจ ปญฺจมิยนฺตวเสน วตฺตเต "วา"ติ จ.

๒๑๕. ตโต สสฺส สฺสาย.[๒]

ตโต **ตาเอตาอิมา**โต ปรสฺส **ส**สฺส วิภตฺติสฺส **สฺสายา**เทโส โหติ วา.

"สํสาเสฺวกวจเนสุ, อิ" อิติ จ วตฺตเต.

๒๑๖. ตสฺสา วา.[๓]

ตาอิจฺเจตสฺส อิตฺถิยํ วตฺตมานสฺส อนฺตสฺส **อิ**กาโร โหติ วา **สํสา**เสฺวกวจเนสุ วิภตฺตาเทเสสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๐๐, โมคฺ. ๒/๑๓๒, นีติ. ๒๖๗ ๒ กจฺ. ๖๕, โมคฺ. ๒/๕๔, นีติ. ๒๑๒
๓ กจฺ. ๖๔, โมคฺ. ๒/๕๓, นีติ. ๒๑๑,๓๖๖

ติสฺสาย ตสฺสาย อสฺสาย นสฺสาย อสฺสา นสฺสา ติสฺสา ตสฺสา นาย ตาย นาสํ ตาสํ.[๑]

ปญฺจมีฉฏฺฐีสุ ตติยาจตุตฺถีสมํ. สตฺตมิยํ. อสฺสํ นสฺสํ ติสฺสํ ตสฺสํ นายํ ตายํ นาสุ ตาสุ.

นปุํสเก **สิ**มฺหิ **ส**าเทสาภาวา **น**ตฺตํ. นํ ตํ นานิ ตานิ, นํ ตํ นานิ ตานิ, เนน เตน อิจฺจาทิ ปุลฺลิงฺคสมํ.

เอต สิ. "เอตเตสํ โต"ติ **ส**การาเทโส. เอโส ปุริโส เอเต, เอตํ เอเต อิจฺจาทิ สพฺพสทฺทสมํ.

อิตฺถิยํ **เอตา สิ**. **ส**าเทโส. เอสา กญฺญา เอตา เอตาโย, เอตํ เอตา เอตาโย, เอตาย เอตาหิ เอตาภิ.

สสฺมึสุ ปน "สํสาเสฺวกวจเนสุ จา"ติ วตฺตเต.

๒๑๗. **เอติมาสมิ.**[๒]

อนฺตาเปกฺขายํ ฉฏฺฐี. **เอตาอิมา**อิจฺเจเตสมนฺโต สโร **อิ**กาโร โหติ **สํสา**เสฺวกวจเนสุ วิภตฺตาเทเสสุ.

สาเทสคติกตฺตา **สฺสาย**าเทเสปิ. **จ**สทฺทาธิการโต อญฺเณกาสทฺทาทีนมนฺตสฺส จ.

เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย เอตาสํ เอตาสานํ, เอตาย เอตาหิ เอตาภิ, เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย เอตาสํ เอตาสานํ, เอติสฺสํ เอตายํ[๓] เอตาสุ.

---

๑ สพฺพตฺถ มูเลสุ "นาสํ ตาส"นฺติ รูปทฺวยํ ทิสฺสติ. "นาสํ ตาสํ นาสานํ ตาสาน"นฺติ รูปจตุกฺเกน ภวิตพฺพํ. เอวญฺหิ ปทมาลา สุปริปุณฺณา ภเวยฺย.

๒ กจฺ. ๖๓, โมคฺ. ๒/๕๒, นีติ. ๒๑๐

๓ สี. เอตาย

จสทฺทโต อญฺญิสฺสา อญฺญาย, อญฺญิสฺสํ อญฺญายํ. เอกิสฺสา เอกาย, เอกิสฺสํ เอกายํ. อิตริสฺสา อิตราย, อิตริสฺสํ อิตรายํ อิจฺจาทิ.

นปุํสเก เอตํ เอตานิ, เอตํ เอตานิ. เสสํ เญยฺยํ.

อิมสทฺทสฺส เภโท. **อิม สิ.**

"สพฺพสฺสิมสฺสา"ติ วตฺตเต.

๒๑๘. **อนปุํสกสฺสายํ สิมฺหิ.**[๑]

อิมสทฺทสฺส สพฺพสฺเสว อนปุํสกสฺส **อยํ**อาเทโส โหติ **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. **สิ**โลโป. อยํ ปุริโส อิเม, อิมํ อิเม.

๒๑๙. **อนิมิ นามฺหิ จ.**[๒]

อิมสทฺทสฺส สพฺพสฺเสว **อนอิมิ**อาเทสา โหนฺติ **นา**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

อนิตฺถิลิงฺคสฺเสวตํ คหณํ. อเนน อิมินา.

"สุนํหิสู"ติ วตฺตเต.

๒๒๐. **สพฺพสฺสิมสฺเส วา.**[๓]

สพฺพสฺส **อิม**สทฺทสฺส **เอ**กาโร โหติ วา **สุนํหิ**อิจฺเจเตสุ วจเนสุ.

อาปจฺจยนฺตานิทฺเทสา สพฺพตฺถาติ อวุตฺตโต
อนิตฺถิลิงฺคสฺเสวตฺถ[๔] คหณํ หิ อิมสฺสิติ.

---

๑ กจฺ. ๑๗๒, โมคฺ. ๒/๑๒๗, นีติ. ๓๐๖
๒ กจฺ. ๑๗๑, โมคฺ. ๒/๑๒๖, นีติ. ๓๕๗
๓ กจฺ. ๑๗๐, โมคฺ. ๒/๑๒๕, นีติ. ๓๕๖
๔ สี. อนิตฺถิลิงฺคสฺเสวทํ

เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ.

“สพฺพสฺส, วา, สพฺพตฺถ, สสฺมาสฺมึสํสาสฺวตฺตนฺ”ติ จ วตฺตเต.

๒๒๑. **อิมสทฺทสฺส จ.**[๑]

อิมสทฺทสฺส สพฺพสฺเสว **อ**ตฺตํ โหติ วา **สสฺมาสฺมึสํสา**อิจฺเจเตสุ วจเนสุ สพฺพตฺถ ลิงฺเคสุ.

อสฺส อิมสฺส เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมสานํ, อสฺมา อิมสฺมา อิมมฺหา เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ, อสฺส อิมสฺส เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมสานํ, อสฺมึ อิมสฺมึ อิมมฺหิ เอสุ อิเมสุ.

อิตฺถิยํ **อิมา สิ.** **อย**มาเทส**สิ**โลปา.

อยํ กญฺญา อิมา อิมาโย, อิมํ อิมา อิมาโย, อิมาย อิมาหิ อิมาภิ. จตุตฺถิยํ **อ**ตฺตํ, **อิ**การ**สฺสาย**าเทสา จ. อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย อิมาสํ อิมาสานํ. สตฺตมิยํ. อสฺสํ อิมิสฺสํ อิมิสฺสา วา. “เตสุ วุทฺธิโลปา”ทินา **สฺมึ**วจนสฺส วา **สา**เทโส. อิมายํ อิมาสุ. เสสํ เณยฺยํ.

นปุํสเก **อิม สิ.**

“สวิภตฺติสฺส, วา”ติ จ วตฺตเต.

๒๒๒. **อิมสฺสิทมํสิสุ นปุํสเก.**[๒]

นปุํสเก วตฺตมานสฺส สพฺพสฺเสว **อิม**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **อิทํ** โหติ วา **อํสิ**สุ ปเรสุ.

---

๑ กจฺ. ๑๗๗, โมคฺ. ๒/๑๓๒, นีติ. ๓๖๓ ๒ กจฺ. ๑๒๙, โมคฺ. ๒/๒๐๑, นีติ. ๓๐๕

อิทํ จิตฺตํ วิโรจติ, อิมํ อิมานิ, อิทํ ปุปฺผํ ปสฺสสิ, อิมํ อิมานิ, อเนน อิมินา เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ อิจฺจาทิ.

ปุลฺลิงฺเค วิย เณยฺยํ.

อมุสทฺทสฺส เภโท. **อมุ สิ**.

"วา, อนปุํสกสฺส, สิมฺหี"ติ จ วตฺตเต.

๒๒๓. **อมุสฺส โม สํ.**[๑]

อนปุํสกสฺส **อมุ**สทฺทสฺส **ม**กาโร **ส**การมาปชฺชเต วา **สิ**มฺหิ ปเร. อสุ ราชา.

"สพฺพนามโต, วา"ติ จ วตฺตเต.

๒๒๔. **สพฺพโต โก.**[๒]

สพฺพโต สพฺพนามโต ปโร **ก**อิจฺจยมาคโม โหติ วา.

ปุน **สพฺพโต**คหเณน **หีน**าทิโตปิ **โก**. "อมุสฺส โม สนฺ"ติ วินาธิกาเรน โยเคน **ก**กาเรปิ **สา**เทโส.[๓]

อสุโก อสุกา อสุกํ. สาเทสาภาเว อมุโก อมุกา อมุกํ อิจฺจาทิ.

พหุวจเน "ลโต โวกาโร จา"ติ สุตฺเต อนุวตฺตมาน**วา**คฺคหเณน **โว**กาโร น โหติ. นิจฺจํ **โย**โลโป[๔] ทีโฆ จ.

อมู ปุริสา, อมุํ อมู, อมุนา อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ, อมุสฺส.

---

๑ กจฺ. ๑๗๓, โมคฺ. ๒/๑๒๙ นีติ. ๓๕๙
๒ กจฺ. ๑๗๘, โมคฺ. ๔/๑๒๒, นีติ. ๓๖๔
๓ โมคฺ. ๒/๑๓๐
๔ โมคฺ. ๒/๘๖

“อมุสฺสาทุนฺ”ติ วินาธิกาเรน โยเคน **อทุํ**อาเทโส. อทุสฺส อมูสํ อมูสานํ อมุสฺ อมุสานํ, อมุสฺมา อมุมฺหา อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ, อมุสฺส อทุสฺส อมูสํ อมูสานํ อมุสํ อมุสานํ, อมุสฺมึ อมุมฺหิ อมูสุ อมุสุ.

อิตฺถิยํ สิมฺหิ **ส**าเทสาทิ.

อสุ กณฺณา อสุกา อมุกา วา อมู อมุโย, อมุํ อมู อมุโย, อมุยา อมูหิ อมูภิ, อมุสฺสา อมุยา อมูสํ อมูสานํ, อมุยา อมูหิ อมูภิ, อมุสฺสา อมุยา อมูสํ อมูสานํ, อมุสฺสํ อมุยํ อมุยา อมูสุ.

นปุํสเก **อมุ สิ**.

“สวิภตฺติสฺส”, **อิมสฺสิท**มิจฺจาทิโต “อํสิสุ, นปุํสเก”ติ จ วตฺตเต.

๒๒๕. อมุสฺสาทุํ.[๑]

นปุํสเก วตฺตมานสฺส สพฺพสฺเสว **อมุ**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **อทุํ** โหติ **อํสิ**สุ ปเรสุ.

อทุํ ปุปฺผํ อมู อมูนิ, อทุํ อมู อมูนิ, อมุนา อิจฺจาทิ. ปุลฺลิงฺคสมํ.

กึสทฺทสฺส เภโท. “กึ สิ” อิตีธ

“กิสฺส ก เว จา”ติ อิโต “กิสฺส, ก”อิติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๑๓๐, โมคฺ. ๒/๒๐๒, นีติ. ๓๐๘

๒๒๖. **เสเสสุ จ.**[๑]

กิมิจฺเจตสฺส **ก**สทฺโท อาเทโส โหติ **ว**ปฺปจฺจยโต เสเสสุ วิภตฺติเภเทสุ.

เอตฺถ จ "กิสฺส ก เว จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **ว**ปฺปจฺจยา-วสิฏฺฐจถหมาทิปฺปจฺจยานํ คหิตตฺตา **เสส**คฺคหเณน วิภตฺติโยว คยฺหนฺเต. **จ**คฺคหณํ กตฺถจิ นิวตฺตนตฺถํ. เตน "กิสฺส กิสฺมินฺ"ติอาทิ จ สิชฺฌติ. "โส"ติ **สิ**สฺส **โอ**. สรโลปาทิ.

โก เอโส เก, กํ เก, เกน เกหิ เกภิ, กสฺส กิสฺส[๒] นิคฺคหีตโลปาทิ. เกสํ เกสานํ, กสฺมา กมฺหา เกหิ เกภิ, กสฺส กิสฺส เกสํ เกสานํ, กสฺมึ กิสฺมึ กมฺหิ กิมฺหิ เกสุ.

อิตฺถิยํ "กึ สิ" อิตีธ "เสเสสุ จา"ติ วิภตฺติยํ ปรายํ **กา**เทเส กเต "อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย"ติ มชฺเฌ **อา**ปจฺจโย. **สิ**โลโป.

กา เอสา กญฺญา กา กาโย, กํ กา กาโย อิจฺจาทิ. สพฺพาสทฺทสมํ.

นปุํสเก **กึ สิ**. โลปวิธิสฺส พลวตรตฺตา ปรมํ **สิ**โลเป กเต ปุน วิภตฺติปรตฺตาภาวา "ตทนุปโรเธนา"ติ ปริภาสโต วา **กา**เทสาภาโว. กึ[๓] เอตํ กานิ.

ทุติเยกวจเน "กฺวจิ โลปนฺ"ติ นิคฺคหีตโลเป กเต "อํโม นิคฺคหีตํ ฌลเปหี"ติ นิคฺคหีตํ. กึ กานิ อิจฺจาทิ ปุลฺลิงฺคสมํ.

---

๑ กจฺ. ๒๒๙, โมคฺ. ๒/๑๙๘, นีติ. ๔๕๗ ๒ โมคฺ. ๒/๑๙๙, นีติ. ๔๙๘
๓ โมคฺ. ๒/๒๐๐, นีติ. ๔๕๘

เอกสทฺโท สงฺขฺยาตุลฺยาสหายญฺญวจโน. ยทา สงฺขฺยาวจโน, ตทา สพฺพตฺเถกวจนนฺโตว. อญฺญตฺถ พหุวจนนฺโตปิ. เอโก เอกา เอกํ อิจฺจาทิ. สพฺพตฺถ สพฺพสทฺทสมํ. **สํสา**เสฺวว วิเสโส.

อุภสทฺโท **ทฺวิ**สทฺทปริยาโย. สทา พหุวจนนฺโตว.

"อุภ โย" อิตีธ "ตโต โยนโม ตู"ติ เอตฺถ **ตุ**คฺคหเณน กฺวจิ **โยนโม**กาโร.[๑] อุโภ ปุริสา อุเภ วา, อุโภ ปุริเส[๒] อุเภ. **สุหิ**สุ "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา กฺวจิ **เอ**การสฺ**โส**กาโร.[๓] อุโภหิ อุโภภิ อุเภหิ อุเภภิ.

๒๒๗. **อุภาทิโต นมินฺนํ.**[๔]

อุภอิจฺเจวมาทิโต **นํ**วจนสฺส **อินฺนํ** โหติ.

อุภินฺนํ, อุโภหิ อุโภภิ อุเภหิ อุเภภิ, อุภินฺนํ, อุโภสุ อุเภสุ.

ทฺวิอาทโย สงฺขฺยาสงฺขฺเยยฺยวจนา. พหูนํ วาจิตตฺตา[๕] สทา พหุวจนนฺตาว.

"ทฺวิ โย" อิตีธ

"สวิภตฺติสฺส, อิตฺถิปุมนปุํสกสงฺขฺยนฺ"ติ จ อธิกาโร.

๒๒๘. **โยสุ ทฺวินฺนํ เทฺว จ.**[๖]

ทฺวิอิจฺเจตสฺส สงฺขฺยาสทฺทสฺส อิตฺถิปุมนปุํสเก วตฺตมานสฺส สวิภตฺติสฺส **เทฺว**อิจฺจาเทโส โหติ **โย**สุ ปเรสุ.

---

๑ โมคฺ. ๒/๑๗๐, นีติ. ๓๑๒
๒ สี. อุโภ ปสฺส
๓ โมคฺ. ๒/๕๖, นีติ. ๓๑๓
๔ กจฺ. ๘๖, โมคฺ. ๒/๕๐, นีติ. ๒๔๑
๕ สี. พหุตฺตวาจิตฺตา
๖ กจฺ. ๑๓๒, โมคฺ. ๒/๒๑๙, นีติ. ๓๑๐

จสทฺเทน ทุเว จ, กฺวจิ ทุวิ จ **นํมฺหิ.**[๑] พหุวจนุจฺจารณํ **ทฺวิ**สทฺทโต พหุวจนเมว โหตีติ ญาปนตฺถํ. เทฺว ธมฺมา, เทฺว อิตฺถิโย, เทฺว รูปานิ, ทุเว วา. เอวํ ทุติยายมฺปิ. ทฺวีหิ ทฺวีภิ.

นํมฺหิ ทีเฆ สมฺปตฺเต

๒๒๙. **โน จ ทฺวาทิโต นํมฺหิ.**[๒]

ทฺวิอิจฺเจวมาทิโต สงฺขฺยาโต **น**การาคโม โหติ **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

จสทฺทคฺคหเณน อิตฺถิยํ **ติจตุ**สทฺทโต **สฺสญฺ**จาคโม **นํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.[๓] ทฺวินฺนํ ทุวินฺนํ วา, ทฺวีหิ ทฺวีภิ, ทฺวินฺนํ ทุวินฺนํ, ทฺวีสุ.

ติสทฺทสฺส เภโท. "ติ โย" อิตีธ **โย**โลเป สมฺปตฺเต

"โยสู"ติ วตฺตเต.

๒๓๐. **ติจตุนฺนํ**[๔] **ติสฺโสจตสฺโสตโยจตฺตาโรตีณิจตฺตาริ.**[๕]

ติ-จตุนฺนํ สงฺขฺยานํ อิตฺถิปุมนปุํสเก วตฺตมานานํ สวิภตฺตีนํ ยถากฺกมํ **ติสฺโส-จตสฺโส-ตโย-จตฺตาโร-ตีณิ-จตฺตาริ** อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **โย**สุ ปเรสุ.

ตโย ปุริสา, ตโย ปุริเส ปสฺส, ตีหิ ตีภิ.

"น"มิติ วตฺตเต.

---

๑ โมคฺ. ๒/๒๒๐, นีติ. ๒๔๔

๒ กจฺ. ๖๗, โมคฺ. ๒/๔๗, นีติ. ๒๑๔

๓ โมคฺ. ๒/๒๐๔, นีติ. ๒๑๕

๔ ก. จตุณฺณํ

๕ กจฺ. ๑๓๓, โมคฺ. ๒/๒๐๕-๗, นีติ. ๓๑๑

๒๓๑. **อิณฺณมิณฺณนฺนํ ตีหิ สงฺขฺยาหิ.**[๑]

ติอิจฺเจตสฺมา สงฺขฺยาสทฺทา ปรสฺส **นํ**วจนสฺส **อิณฺณํอิณฺณนฺนํ**-อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ.

สรโลปาทิ. ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ, ตีหิ ตีภิ, ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ, ตีสุ.

อิตฺถิยํ ติสฺโส อิตฺถิโย, ติสฺโส, ตีหิ ตีภิ, **นํ**มฺหิ **สฺสญฺ**จาคโม. ติสฺสนฺนํ, **สฺสํ**พฺยวธานโต อิณฺณาภาโว. เสสํ สมํ.

นปุํสเก ตีณิ, ตีณิ. เสสํ ปุลฺลิงฺคสมํ.

ตถา **จตุ**สทฺทสฺสปิ โยสุ "ติจตุนฺนนฺ"ติอาทินา ยถาวุตฺตาเทโส, "ตโต โยนโม ตู"ติ เอตฺถ **ตุ**สทฺเทน กฺวจิ **โอ**กาโร จ. จตฺตาโร จตุโร[๒] วา, จตฺตาโร จตุโร, จตูหิ จตูภิ จตุพฺภิ, จตุนฺนํ. **น**การาคโม. จตูหิ จตูภิ จตุพฺภิ, จตุนฺนํ, จตูสุ.

อิตฺถิยํ จตสฺโส, จตสฺโส, **นํ**มฺหิ **สฺสญฺ**จาคโม, "เตสุ วุทฺธี"ติ-อาทินา **จตุรุ**การสฺส **อ**กาโร.[๓] จตสฺสนฺนํ. เสสํ สมํ.

นปุํสเก จตฺตาริ, จตฺตาริ. เสสํ ปุลฺลิงฺคสมํ.

ตถา

นีลาทิ คุณนามญฺจ พหุพฺพีหิ จ ตทฺธิตํ
สามญฺญวุตฺยตีตาทิ- กิตนฺตํ วาจฺจลิงฺคิกํ.

เอตฺเถทํ วุจฺจเต

---

๑ กจฺ. ๘๗, โมคฺ. ๒/๔๙, นีติ. ๒๔๓ ๒ โมคฺ. ๒/๒๐๘,๒๓๔
๓ โมคฺ. ๒/๒๐๔, นีติ. ๒๑๕

เอเสโส เอตมิติ จ ถีปุนฺนปุํสกานิติ ปสิทฺธิ อตฺเถสุ เยสุ โลกสฺส วุจฺจนฺเต ตานิ นามานิ.[๑]

ติลิงฺคนามํ นิฏฺฐิตํ.

อลิงฺคนาม

อถาลิงฺเคสุ นาเมสุ **ตุมฺหมฺห**สทฺทา วุจฺจนฺเต.

เตสํ ปนาลิงฺคตฺตา ตีสุ ลิงฺเคสุ[๒] สมานรูปํ.

“ตุมฺหมฺห” อิติ ฐิเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ.

“สวิภตฺตีนํ, ตุมฺหมฺหากนฺ”ติ จ อธิกาโร.

๒๓๒. **ตฺวมหํ สิมฺหิ จ.**[๓]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ยถากฺกมํ **ตฺวํอหํ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **สิ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

จสทฺเทน **ตุมฺห**สฺส **ตุวณฺ**จ โหติ.[๔] ตฺวํ ปุมา, ตฺวํ อิตฺถี, ตฺวํ นปุํสกํ, ตุวํ สตฺถา วา. อหํ ปุมา, อหํ อิตฺถี, อหํ นปุํสกํ.

พหุวจเน “สพฺพนามการเต ปฐโม”ติ **เอ**กาโร. ตุมฺเห ติฏฺฐถ, ภิยฺโย อมฺเห มเหมเส.[๕]

---

๑ ปฐฺยาอริยาคาถา
๒ สี. ตีสุปิ ลิงฺเคสุ
๓ กจฺ. ๑๔๐, โมคฺ. ๒/๒๑๑-๒๑๒, นีติ. ๓๑๙-๓๒๐
๔ โมคฺ. ๒/๒๑๒
๕ ขุ.วิ. ๒๖/๘๐๕/๘๐

“อมฺหสฺสา”ติ วตฺตเต.

๒๓๓. **มยํ โยมฺหิ ปจเม.**[๑]

สพฺพสฺส **อมฺห**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **มยํ**อาเทโส โหติ **โย**มฺหิ ปจเม. มยํ คจฺฉาม.

เอตฺถ จ เอกสฺมิมฺปิ คารวพหุมาเนน พหุตฺตสมาโรปา พหุวจนํ โหติ.

“อํมฺหี”ติ วตฺตเต.

๒๓๔. **ตวํมมญฺจ นวา.**[๒]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ **ตวํมมํ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ นวา ยถากฺกมํ **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. ตวํ, มมํ ปสฺส.

๒๓๕. **ตํมมํมฺหิ.**[๓]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ **ตํมํ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ ยถากฺกมํ **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. ตํ มํ.

๒๓๖. **ตุมฺหสฺส ตุวํตฺวมํมฺหิ.**[๔]

สพฺพสฺส **ตุมฺห**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **ตุวํตฺวํ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ. ตุวํ ตฺวํ.

พหุวจเน “ตุมฺหเมฺหหิ, อากนฺ”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๑๒๑, โมคฺ. ๒/๒๐๙, นีติ. ๒๙๖
๒ กจฺ. ๑๔๔, โมคฺ. ๒/๒๒๗, นีติ. ๓๒๒
๓ กจฺ. ๑๔๓, โมคฺ. ๒/๒๒๗, นีติ. ๓๒๒
๔ กจฺ. ๑๔๖, โมคฺ. ๒/๒๑๒, นีติ. ๓๒๔

๒๓๗. **วา ยฺวปฺปฐโม.**[๑]

ตุมฺหมฺเหหิ ปโร อปฺปฐโม **โย อากํ** โหติ วา. ตุมฺหากํ ปสฺสามิ, ตุมฺเห ปสฺสามิ, อมฺหากํ ปสฺสสิ, อมฺเห ปสฺสสิ.

๒๓๘. **นามฺหิ ตยามยา.**[๒]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ **ตยามยา**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ ยถากฺกมํ **นา**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

๒๓๙. **ตยาตยีนํ ตกาโร ตฺวตฺตํ วา.**[๓]

ตยาตยิอิจฺเจเตสํ **ต**กาโร **ตฺว**ตฺตมาปชฺชเต วา.

ตฺวยา ตยา มยา, ตุมฺเหหิ ตุมฺเหภิ อมฺเหหิ อมฺเหภิ.

สสฺมึ “วา”ติ วตฺตเต.

๒๔๐. **สสฺสํ.**[๔]

ตุมฺหมฺเหหิ **ส**สฺส วิภตฺติสฺส **อม**าเทโส โหติ วา.

ตุมฺหํ อมฺหํ ทียเต.

๒๔๑. **ตวมม เส.**[๕]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ยถากฺกมํ **ตวมม**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **เส** วิภตฺติมฺหิ.

---

๑ กจฺ. ๑๖๒, โมคฺ. ๒/๒๓๑, นีติ. ๓๔๕
๒ กจฺ. ๑๔๕, โมคฺ. ๒/๒๒๘, นีติ. ๓๒๓
๓ กจฺ. ๒๑๐, โมคฺ. ๒/๒๑๓, นีติ. ๔๓๕
๔ กจฺ. ๑๖๓, โมคฺ. ๒/๒๓๐, นีติ. ๓๔๖
๕ กจฺ. ๑๔๑, โมคฺ. ๒/๒๒๙, นีติ. ๓๒๑

วิกปฺเปนายํ วิชฺฌนฺตรสฺส วิชฺชมานตฺตา.

“เส”ติ วตฺตเต.

๒๔๒. **ตุยฺหํมยฺหญฺจ.**[๑]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ยถากฺกมํ **ตุยฺหํมยฺหํ**-อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ **เส** วิภตฺติมฺหิ.

ตว มม, ตุยฺหํ มยฺหํ วา ทียเต.

๒๔๓. **อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส.**[๒]

สพฺพสฺเสว **อมฺห**สทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส **มมํ**อาเทโส โหติ **เส** วิภตฺติมฺหิ. มมํ ทียเต.

“สสฺสนฺ”ติ อิโต สีหคติยา “อ”มิติ วตฺตเต.

๒๔๔. **ตุมฺหมฺเหหิ นมากํ.**[๓]

ตุมฺหมฺเหหิ ปรสฺส **นํ**วจนสฺส **อากํ**มิจฺจาเทโส โหติ **อํ** จ.

“เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา **อมฺห**สฺส กฺวจิ **อสฺม**าเทโส. ตุมฺหํ ตุมฺหากํ, อมฺหํ อมฺหากํ อสฺมากํ[๔] วา.

ปญฺจมิยํ “อมฺหตุมฺหนฺตุราช” อิจฺจาทินา **สฺมา**วจนสฺส **นา**ภาวาติเทโส. ตยา มยา อเปติ, ตุมฺเหหิ อมฺเหหิ ตุมฺเหภิ อมฺเหภิ, ตุมฺหํ อมฺหํ ตว มม ตุยฺหํ มยฺหํ มมํ ปริคฺคโห, ตุมฺหํ ตุมฺหากํ

---

๑ กจฺ. ๑๔๒, โมคฺ. ๒/๒๒๙, นีติ. ๓๒๑
๒ กจฺ. ๑๒๐, โมคฺ. ๒/๒๑๐, นีติ. ๒๙๕
๓ กจฺ. ๑๖๑, โมคฺ. ๒/๒๓๐, นีติ. ๓๔๔
๔ โมคฺ. ๒/๒๑๐, นีติ. ๔๓๘

อมฺหํ อมฺหากํ อสฺมากํ ธมฺมตา.

“สฺมึมฺหี”ติ วตฺตเต.

๒๔๕. **ตุมฺหมฺหากํ ตยิมยิ.**[๑]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ **ตยิมยิ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ ยถากฺกมํ **สฺมึ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

ตการสฺส **ตฺว**ตฺตํ. ตฺวยิ ตยิ มยิ, ตุมฺเหสุ อมฺเหสุ.

เตสํ เอว **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ ปทโต ปเรสํ กฺวจิ อาเทสนฺตร-วิธาเน รูปเภโท.

“นวา”ติ อธิกาโร,

๒๔๖. **ปทโต ทุติยาจตุตฺถีฉฏฺฐีสุ โวโน.**[๒]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปทสฺมา ปเรสํ **โวโน**-อาเทสา โหนฺติ ยถากฺกมํ ทุติยาจตุตฺถีฉฏฺฐีสุ พหุวจเนสุ นวา.

เอตฺถ จ “เอกวจเนสู”ติ วกฺขมานตฺตา “พหุวจเนสู”ติ ลทฺธํ.

ปหาย โว คมิสฺสามิ,[๓] มา โน อชฺช วิกนฺตึสุ,[๔] ธมฺมํ โว ภิกฺขเว เทสิสฺสามิ,[๕] สํวิภเชถ โน รชฺเชน,[๖] ตุฏฺโฐสฺมิ โว ปกติยา,[๗] สตฺถา โน ภควา อนุปฺปตฺโต.[๘]

---

๑ กจฺ. ๑๓๙, โมคฺ. ๒/๒๒๖, นีติ. ๓๑๘
๒ กจฺ. ๑๔๗, โมคฺ. ๒/๒๓๒, นีติ. ๓๒๕
๓ ขุ.อป. ๓๓/๓๒๒/๓๘๘
๔ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๔/๖๘
๕ ม.อุ. ๑๔/๑๐๕/๘๙
๖ ที.มหา. ๑๐/๓๐๖/๑๙๙
๗ ขุ.ชา. ๒๘/๘๐/๖๔
๘ วิ.มหา. ๕/๔๖๖/๒๔๘, ม.มู. ๑๒/๓๒๕/๒๘๙

นวาติ กึ. ภยํ ตุมฺหาก โน สิยา,[๑] เอโส อมฺหากํ สตฺถา.

"ปทโต, จตุตฺถีฉฏฺฐีสู"ติ วตฺตเต.

๒๔๗. เตเมกวจเนสุ จ.[๒]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปทสฺมา ปเรสํ **เตเม**อาเทสา โหนฺติ ยถากฺกมํ จตุตฺถีฉฏฺฐีสุ เอกวจเนสุ นวา.

ททามิ เต คามวรานิ ปญฺจ,[๓] ททาหิ เม คามวรํ, อิทํ เต รฏฺฐํ, อยํ เม ปุตฺโต.

นวาติ กึ. อิทํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมิ,[๔] สุณาถ วจนํ มม.

นวาธิการโต เจตฺถ โว-โน-เต-เมติ เย อิเม
ปาทาโท จ จ-วา-เอวา- ทิโยเค จ น โหนฺติ เต.[๕]

ยถา

น โสจามิ น โรทามิ ตว สุตฺวาน มาณว[๖]
ตุยฺหญฺจาปิ มหาราช มยฺหญฺจ รฏฺฐวฑฺฒน.

เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจาติ.[๗]

ปทโตติ กึ. ตว ญาติ, มม ญาติ.

"เตเม"ติ วตฺตเต.

---

๑ สํ.ส. ๑๕/๒๔๙/๒๖๕
๒ สี. เตเมกวจเน, กจฺ. ๑๔๘, โมคฺ. ๒/๒๓๔, นีติ. ๓๒๖
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๒๔/๒๔๐
๔ วิ.มหาวิ. ๒/๓๗๔/๒๘๙
๕ โมคฺ. ๒/๒๓๒/๒๓๗
๖ ขุ.วิ. ๒๖/๑๒๑๖/๑๓๗
๗ ที.มหา. ๑๐/๑๕๕/๘๒

๒๔๘. น อํมฺหิ.[๑]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปทสฺมา ปเรสํ **เตเม**-อาเทสา น โหนฺติ **อํ**มฺหิ วิภตฺติมฺหิ.

ปสฺเสยฺย ตํ วสฺสสตํ อโรคํ,[๒] โส มมพฺรวีติ.

“เตเมกวจเน”ติ วตฺตเต.

๒๔๙. วา ตติเย จ.[๓]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปทสฺมา ปเรสํ **เตเม**-อาเทสา โหนฺติ วา ยถากฺกมํ ตติเยกวจเน ปเร.

กตํ เต ปาปํ, กตํ ตยา ปาปํ, กตํ เม ปุญฺญํ, กตํ มยา ปุญฺญํ.

“วา, ตติเย”ติ จ วตฺตเต.

๒๕๐. พหุวจเนสุ โวโน.[๔]

สพฺเพสํ **ตุมฺหอมฺห**สทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปทสฺมา ปเรสํ **โวโน**-อาเทสา โหนฺติ วา ยถากฺกมํ ตติยาพหุวจเน ปเร. กตํ โว กมฺมํ, กตํ โน กมฺมํ.

พหุวจนนิทฺเทเสน กฺวจิ **โย**มฺหิ ปฐเม จ **โวโน** โหนฺติ.[๕] คามํ โว คจฺเฉยฺยาถ, คามํ โน คจฺเฉยฺยาม.

ตถา **ปญฺจาทีนมฏฺฐารสนฺ**ตานํ **กติ**สทฺทสฺส จาลิงฺคตฺตา

---

๑ กจฺ. ๑๔๙, นีติ. ๓๒๗

๒ ขุ.ชา. ๒๘/๔๕๓/๑๑๙

๓ กจฺ. ๑๕๐, โมคฺ. ๒/๒๓๔, นีติ. ๓๒๙

๔ กจฺ. ๑๕๑, โมคฺ. ๒/๒๓๓, นีติ. ๓๒๙

๕ โมค. ๒/๒๓๓, นีติ. ๓๓๐

ติลิงฺเคปิ สมานรูปํ. อลิงฺคตฺตา เอว ปญฺจาทิโต อิตฺถิปฺปจฺจยาภาโว.

"ปญฺจ โย" อิตีธ

"โยสุ ทฺวินฺนํ เทฺว จา"ติ อิโต "โยสู"ติ วตฺตเต, "อิตฺถิปุม-นปุํสกสงฺขฺยนฺ"ติ จ.

๒๕๑. ปญฺจาทีนมกาโร.[๑]

อนฺตาเปกฺขายํ ฉฏฺฐี. **ปญฺจา**ทีนํ **อฏฺฐารส**นฺตานํ สงฺขฺยานํ อิตฺถิปุมนปุํสเก วตฺตมานานมนฺตสฺส สวิภตฺติสฺส **อ**กาโร โหติ **โย**สุ ปเรสุ.

อา-เออาเทสาปวาโทยํ. ปญฺจกฺขนฺธา, ปญฺจ คติโย, ปญฺจ อินฺทฺริยานิ. เอวํ ฉฏฺฐิยาทยญฺจ.

"สุนํหิสู"ติ วตฺตเต.

๒๕๒. ปญฺจาทีนมตฺตํ.[๒]

ปญฺจาทีน**มฏฺฐารส**นฺตานํ สงฺขฺยานมนฺโต **อ**ตฺตมาปชฺชเต **สุนํหิ**-อิจฺเจเตสุ ปเรสุ.

เอตฺตทีฆาปวาโทยํ. ปญฺจหิ ปญฺจภิ, ปญฺจนฺนํ, ปญฺจหิ ปญฺจภิ, ปญฺจนฺนํ, ปญฺจสุ. เอวํ **ฉ-สตฺต-อฏฺฐ-นว-ทส**สทฺทา.

"เอกญฺจ ทส จา"ติ อตฺเถ ทฺวนฺทสมาเส "เอเกน อธิกา ทสา"ติ อตฺเถ ตปฺปุริเส วา กเต

---

๑ กจฺ. ๑๓๔, โมคฺ. ๒/๑๖๙, นีติ. ๒๔๗ ๒ กจฺ. ๙๐, โมคฺ. ๒/๙๐, นีติ. ๒๔๗

“สงฺขฺยาเน”ติ วตฺตเต.

๒๕๓. เทฺวกฏฺฐานมากาโร วา.[๑]

ทฺวิเอกอฏฺฐอิจฺเจเตสมนฺโต **อา**กาโร โหติ วา สงฺขฺยาเน อุตฺตรปเท ปเร.

ววตฺถิตวิภาสายํ. เอกาทส, ทฺวาทส, อฏฺฐารส.

สงฺขฺยาเนติ กิมตฺถํ. เอกทนฺโต, ทฺวิทนฺโต, อฏฺฐตฺถมฺโภ.

“วา”ติ วตฺตเต.

๒๕๔. เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน.[๒]

เอกาทิโต สงฺขฺยาโต ปรสฺส **ทส**สฺส อาทิสฺส **ท**สฺส **ร**กาโร โหติ วา สงฺขฺยาเน. เสสํ สมํ. เอการส, เอกาทส.

เทฺว จ ทส จ, ทฺวีหิ วา อธิกา ทสาติ “ทฺวิทส” อิตีธ

“วา”ติ วตฺตเต.

๒๕๕. วีสติทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตุ.[๓]

วีสติทสอิจฺเจเตสุ ปเรสุ **ทฺวิ**สทฺทสฺส **พา** โหติ วา.

ตุสทฺเทน ตึสายมฺปิ. **ร**กาโร **อา**ตฺตญฺจ. พารส, ทฺวาทส.

ตโย จ ทส จ, ตีหิ วา อธิกา ทสาติ เตรส. เอตฺถ “เตสุ

---

๑ กจฺ. ๓๘๓, โมคฺ. ๓,๙๔, นีติ. ๘๑๕

๒ กจฺ. ๓๘๑, โมคฺ. ๓/๑๐๓, นีติ. ๘๑๒

๓ กจฺ. ๓๘๐, โมคฺ. ๓/๙๘, นีติ. ๘๑๐

วุทฺธี”ติอาทินา **ติ**สทฺทสฺส **เต**อาเทโส อานวุติยา.[๑]

จตฺตาโร จ ทส จ, จตูหิ วา อธิกา ทสาติ “จตุทฺทส” อิจฺจตฺร “คณเน, ทสสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๒๕๖. จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิจสฺส จุโจปิ นวา.[๒]

คณเน **ทส**สฺสาทิมฺหิ ฐิตสฺส **จตุ**อิจฺเจตสฺส อุปปทสฺส **ตุ**สทฺโท โลโป โหติ, อุตฺตรปทาทิมฺหิ ฐิตสฺส จตูปปทสฺส **จ**การสฺส **จุโจ**-อาเทสา โหนฺติ นวา. จุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทส.

อปิคฺคหเณน อนุปปทสฺสาปิ คณเน ปทาทิ**จ**การสฺส โลโป, **จุโจ** โหนฺติ นวา. ยถา ตาลีสํ, จุตฺตาลีสํ, โจตฺตาลีสํ, จตฺตาลีสํ.

ปญฺจ จ ทส จ, ปญฺจหิ วา อธิกา ทสาติ อตฺเถ ปญฺจทส. “เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา **ปญฺจ**สทฺทสฺส **ทสวีสตี**สุ กฺวจิ **ปนฺนปณฺณ**-อาเทสา.[๓] ปนฺนรส, ปณฺณรส.

ฉ จ ทส จ, ฉหิ วา อธิกา ทสาติ อตฺเถ “ฉทส” อิตีธ “ฉสฺสา”ติ วตฺตเต.

๒๕๗. ทเส โส นิจฺจญฺจ.[๔]

ฉอิจฺเจตสฺส สงฺขฺยาสทฺทสฺส นิจฺจํ **โส** โหติ ทเส ปเร.

“สงฺขฺยานํ, วา”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ โมคฺ. ๓/๙๕ ๒ กจฺ. ๓๙๐, โมคฺ. ๓/๑๐๐, นีติ. ๘๒๖

๓ โมคฺ. ๓/๙๙, นีติ. ๘๑๔ ๔ กจฺ. ๓๗๖, โมคฺ. ๓/๑๐๑, นีติ. ๘๐๖

๒๕๘. **ล ทรานํ.**[๑]

สงฺขฺยานํ **ท**การรการานํ **ล**การาเทโส โหติ วา.

ลฬานมวิเสโส. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. เตน "โสฬส"อิติ นิจฺจํ, "เตฬส เตรส จตฺตาลีสํ จตฺตารีส"มิติ วิภาสา, ทสปนฺนรสาทีสุ น จ โหติ.

สตฺต จ ทส จ, สตฺตหิ วา อธิกา ทสาติ อตฺเถ สตฺตรส, สตฺตทส.

อฏฺฐ จ ทส จ, อฏฺฐหิ วา อธิกา ทสาติ อตฺเถ "อฏฺฐทส"-อิตีธ **อา**ตฺเต กเต

"วา, ทส, ร, สงฺขฺยาเน"ติ จ วตฺตเต.

๒๕๙. **อฏฺฐาทิโต จ.**[๒]

อฏฺฐาทิโต **ทส**สทฺทสฺส **ท**การสฺส **ร**กาโร โหติ วา สงฺขฺยาเน. อฏฺฐารส, อฏฺฐาทส.

อฏฺฐาทิโตติ กึ. จตุทฺทส.

กติสทฺโท พหุวจนนฺโตว. "กติ โย" อิตีธ

นิจฺจํ **โย**โลปาทิ.[๓] รสฺสตฺตํ.[๔] กติ ติฏฺฐนฺติ, กติ ปสฺสสิ, กติหิ กติภิ, กตีนํ,[๕] กติหิ กติภิ, กตีนํ, กติสุ.

อลิงฺคนามํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ กจฺ. ๓๗๙, โมคฺ. ๓/๑๐๔, นีติ. ๘๐๙

๒ กจฺ. ๓๘๒, โมคฺ. ๓/๑๐๓, นีติ. ๘๑๓

๓ ฏีกายํ ปน "นิจฺจํ โยโลโป"ติ ทิสฺสติ.

๔ โมคฺ. ๒/๑๖๘

๕ โมคฺ. ๒/๔๘

วิภตฺติปฺปจฺจยวิธาน

อถ วิภตฺติปฺปจฺจยนฺตา วุจฺจนฺเต.

เตสํ ปนาลิงฺคตฺตา นิปาตตฺตา จ ติลิงฺเค วจนทฺวเย จ สมานํ รูปํ.

“ปุริสสฺมา ปุริเสหิ วา”ติ อตฺเถ

๒๖๐. **กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ.**[๑]

สพฺพสฺมา สุทฺธนามโต สพฺพนามโต จ ลิงฺคมฺหา กฺวจิ **โต**ปจฺจโย โหติ ปญฺจมฺยตฺเถ.

๒๖๑. **ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย.**[๒]

โตอาทิ เยสํ **ทานิ**ปริยนฺตานํ ปจฺจยานํ เต โหนฺติ ปจฺจยา **ตฺวา**ทโย, เต ปจฺจยา วิภตฺติสญฺญา โหนฺติ. เตน ตทนฺตานมฺปิ วิภตฺยนฺตปทตฺตํ[๓] สิทฺธํ โหติ.

ปุริสโต. เอวํ ราชโต วา, โจรโต วา, อคฺคิโต วา, คหปติโต วา, หตฺถิโต, เหตุโต, สพฺพญฺญุโต, กญฺญโต, ยุตฺติโต, อิตฺถิโต, ภิกฺขุนิโต. เอตฺถ จ “กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จา”ติ **โต**ปจฺจเย รสฺสตฺตํ. ยาคุโต, ชมฺพุโต, จิตฺตโต, อายุโต อิจฺจาทิ.

---

๑ กจฺ. ๒๔๘, โมคฺ. ๔/๙๕, นีติ. ๔๙๓

๒ ม. วิภตฺติสญฺญา. วินิจฺฉโย ปน ฏีกายํ ปสฺสิตพฺโพ. กจฺ. ๒๔๗, นีติ. ๔๙๒

๓ สี. วิภตฺยนฺตตฺตา ปทตฺตํ.

สพฺพนามโต. สพฺพสฺมา สพฺเพหีติ วา อตฺเถ สพฺพโต. เอวํ ยโต, ตโต, กตรโต, กตมโต, อิตรโต, อญฺญโต, เอกโต, อุภยโต, ปุพฺพโต, ปรโต, อปรโต, ทกฺขิณโต, อุตฺตรโต, อมุโต.

“กิสฺส, กุ”อิติ จ วตฺตเต.

๒๖๒. **ตฺรโตเถสุ จ.**[๑]

กิมิจฺเจตสฺส **กุ** โหติ **ตฺรโตถ**อิจฺเจเตสุ ปเรสุ.

กสฺมา เกหีติ วา กุโต.

“โตเถสู”ติ วตฺตเต.

๒๖๓. **สพฺพสฺเสตสฺสากาโร วา.**[๒]

สพฺพสฺส **เอต**สทฺทสฺส **อ**กาโร โหติ วา **โตถ**อิจฺเจเตสุ.

เอตสฺมา เอเตหีติ วา อโต.

“สพฺพสฺเสตสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๒๖๔. **เอ โตเถสุ จ.**[๓]

สพฺพสฺส **เอต**สทฺทสฺส **เอ**กาโร โหติ วา **โตถ**อิจฺเจเตสุ.

ทุวิตฺตํ. เอตฺโต.

“สพฺพสฺสา”ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๓๐, โมคฺ. ๔/๙๖, นีติ. ๔๖๐
๒ กจฺ. ๒๓๑, โมคฺ. ๔/๙๖, นีติ. ๔๖๑
๓ สี. เอ โตเถสุ วา, กจฺ. ๒๓๓, โมคฺ. ๔/๙๗,๑๐๐

๒๖๕. **อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จ.**[๑]

อิมสทฺทสฺส สพฺพสฺเสว **อิ**กาโร โหติ **ถํทานิหโตธ**อิจฺเจเตสุ จ.

อิมสฺมาติ อิโต.

“กฺวจิ โต”ติ โยควิภาเคน อาทิปฺปภุตีหิ **โต** สตฺตมิยตฺเถ, อนิจฺจาทีหิ ตติยตฺเถ จ. ยถา อาทิมฺหีติ อตฺเถ อาทิโต. เอวํ มชฺฌโต, เอกโต, ปุรโต, ปจฺฉโต, ปสฺสโต, ปิฏฺฐิโต, ปาทโต, สีสโต, อคฺคโต, มูลโต, ปรโต อิจฺจาทโย.

ตติยตฺเถ อนิจฺเจนาติ อนิจฺจโต, อนิจฺจโต[๒] สมฺมสติ. เอวํ ทุกฺขโต, โรคโต, คณฺฑโต อิจฺจาทโย.

“อตฺเถ, กฺวจี”ติ จ วตฺตเต.

๒๖๖. **ตฺรถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ.**[๓]

สพฺพนาเมหิ ปรา **ตฺรถ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

สพฺพสฺมึ สพฺเพสุ จาติ สพฺพตฺร สพฺพตฺถ. เอวํ ยตฺร ยตฺถ, ตตฺร ตตฺถ, อิตรตฺร อิตรตฺถ, อญฺญตฺร อญฺญตฺถ, อุภยตฺร อุภยตฺถ, ปรตฺร ปรตฺถ, กุตฺร[๔] กุตฺถ. “ตฺรโตเถสุ จา”ติ **กุ**ตฺตํ. “กิสฺส ก เว จา”ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **กา**เทโส. กตฺถ,[๕] อมุตฺร อมุตฺถ.

“สพฺพสฺเสตสฺสากาโร”ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๓๔, โมคฺ. ๔/๙๖, ๑๐๐, ๑๐๖, ๑๐๙, นีติ. ๔๖๓

๒ ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๕๗

๓ กจฺ. ๒๔๙, โมคฺ. ๔/๙๙, นีติ. ๔๙๔

๔ โมคฺ. ๔/๑๐๐

๕ โมคฺ. ๔/๑๐๐

๒๖๗. **เตฺร นิจฺจํ.**[๑]

สพฺพสฺเสว **เอต**สทฺทสฺส **อ**กาโร โหติ นิจฺจํ **เตฺร** ปเร. อตฺร,[๒]

“สพฺพสฺเสตสฺสากาโร วา”ติ **อ**ตฺตํ. “เอ โตเถสุ จา”ติ **เอ**กาโร. อตฺถ, เอตฺถ.[๓]

“กฺวจิ, อตฺเถ, สตฺตมิยา”ติ จ อธิกาโร.

สพฺพสฺมินฺติ อตฺเถ

๒๖๘. **สพฺพโต ธิ.**[๔]

สพฺพอิจฺเจตสฺมา ธิปฺปจฺจโย โหติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ. สพฺพธิ.

๒๖๙. **กิสฺมา โว.**[๕]

กิมิจฺเจตสฺมา **ว**ปฺปจฺจโย โหติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

๒๗๐. **กิสฺส ก เว จ.**[๖]

กิมิจฺเจตสฺส **ก**สทฺโท อาเทโส โหติ **ว**ปฺปจฺจเย ปเร.

จคฺคหเณน **ถ-หมา**ทิอวปฺปจฺจเยปิ.[๗] “เตสุ วุทฺธิ”ติอาทินา **ก**กาเร **อ**การสฺส โลโป จ **ว**มฺหิ. กฺว คโตสิ ตฺวํ.

“กิสฺมา”ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๓๒, นีติ. ๔๖๒

๒ โมคฺ. ๔/๑๐๐

๓ โมคฺ. ๔/๑๐๐

๔ กจฺ. ๒๕๐, โมคฺ. ๔/๑๐๑, นีติ. ๕๐๒

๕ กจฺ. ๒๕๑, โมคฺ. ๔/๑๐๐, นีติ. ๔๙๙, ก. กึสฺมา โว.

๖ กจฺ. ๒๒๗, โมคฺ. ๔/๑๐๐, นีติ. ๔๕๖

๗ สี. ถหํทาถมาทิอวปฺปจฺจเยปิ, นีติ. ๔๕๗

๒๗๑. **หึหํหิญฺจนํ.**[๑]

กิมิจฺเจตสฺมา **หึหํหิญฺจนํ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

“กิสฺสา”ติ วตฺตเต.

๒๗๒. **กุ หึหํสุ จ.**[๒]

กิมิจฺเจตสฺส **กุ** โหติ **หึหํ**อิจฺเจเตสุ.

จคฺคหเณน **หิญฺจนํทาจน**มิจฺจาทีสุปิ.[๓] กิสฺมินฺติ กุหึ กุหํ กุหิญฺจนํ กหํ. **กา**เทโส.

“หึหนฺ”ติ วตฺตเต.

๒๗๓. **ตมฺหา จ.**[๔]

ตอิจฺเจตสฺมา จ สพฺพนามโต **หึหํ**ปจฺจยา โหนฺติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

ตสฺมินฺติ ตหึ ตหํ.

๒๗๔. **อิมสฺมา หธา จ.**[๕]

อิมสทฺทโต **หธ**ปฺปจฺจยา โหนฺติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

“อิมสฺสิ ถนฺ”ติอาทินา **อิ**กาโร. อิมสฺมินฺติ อิห อิธ.

---

๑ กจฺ. ๒๕๒, โมคฺ. ๔/๑๐๔, นีติ. ๕๐๐

๒ กจฺ. ๒๒๘, โมคฺ. ๔/๑๐๔, นีติ. ๔๖๐

๓ โมคฺ. ๔/๑๐๔

๔ กจฺ. ๒๕๓, โมคฺ. ๔/๑๐๓, นีติ. ๕๐๑

๕ กจฺ. ๒๕๔, โมคฺ. ๔/๑๐๐, นีติ. ๕๐๓

๒๗๕. **ยโต หึ.**[๑]

ยอิจฺเจตสฺมา สพฺพนามโต **หึ**ปจฺจโย โหติ กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

ยสฺมินฺติ ยหึ.

"กาเล"ติ อธิกาโรยํ.

กสฺมึ กาเลติ อตฺเถ

๒๗๖. **กึสพฺพญฺเญกยกุหิ ทาทาจนํ.**[๒]

กึสพฺพอญฺญเอกยอิจฺเจเตหิ สพฺพนาเมหิ **ทา**ปจฺจโย โหติ. **กุ**อิจฺเจตสฺมา **ทาจนญฺ**จ กาเล กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

"กิสฺส ก เว จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **กา**เทโส. กทา.[๓]

๒๗๗. **สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.**[๔]

สพฺพอิจฺเจตสฺส สทฺทสฺส **ส**สทฺทาเทโส โหติ วา **ทา**ปจฺจเย ปเร.

สพฺพสฺมึ กาเลติ สทา[๕] สพฺพทา.

เอวํ อญฺญทา เอกทา ยทา. กสฺมึ กาเลติ กุทาจนํ, "กุ หึหํสุ จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **กุ**ตฺตํ, "กุ"อิติ นิปาตเนน วา.

"ทา"ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๕๕, โมคฺ. ๔/๑๐๒, นีติ. ๕๐๔
๒ กจฺ. ๒๕๗, โมคฺ. ๔/๑๐๕, นีติ. ๕๐๕
๓ โมคฺ. ๔/๑๐๖
๔ กจฺ. ๒๖๐, โมคฺ. ๔/๑๐๖, นีติ. ๕๐๘
๕ โมคฺ. ๔/๑๐๖

๒๗๘. **ตมฺหา ทานิ จ.**[๑]

ตอิจฺเจตสฺมา สพฺพนามโต **ทานิทา**ปจฺจยา โหนฺติ กาเล กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

ตสฺมึ กาเลติ ตทานิ ตทา.

๒๗๙. **อิมสฺมา รหิธุนา จ.**[๒]

อิมสทฺทโต **รหิธุนาทานิ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ กาเล กฺวจิ สตฺตมฺยตฺเถ.

“สพฺพสฺส, อิมสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๒๘๐. **เอต รหิมฺหิ.**[๓]

สพฺพสฺส **อิม**สทฺทสฺส **เอต**าเทโส โหติ **รหิ**มฺหิ ปจฺจเย ปเร.

อิมสฺมึ กาเลติ เอตรหิ.

๒๘๑. **อ ธุนามฺหิ จ.**[๔]

สพฺพสฺเสว **อิม**สทฺทสฺส **อ**กาโร โหติ **ธุนา**ปจฺจเย ปเร. อธุนา. **อิม**สทฺทสฺส **อิ**กาโร. อิมสฺมึ กาเลติ อิทานิ.

วิภตฺติปฺปจฺจยวิธานํ นิฏฺฐิตํ.

สพฺพนามํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ กจฺ. ๒๕๘, โมคฺ. ๔/๑๐๕, นีติ. ๕๐๖

๒ กจฺ. ๒๕๙, โมคฺ. ๔/๑๐๖-๗, นีติ. ๕๐๗, ก. อิมสฺมา รหิธุนาทานิ จ.

๓ กจฺ. ๒๓๖, โมคฺ. ๔/๑๐๗, นีติ. ๔๖๕

๔ กจฺ. ๒๓๕, โมคฺ. ๔/๑๐๖, นีติ. ๔๖๔

๒.๕. โอปสคฺคิกปท

อถาลิงฺคสงฺขฺยาวิภตฺติเภทา อุปสคฺคนิปาตา วุจฺจนฺเต.

ป ปรา นิ นี อุ ทุ สํ วิ อว อนุ ปริ อธิ อภิ ปติ สุ อา อติ อปิ อป อุป อิติ **วีสติ อุปสคฺคา.**[๑]

ตตฺถ **ปสทฺโท** ปการาทิกมฺมปธานิสฺสริยนฺโตภาววิโยคตปฺปรภุสตฺถสมฺภวติตฺติอนาวิลปตฺถนาทีสุ. **ปอิติ** อยมุปสคฺโค เอเตสุ ปการาทีสุ อตฺเถสุ วตฺตติ. ยถา **ปกาเร** ปญฺญา, **อาทิกมฺเม** วิปฺปกตํ, **ปธาเน** ปณีตํ, ปธานํ ปธานตฺตํ, **อิสฺสริเย** ปภู อยํ เทสสฺส, **อนฺโตภาเว** ปกฺขิตฺตํ, **วิโยเค** ปวาสี, **ตปฺปเร** ปาจริโย, **ภุสตฺเถ** ปวุทฺธกาโย, **สมฺภเว** หิมวตา คงฺคา ปภวติ, **ติตฺติยํ** ปหูตมนฺนํ, **อนาวิเล** ปสนฺนมุทกํ, **ปตฺถเน** ปณิหิตํ.

ปราอิติ ปริหานิปราชยคติวิกฺกมามสนาทีสุ. ยถา **ปริหานิยํ** ปราภโว, **ปราชเย** ปราชิโต, **คติยํ** ปรายนํ, **วิกฺกเม** ปรกฺกมติ, **อามสเน** องฺคสฺส ปรามสนํ.

นิอิติ นิสฺเสสนิคฺคตนีหรณนฺโตปเวสนาภาวนิเสธนิกฺขนฺตปาตุภาวาวธารณวิภชนอุปมูปธารณาวสานเฉกาทีสุ. **นิสฺเสเส** นิรุตฺติ, นิรวเสสํ เทติ, **นิคฺคเต** นิกฺกิเลโส นิยฺยาติ, **นีหรเณ** นิทฺธารณํ, **อนฺโตปเวสเน** นิขาโต, **อภาเว** นิมฺมกฺขิกํ, **นิเสเธ** นิวาเรติ, **นิกฺขนฺเต** นิพฺพโน นิพฺพานํ, **ปาตุภาเว** นิมฺมิตํ, **อวธารเณ** นิจฺฉโย, **วิภชเน** นิทฺเทโส, **อุปมายํ** นิทสฺสนํ, **อุปธารเณ** นิสามนํ, **อวสาเน** นิฏฺฐิตํ, **เฉเก** นิปุโณ.

---

๑ โมคฺ. ๕/๑๓๑, นีติ. ๔๓๓-ปิฏฺเจ, ปาณินีย. ๑/๔/๕๘, "ปาทโย"ติ สุตฺเต.

นีอิติ นีหรณาวรณาทีสุ. **นีหรเณ** นีหรติ, **อาวรเณ** นีวรณํ.

อุอิติ อุคฺคตุทฺธกมฺมปธานวิโยคสมฺภวอตฺถลาภสตฺติสรูปกถนาทีสุ. **อุคฺคเต** อุคฺคจฺฉติ, **อุทฺธกมฺเม** อาสนา อุฏฺฐิโต, อุกฺเขโป, **ปธาเน** อุตฺตโม โลกุตฺตโร, **วิโยเค** อุพฺพาสิโต, **สมฺภเว** อุพฺภูโต, **อตฺถลาเภ** อุปฺปนฺนํ ญาณํ, **สตฺติยํ** อุสฺสหติ คนฺตุํ, **สรูปกถเน** อุทฺทิสติ สุตฺตํ.

ทุอิติ อโสภนาภาวกุจฺฉิตาสมิทฺธิกิจฺฉวิรูปตาทีสุ. **อโสภเน** ทุคฺคนฺโธ, **อภาเว** ทุพฺภิกฺขํ, **กุจฺฉิเต** ทุกฺกฏํ, **อสมิทฺธิยํ** ทุสฺสสฺสํ, **กิจฺเฉ** ทุกฺกรํ. **วิรูปตายํ** ทุพฺพณฺโณ ทุมฺมุโข.

สํอิติ สโมธานสมฺมาสมสมนฺตภาวสงฺคตสงฺเขปภุสตฺถสหตฺถอปฺปตฺถ-ปภวาภิมุขภาวสงฺคหปิธานปุนปฺปุนกรณสมิทฺธาทีสุ. **สโมธาเน** สนฺธิ, **สมฺมาสเมสุ** สมาธิ, สมฺปยุตฺโต, **สมนฺตภาเว** สํกิณฺณา สมุลฺลปนา, **สงฺคเต** สงฺคโม, **สงฺเขเป** สมาโส, **ภุสตฺเถ** สารตฺโต, **สหตฺเถ** สํวาโส, **อปฺปตฺเถ** สมคฺโฆ. **ปภเว** สมฺภโว, **อภิมุขภาเว** สมฺมุขํ, **สงฺคเห** สงฺคณฺหาติ,[๑] **ปิธาเน** สํวุตํ, **ปุนปฺปุนกรเณ** สนฺธาวติ, **สมิทฺธิยํ** สมฺปนฺโน.

วิอิติ วิเสสวิวิธวิรุทฺธวิคตวิโยควิรูปตาทีสุ. **วิเสเส** วิมุตฺติ วิสิฏฺโฐ, **วิวิเธ** วิมติ วิจิตฺรํ, **วิรุทฺเธ** วิวาโท, **วิคเต** วิมลํ, **วิโยเค** วิปฺปยุตฺโต, **วิรูปตายํ** วิรูโป.

อวอิติ อโธภาควิโยคปริภวชานนสุทฺธินิจฺฉยเทสเถยฺยาทีสุ. **อโธภาเค** อวกฺขิตฺตจกฺขุ, **วิโยเค** โอมุกฺกอุปาหโน, อวโกกิลํ วนํ,

---

๑ ก. สํวิกาโร, สงฺคณฺหาติ

ปริภเว อวชานนํ, อวมญฺญติ, **ชานเน** อวคจฺฉติ, **สุทฺธิยํ** โวทานํ, **นิจฺฉเย** อวธารณํ, **เทเส** อวกาโส, **เถยฺเย** อวหาโร.

อนุอิติ อนุคตานุปจฺฉินฺนปจฺฉตฺถภุสตฺถสาทิสฺสหีนตติยตฺถลกฺขณิตฺถมฺภูตกฺขานภาควิจฺฉาทีสุ. **อนุคเต** อเนฺวติ, **อนุปจฺฉินฺเน** อนุสโย, **ปจฺฉาสทฺทตฺเถ** อนุรถํ, **ภุสตฺเถ** อนุรตฺโต, **สาทิสฺเส** อนุรูปํ, **หีเน** อนุ สาริปุตฺตํ ปญฺญวนฺโต. **ตติยตฺเถ** นทิมนฺววสิตา เสนา, **ลกฺขเณ** รุกฺขํ อนุ วิชฺโชตเต วิชฺชุ, **อิตฺถมฺภูตกฺขาเน** สาธุ เทวทตฺโต มาตรํ อนุ, **ภาเค** ยเทตฺถ มํ อนุ สิยา ตํ ทียตุ, **วิจฺฉายํ** รุกฺขํ รุกฺขํ อนุ วิชฺโชตเต จนฺโท.

ปริอิติ สมนฺตโตภาวปริจฺเฉทวชฺชนาลิงฺคนนิวาสนปูชาโภชนาวชานนโทสกฺขานลกฺขณาทีสุ. **สมนฺตโตภาเว** ปริวุโต. **ปริจฺเฉเท** ปริญฺเญยฺยํ, **วชฺชเน** ปริหรติ, **อาลิงฺคเน** ปริสฺสชติ, **นิวาสเน** วตฺถํ ปริธสฺสติ,[1] **ปูชายํ** ปาริจริยา, **โภชเน** ภิกฺขุํ ปริวิสติ, **อวชานเน** ปริภวติ, **โทสกฺขาเน** ปริภาสติ, **ลกฺขณาทีสุ** รุกฺขํ ปริ วิชฺโชตเต วิชฺชุ อิจฺจาทิ.

อธิอิติ อธิกิสฺสรูปริภาวาธิภวนชฺฌายนาธิฏฺฐานนิจฺฉยปาปุณนาทีสุ. **อธิเก** อธิสีลํ, **อิสฺสเร** อธิปติ, อธิ พฺรหฺมทตฺเต ปญฺจาลา, **อุปริภาเว** อธิโรหติ, ปถวึ อธิเสสฺสติ, **อธิภวเน** อธิภวติ, **อชฺฌายเน** พฺยากรณมธีเต, **อธิฏฺฐาเน** ภูมิกมฺปาทึ อธิฏฺฐาติ, **นิจฺฉเย** อธิโมกฺโข, **ปาปุณเน** โภคกฺขนฺธํ อธิคจฺฉติ.

อภิอิติ อภิมุขภาววิสิฏฺฐาธิกุทฺธกมฺมกุลสารุปฺป[2] วนฺทนลกฺขณิตฺ-

๑ ก. ปริทเหสฺสติ ๒ สี. โสรุปฺป

ถมฺภูตกฺขานวิจฺฉาทีสุ. **อภิมุขภาเว** อภิมุโข, อภิกฺกมติ, **วิสิฏฺเจ** อภิธมฺโม, **อธิเก** อภิวสฺสติ, **อุทฺธกมฺเม** อภิรุหติ, **กุเล** อภิชาโต, **สารุปฺเป** อภิรูโป, **วนฺทเน** อภิวาเทติ, ลกฺขณาทีสุ ปุริมสมํ.

ปติอิติ ปติคตปฏิโลมปตินิธิปติทานนิเสธนิวตฺตนสาทิสฺสปติกรณาทานปติโพธปฏิจฺจลกฺขณิตฺถมฺภูตกฺขานภาควิจฺฉาทีสุ. **ปติคเต** ปจฺจกฺขํ, **ปฏิโลเม** ปติโสตํ, **ปตินิธิมฺหิ** อาจริยโต ปติ สิสฺโส, **ปติทาเน** เตลตฺถิกสฺส ฆตํ ปติ ททาติ, **นิเสเธ** ปฏิเสธนํ, **นิวตฺตเน** ปฏิกฺกมติ, **สาทิสฺเส** ปติรูปกํ, **ปติกรเณ** ปติกาโร, **อาทาเน** ปติคฺคณฺหาติ, **ปติโพเธ** ปฏิเวโธ, **ปฏิจฺเจ** ปจฺจโย, ลกฺขณาทีสุ ปุริมสมํ.

สุอิติ โสภนสุฏฺฐุสมฺมาสมิทฺธิสุขตฺถาทีสุ. **โสภเน** สุคนฺโธ, **สุฏฺฐุสมฺมาทตฺเถสุ** สุฏฺฐุ คโต สุคโต, สมฺมา คโตติปิ สุคโต, **สมิทฺธิยํ** สุภิกฺขํ, **สุขตฺเถ** สุกโร.

อาอิติ อภิมุขภาวุทฺธกมฺมมริยาทาภิวิธิปตฺติจฺฉาปริสฺสชนอาทิกมฺมคฺคหณนิวาสสมีปวฺหานาทีสุ. **อภิมุขภาเว** อาคจฺฉติ, **อุทฺธกมฺเม** อาโรหติ, **มริยาทายํ** อาปพฺพตา เขตฺตํ, **อภิวิธิมฺหิ** อากุมารํ ยโส กจฺจายนสฺส, **ปตฺติยํ** อาปตฺติมาปนฺโน,[๑] **อิจฺฉายํ** อากงฺขา, **ปริสฺสชเน** อาลิงฺคนํ, **อาทิกมฺเม** อารมฺโภ, **คหเณ** อาทียติ อาลมฺพติ, **นิวาเส** อาวสโถ, **สมีเป** อาสนฺนํ, **อวฺหาเน** อามนฺเตสิ.

อติอิติ อติกฺกมนาติกฺกนฺตาติสยภุสตฺถาทีสุ. **อติกฺกมเน** อติโรจติ อมฺเหหิ, อตีโต, **อติกฺกนฺเต** อจฺจนฺตํ, **อติสเย** อติกุสโล, **ภุสตฺเถ** อติกฺโกโธ, อติวุทฺธิ.

---

๑ วิ.มหา. ๔/๒๑๙/๒๔๕

อปิอิติ สมฺภาวนาเปกฺขาสมุจฺจยครหปญฺหาทีสุ. **สมฺภาวนายํ** อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ,[๑] เมรุมฺปิ วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺเฉยฺย, **อเปกฺขายํ** อยมฺปิ ธมฺโม อนิยโต,[๒] **สมุจฺจเย** อิติปิ อรหํ,[๓] อนฺตมฺปิ อนฺตคุณมฺปิ อาทาย,[๔] **ครเห** อปิ อมฺหากํ ปณฺฑิตก,[๕] **ปญฺเห** อปิ ภนฺเต ภิกฺขํ ลภิตฺถ.[๖]

อปอิติ อปคตครหวชฺชนปูชาปทุสฺสนาทีสุ. **อปคเต** อปมาโน อเปโต, **ครเห** อปคพฺโภ, **วชฺชเน** อปสาลาย อายนฺติ วานิชา, **ปูชายํ** วุทฺธาปจายี, **ปทุสฺสเน** อปรชฺฌติ.

อุปอิติ อุปคมนสมีปูปปตฺติสาทิสฺสาธิกูปริภาวานสนโทสกฺขานสญฺญาปุพฺพกมฺมปูชาคยฺหาการภุสตฺถาทีสุ. **อุปคมเน** นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย,[๗] **สมีเป** อุปนครํ, **อุปปตฺติยํ** สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ,[๘] อถ วา อุปปตฺติ ยุตฺติ, ยถา อุปปตฺติโต อิกฺขตีติ อุเปกฺขา,[๙] **สาทิสฺเส** อุปมานํ, อุปมา, **อธิเก** อุป ขาริยํ โทโณ, **อุปริภาเว** อุปสมฺปนฺโน, **อนสเน** อุปวาโส, **โทสกฺขาเน** ปรํ อุปวทติ, **สญฺญายํ** อุปธา, อุปสคฺโค, **ปุพฺพกมฺเม** อุปกฺกโม, อุปกาโร, **ปูชายํ** พุทฺธุปฏฺฐาโก, มาตุปฏฺฐานํ, **คยฺหากาเร** โสเจยฺยปจฺจุปฏฺฐานํ,[๑๐] **ภุสตฺเถ** อุปาทานํ, อุปายาโส, อุปนิสฺสโยติ. อิติ อเนกตฺถา หิ อุปสคฺคา.

วุตฺตญฺจ

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๗/๕๐
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๔๔๔/๓๓๓
๓ ที.สี.อฏฺ. ๑/๖/๕๔
๔ ม.อุ. ๑๔/๒๗๐/๒๓๘
๕ ที.สี. ๙/๒๙๑/๑๐๕
๖ องฺ.เอกก.อฏฺ. ๑/๑๙๒/๑๖๗, นีติ. ๔๔๐ ปิฏฺเจ
๗ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๗๒/๑๐๕
๘ ที.ปา. ๑๑/๓๒๖/๒๑๙, ม.อุ. ๑๔/๒๙๐/๒๖๓
๙ วิสุทฺธิ. ๑/๒๐๔
๑๐ วิสุทฺธิ. ๑/๑๐

“อุปสคฺคา นิปาตา จ[๑] ปจฺจยา จ อิเม ตโย
เนเกเนกตฺถวิสยา อิติ เนรุตฺติกาพฺรวุนฺ”ติ.

ตตฺถ อุปสคฺคานํ นามาขฺยาตวิเสสกตฺตา ลิงฺคสญฺญายํ[๒] อนิยเมน สฺยาทิมฺหิ สมฺปตฺเต เตสํ สงฺขฺยากมฺมาทิเภทาภาวา เตหิ ปรเมกวจนเมว ภวติ.

“โลปนฺ”ติ วตฺตมาเน

๒๘๒. **สพฺพาสมาวุโสปสคฺคนิปาตาทีหิ จ.**[๓]

อาวุโสสทฺทโต อุปสคฺคนิปาเตหิ จ สพฺพาสํ ปราสํ วิภตฺตีนํ โลโป โหติ. อาทิสทฺเทน กฺวจิ สุตฺตปทาทีหิ จ. เอตฺถ จ อาวุโส ติ-มสฺส วิสุํ คหณํ สสงฺขฺยตฺตทีปนตฺถนฺติ ทฏฺฐพฺพํ.

อุเปจฺจตฺถํ สชฺเชนฺตีติ อุปสคฺคา หิ ปาทโย
จาที ปทาทิมชฺฌนฺเต นิปาตา นิปตนฺติติ.

ปหรณํ ปหาโร. เอวํ ปราภโว, นิวาโส, นีหาโร, อุหาโร, ทุหาโร, สํหาโร, วิหาโร, อวหาโร, อนุหาโร, ปริหาโร, อธิหาโร, อภิหาโร, ปติหาโร, สุหาโร, อาหาโร, อติหาโร, อปิหาโร, อปหาโร, อุปหาโร. ปหรติ, ปราภวติ, นิวสติ, นีหรติ, อุทฺธรติ อิจฺจาทิ โยเชตพฺพํ.

ธาตฺวตฺถํ พาธเต โกจิ โกจิ ตมนุวตฺตเต
ตเมวญฺโญ วิเสเสติ อุปสคฺคคตี ติธา.

โอปสคฺคิกปทํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ ก. อุปสคฺคนิปาตา จ ๒ นีติ. ๑๙๗
๓ กจฺ. ๒๒๑, โมคฺ. ๒/๑๑๘, นีติ. ๔๔๘

๒.๖. เนปาติกปท

สมุจฺจยวิกปฺปนปฏิเสธปูรณาทิอตฺถํ อสตฺววาจกํ **เนปาติกํ** ปทํ.[๑]

ตตฺร **จ** อิติ สมุจฺจยานฺวาจเยตรีตรโยคสมาหาราวธารณาทีสุ.[๒]

วา อิติ วิกปฺปนูปมานสมุจฺจยววตฺถิตวิภาสาสุ.[๓]

น โน มา อ อลํ หลํ อิจฺเจเต ปฏิเสธนตฺเถ.[๔]

อลํ ปริยตฺติภูสเนสุ จ.[๕]

ปูรณตฺถํ ทุวิธํ อตฺถปูรณํ ปทปูรณญฺจ.[๖] ตตฺถ **อถ ขลุ วต วถ อโถ อสฺสุ ยคฺเฆ หิ จรหิ นํ ตํ วา จ ตุ ว โว ปน หเว กีว ห ตโต ยถา สุทํ โข เว หํ เอนํ เสยฺยถิทํ** อิจฺเจวมาทีนิ ปทปูรณานิ.[๗]

ตตฺถ **อถ** อิติ ปญฺหานนฺตริยาธิการาทีสุ จ.

ขลุ อิติ ปฏิเสธาวธารณปสิทฺธีสุ จ.

วต อิติ เอกํสเขทานุกมฺปสงฺกปฺเปสุ จ.

อโถ อิติ อนฺวาเทเส จ.

หิ อิติ เหตุอวธารเณสุ จ.

ตุ อิติ วิเสสเหตุนิวตฺตนาทีสุ จ.

ปน อิติ วิเสเสปิ.

---

๑ นีติ. ๔๔๕ ปิฏฺเจ
๒ นีติ. ๔๔๕-๔๔๘ ปิฏฺเจ
๓ นีติ. ๔๔๘ ปิฏฺเจ
๔ นีติ. ๔๔๙ ปิฏฺเจ
๕ นีติ. ๔๕๐ ปิฏฺเจ
๖ นีติ. ๔๕๑ ปิฏฺเจ
๗ นีติ. ๔๕๒ ปิฏฺเจ

หเว เว อิจฺเจเต เอกํสตฺเถปิ.

หํ อิติ วิสาทสมฺภเมสุปิ.

เสยฺยถิทนฺติ ตํ กตมนฺติ อตฺเถปิ.

อตฺถปูรณํ ทุวิธํ วิภตฺติยุตฺตํ อวิภตฺติยุตฺตญฺจ.[๑]

อตฺถิ สกฺกา ลพฺภา อิจฺเจเต ปจมายํ.

อาวุโส อมฺโภ หมฺโภ เร อเร หเร เช อิจฺเจเต อามนฺตเน.

ทิวา ภิยฺโย นโม อิจฺเจเต ปจมายํ ทุติยายญฺจ.

สยํ สามํ สํ สมฺมา กินฺติ อิจฺเจเต ตติยตฺเถ. **โสโตธาป**จฺจยนฺตา จ. สุตฺตโส ปทโส, อนิจฺจโต ทุกฺขโต, เอกธา ทฺวิธา อิจฺจาทิ.

ตเวตุํปจฺจยนฺตา จตุตฺถิยา. กาตเว ทาตเว กาตุํ กาเรตุํ ทาตุํ ทาเปตุํ อิจฺจาทิ.

โสโตปจฺจยนฺตา ปญฺจมิยตฺเถ. ทีฆโส โอรโส, ราชโต วา โจรโต วา อิจฺจาทิ.

โต สตฺตมฺยตฺเถปิ, **ตฺรถา**ทิปจฺจยนฺตา จ. เอกโต ปุรโต ปจฺฉโต ปสฺสโต ปิฏฺฐิโต ปาทโต สีสโต อคฺคโต มูลโต ยตฺร ยตฺถ ยหึ ตตฺร ตตฺถ ตหึ ตหํ อิจฺจาทิ.

สมนฺตา สามนฺตา ปริโต อภิโต สมนฺตโต เอกชฺฌํ เอกมนฺตํ เหฏฺฐา อุปริ อุทฺธํ อโธ ติริยํ สมฺมุขา ปรมฺมุขา อาวิ รโห ติโร อุจฺจํ นีจํ อนฺโต อนฺตรา อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา พาหิรา พาหิรํ พหิ โอรํ ปารํ

---

๑ นีติ. ๔๕๗ ปิฏฺเฐ

อารา อารกา ปจฺฉา ปุเร หุรํ เปจฺจ อิจฺเจเต สตฺตมิยา.

สมฺปติ อายติ อชฺช อปรชฺชุ[1] **สุเว เสฺว ปรสุเว**[2] **หิยฺโย ปเร สชฺชุ**[3] **สายํ ปาโต กาลํ กลฺลํ ทิวา นตฺตํ นิจฺจํ สตตํ อภิณฺหํ อภิกฺขณํ มุหุํ มุหุตฺตํ ภูตปุพฺพํ ปุรา ยทา ตทา กทา** อิจฺจาทโย กาลสตฺตมิยา. อิติ วิภตฺติยุตฺตานิ.

อวิภตฺติยุตฺเตสุ[4] จ **อปฺเปว อปฺเปวนาม นุ** อิจฺเจเต[5] สํสยตฺเถ.

อทฺธา อญฺญทตฺถุ ตคฺฆ ชาตุ กามํ สสกฺกํ อิจฺเจเต เอกํสตฺเถ.

เอว อิติ อวธารเณ.

กจฺจิ นุ กินฺนุ นนุ กถํ กึสุ กึ อิจฺเจเต ปุจฺฉนตฺเถ.

เอวํ อิติ อิตฺถํ อิจฺเจเต นิทสฺสเน.

อิติ เหตุวากฺยปริสมตฺตีสุ จ.

ยาว ตาว ยาวตา ตาวตา กิตฺตาวตา เอตฺตาวตา กีว อิจฺเจเต ปริจฺเฉทนตฺเถ.

เอวํ สาหุ ลหุ โอปายิกํ ปติรูปํ อาม สาธุ อิติ สมฺปฏิจฺฉนตฺเถ.

ยถา ตถา ยเถว ตเถว เอวํ เอวเมว เอวเมวํ เอวมฺปิ ยถาปิ เสยฺยถาปิ เสยฺยถาปินาม วิย อิว ยถริว ตถริว ยถานาม ตถานาม ยถาหิ ตถาหิ ยถาจ ตถาจ อิจฺเจเต ปฏิภาคตฺเถ.

---

๑ ก. อปรชฺชุ ปรชฺช, สี. อปรชฺชุ ปรชฺชุ

๒ สี, นีติ. อุตฺตรสุเว

๓ สี, นีติ. สชฺช

๔ นีติ. ๔๖๐ ปิฏฺเจ

๕ นีติ. นุ โข อิจฺเจเต

ยถา อิติ โยคฺคตาวิจฺฉาปทตฺถานติวตฺตนิทสฺสเนสุ จ.

เอวํ อิติ อุปเทสปญฺหาทีสุ จ.

กิญฺจาปิ อิติ อนุคฺคหหตฺเถ.

อโห อิติ ครหปสํสนปตฺถเนสุ จ.

นาม อิติ ครหปสํสนสญฺญาปญฺเหสุ จ.

สาธุ อิติ ปสํสนยาจเนสุ จ.

อิงฺฆ หนฺท อิจฺเจเต โจทนตฺเถ.

สาธุ สุฏฺฐุ เอวเมตนฺติ อนุโมทเน.

กิร อิติ อนุสฺสวนอสฺสทฺเธยฺเยสุ.

นูน อิติ อนุมานานุสฺสรณปริวิตกฺกเนสุ.

กสฺมา อิติ การณปุจฺฉเน.

ยสฺมา ตสฺมา ตถาหิ เตน อิจฺเจเต การณจฺเฉทนตฺเถ.

สห สทฺธึ สมํ อมา อิติ สมกฺริยายํ.

วินา ริเต อิติ วิปฺปโยเค.

นานา ปุถุ พหุปฺปกาเร.

ปุถุ วิสุํ อสงฺฆาเต จ.

ทุฏฺฐุ กุ ชิคุจฺฉายํ.

ปุน อปฺปฐเม.

---

๑ ก. กถญฺหิ

กถญฺจิ[๑] กิจฺฉตฺเถ จ.

ธา กฺขตฺตุํ สกิญฺจ สงฺขฺยาวิภาเค.

อีสกํ อปฺปตฺเถ.[๑]

สณิกํ มนฺทตฺเถ.

ขิปฺปํ อรํ ลหุ อาสุํ ตุณฺณํ อจิรํ สีฆตฺเถ.

จิรํ จิรสฺสํ ทีฆกาเล.

เจ ยทิ สงฺกาวฏฺฐาเน.

ธุวํ ถิราวธารเณสุ.

หา วิสาเท.

ตุณฺหี อภาสเน.

สจฺฉิ ปจฺจกฺเข.

มุสา มิจฺฉา อลิกํ อสจฺเจ.

สุวตฺถิ อาสีสตฺเถ อิจฺจาทิ.[๒]

ตุนตฺวานตฺวาปจฺจยนฺตา อุสฺสุกฺกนตฺเถ ภวนฺติ. ยถา ปสฺสิตุน ปสฺสิย ปสฺสิตฺวาน ปสฺสิตฺวา ทิสฺวา ทิสฺวาน ทสฺเสตฺวา ทาตุน ทตฺวาน ทตฺวา อุปาทาย ทาเปตฺวา วิญฺญาเปตฺวา[๓] วิเจยฺย วิเนยฺย นิหจฺจ สเมจฺจ อเปจฺจ อุเปจฺจ อารพฺภ อาคมฺม อิจฺจาทิ.

เอวํ นามาขฺยาโตปสคฺควินิมุตฺตํ ยทพฺยยลกฺขณํ, ตํ สพฺพํ **นิปาตปทนฺติ** เวทิตพฺพํ.

---

๑ สี. อปฺปมนฺเทสุ ๒ นีติ. ๔๖๙ ปิฏฺเฐ

๓ สี, นีติ. ๔๗๔ ปิฏฺเฐ. วิญฺญาย

วุตฺตญฺจ

“มุตฺตํ ปทตฺตยา ยสฺมา[๑] ตสฺมา นิปตตฺยนฺตรา[๒]
เนปาติกนฺติ ตํ วุตฺตํ ยํ อพฺยยสลกฺขณนฺ”ติ.

เนปาติกปทํ นิฏฺฐิตํ.

ปุลฺลิงฺคํ อิตฺถิลิงฺคญฺจ นปุํสกมถาปรํ
ติลิงฺคญฺจ อลิงฺคญฺจ นามิกํ ปญฺจธา ฐิตํ.

อิติ ปทรูปสิทฺธิยํ นามกณฺโฑ ทุติโย.

๑ สี. ตสฺมา ๒ สี. นิปตตฺยนฺตรนฺตรา